

EKONOMICKÝ ČASOPIS

33 | 1985 | 12

8.— Kčs

Z OBSAHU

15 rokov od schválenia Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSC — OKALI, Ivan: Poučenie z krízového vývoja a cesty ekonomickej teórie — ŠIKULA, Milan: Význam Poučenia pre rozvoj teórie a praxe vonkajších ekonomických vzťahov — PERLAMUTROV, Vilen — RAKITSKIJ, Boris — RUSMICH, Ladislav: Zvláštnosti socialistického hospodárenia v súčasnej etape a zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu — RENDEK, Ignác: K funkciám centra v doterajšej sústave riadenia československej ekonomiky — DANCO, Ján: Medzinárodná ekonomická integrácia ako faktor intenzifikácie reprodukčného procesu — REPČIKOVÁ, Jindra: Organizácia a plánovanie rozvoja dopravy na Slovensku v rokoch 1945–1948 — HOÓS, János: Možnosti a dilemy rozvoja maďarského hospodárstva v 80. rokoch — Z novej ekonomickej literatúry — Správy — Bibliografia — Obsah 33. ročníka Ekonomického časopisu

Ekon. čas., 33, 1985, č. 12, s. 1049–1152

ISSN 0013–3035

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, agricultural economics and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific and technological revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ivan Okáli
Výkonný redaktor Jozef Markuš
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Ivan Haluška, Egon Hlavatý, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Vladimír Mikuláš, Jan Přivara, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Vladimír Vrtiak, Ján Zervan.

Adresa redakcie: Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava, telefón 335 761-5.

Číslo bolo redakčne spracované v auguste 1985.

OBSAH**15 rokov od schválenia Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ**

OKÁLI, Ivan: Poučenie z krízového vývoja a cesty ekonomickej teórie	1052
ŠIKULA, Milan: Význam Poučenia pre rozvoj teórie a praxe vonkajších ekonomických vzťahov	1064

State

PERLAMUTROV, Vilen – RAKITSKIJ, Boris – RUSMICH, Ladislav: Zvláštnosti socialistického hospodárenia v súčasnej etape a zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu	1068
RENDEK, Ignác: K funkciám centra v doterajšej sústave riadenia československej ekonomiky	1081

O ekonomických problémoch vedecko-technického pokroku

DANČO, Ján: Medzinárodná socialistická ekonomická integrácia ako faktor intenzifikácie reprodukčného procesu	1097
--	------

Z dejín národného hospodárstva na Slovensku

REPČÍKOVÁ, Jindra: Organizácia a plánovanie rozvoja dopravy na Slovensku v rokoch 1945–1948	1111
---	------

Zo zahraničnej vedy

HOÓS, János: Možnosti a dilemy rozvoja maďarského hospodárstva v 80. rokoch	1122
---	------

Z novej ekonomickej literatúry

HUBÁLEK, R.: Cílové programové řízení v podnikové praxi – E. Gollvitzzerová Prodovol'stvennaja programma: problemy razrabotki i realizacii – V. Gonda	1135
--	------

Správy

20 rokov organizovaného výskumu životnej úrovne v ČSSR (F. Hronský)	1137
Sympóziu v Lipsku o výskume kapitalizmu (M. Melišová)	1139
O službách v agrokomplexe (I. Zoborský)	1140
Nový vedecký časopis Teorie socializmu	1136
Založenie Nadácie profesora Šauera	1145

Bibliografia	1141
--------------	------

Obsah 33. ročníka Ekonomického časopisu	1146
---	------

СОДЕРЖАНИЕ

15 лет издания Поучения из кризисного развития в партии и обществе после 13-ого съезда Коммунистической партии Чехословакии

ОКАЛИ, Иван: Поучение из кризисного развития и пути экономической теории —	1052
ШИКУЛА, Милан: Значение Поучения для развития теории и практики внешних экономических отношений — — — — — — — — — —	1064

Статьи

ПЕРЛАМУТРОВ, Вилен — РАКИТСКИЙ, Борис — РУСМИХ, Ладислав: Особенности социалистического хозяйствования на современном этапе и совершенствование хозяйственного механизма — — — — — — — — — —	1068
РЕНДЕК, Игнац: Функции центра в предыдущей системе управления чехословацкой экономикой — — — — — — — — — —	1081

Экономические проблемы научно-технического прогресса

ДАНЧО, Ян: Международная социалистическая экономическая интеграция как фактор интенсификации процесса воспроизводства — — — — — — — — — —	1097
---	------

История народного хозяйства Словакии

РЕПЧИКОВА, Йиндра: Организация и планирование развития транспорта в Словакии в 1945—1948 годах — — — — — — — — — —	1111
--	------

Наука за рубежом

ГОШ, Янош: Возможности и дилеммы развития венгерской экономики в 80-тых годах	1122
---	------

Новая экономическая литература

ГУБАЛЕК, Р.: Целевое программное управление в практике предприятий — Э. Голвицера — — — — — — — — — —	1134
Продовольственная программа: проблемы разработки и реализации — В. Гонда	1135

Научная жизнь

20 лет организованного исследования жизненного уровня в ЧССР (Ф. Гронски)	1137
Симпозиум по исследованию современного капитализма (М. Мелишова) — —	1139
Об услугах в агрокомплексе (И. Зоборски) — — — — — — — — — —	1140

Библиография — — — — — — — — — —	1141
----------------------------------	------

Перечень статей опубликованных в журнале в 1985 г. — — — — — — — — — —	1146
--	------

CONTENTS

15 Years from Publishing the „Lesson from Crisis Development in the Party and Society after the XIIIth Congress of the Communist Party of Czechoslovakia”

OKALI, Ivan: „Lesson from Crisis Development” and Ways of Economic Theory —	1052
ŠIKULA, Milan: Significance of the „Lesson from Crisis Development” for Theory and Practice of External Economic Relations — — — — — — — — — —	1064

Articles

PERLAMUTROV, Vilen — RAKITSKIJ, Boris — RUSMICH, Ladislav: Specialities of the Socialist Economy in the Contemporary Etap and Economic Mechanism Perfectioning — — — — — — — — — —	1068
--	------

RENDEK, Ignác: Function of Center in the Past Management System of Czechoslovak Economy — — — — — 1081

Economic Problems of Scientific and Technological Progress

D a n ě o, Ján: International Socialist Economic Integration as a Factor of Reproduction Process Intensification — — — — — 1097

History of the National Economy in Slovakia

REPČIKOVÁ, Jindra: Organization and Planning of Transport Development in Slovakia in the Years 1945-1948 — — — — — 1111

Science Abroad

HOOS, János: Possibilities and Dilemmas of the Development of Hungarian Economy in the 80-ies — — — — — 1122

New Economic Literature

HUBÁLEK, R.: Task Programm Management under Enterprise Conditions — E. G o l l - v i t z e r o v á — — — — — 1134

Food Programm: Problems of Elaboration and Realization — V. G o n d a — — — — — 1135

Reports

20 Years of the Organized Research of Living Standard in ČSSR (F. H r o n s k ý) — 1137

Symposium on the Research of the Contemporary Capitalism (H. M e l i š o v á) — 1139

On Services in Agricultural Complex (I. Z o b o r s k ý) — — — — — 1140

Bibliography 1141

Contents of the 33th Volume of the Journal Ekonomický časopis — — — — — 1146

15 rokov od schválenia Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ

V decembri 1970 schválil Ústredný výbor Komunistickej strany Československa významný dokument **Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ**. Vtedy bol tento dokument spojený s Rezolúciou o aktuálnych otázkach jednoty strany. Veľmi dôležitý je však aj dlhodobý národný i medzinárodný význam Poučenia. V danej súvislosti Ekonomický časopis pre svojich čitateľov pripravil dva články, v ktorých sa venuje pozornosť — v súlade s tematickým profilom časopisu — úlohám ekonomickej teórie všeobecne a teórie vonkajších ekonomických vzťahov zvlášť.

Poučenie z krízového vývoja a cesty ekonomickej teórie

OKÁLI, Ivan

Na základe kritickej analýzy sa v *Poučení z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* zisťujú a hodnotia prejavy, príčiny i dôsledky protisocialistických tendencií vo vývoji našej spoločnosti v druhej polovici 60. rokov. Vyvodzujú sa v ňom aj závery o trvalých hodnotách socializmu, medzi ktoré patrí:

„— vedúce postavenie robotníckej triedy a jej avantgardy — komunistickej strany;

— úloha socialistického štátu ako nástroja diktatúry proletariátu;

— marxisticko-leninská ideológia a jej uplatňovanie prostredníctvom všetkých nástrojov masového pôsobenia;

— socialistické spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov a zásady plánovitého riadenia národného hospodárstva;

— princípy proletárskeho internacionalizmu a ich dôsledné uskutočňovanie v zahraničnej politike, najmä vo vzťahu k Sovietskemu zväzu“ [1, s. 25].

Roky, ktoré prešli od vypracovania a prijatia Poučenia, preukázali správnosť jeho záverov. Ich praktické uplatňovanie v meniacich a komplikujúcich sa podmienkach vývoja nášho triedne rozdeleného sveta pri-

nieslo pre rozvoj socializmu v ČSSR veľa pozitívneho. Je preto prirodzené, že pätnáste výročie využívania takého významného dokumentu, akým je pre nás Poučenie, stáva sa príležitosťou na premýšľanie o udalostiach, ktoré sa v ňom hodnotia, i o tom, ako sa využívajú jeho závery.

Úzka súvislosť i súčinnosť spoločenských dejov láka síce uvažovať o našom spoločenskom vývine v takej šírke, v akej k nemu pristúpilo Poučenie, no naša profesionálna príslušnosť nás v zmysle úslovía „zameťaj najprv pred vlastným prahom“ nabáda všimnúť si predovšetkým a hlbšie jeho ekonomickú problematiku. To napokon ani v Poučení, ani v realite, ktorú si Poučenie všímalo, nebolo okrajové. Ekonomika bola aj v krízovom období tou sférou spoločenského života, kde najprv klíčili a neskôr sa aj zauzľovali jeho problémy. V teoretickom výklade fungovania národného hospodárstva vznikala významná súčasť revizionizmu a snahy o praktickú demontáž socialistických princípov jeho fungovania sa stali jedným z hlavných smerov protisocialisticky zameranej aktivity.

Zámery pravice v ekonomike smerovali predovšetkým do sféry riadenia, do sústavy výrobných vzťahov, do ich väzieb s inými spoločenskými štruktúrami, a najmä do ich väzby s politickou štruktúrou. „Pri presadzovaní svojich cieľov kládla pravica a antisocialistické sily mimořiadny dôraz aj na likvidáciu vedúcej sily strany v ekonomike, na rozrušenie princípov centrálného plánovitého riadenia národného hospodárstva a na presadenie revizionistického poňatia economickej reformy.

Pravicovoopportunistická prax i výklad economickej reformy smerovali k zrušeniu všetkých centrálnych riadiacich hospodárskych orgánov, k úplnému popretiu úlohy plánu, k oddeleniu economickeho riadenia od politického rozhodovania a k postupnej likvidácii všeľudového vlastníctva. V podstate išlo o to, aby bol socialistický štát, strana i odbory úplne vyradené z tvorby a vykonávania economickej politiky a aby sa rozpútala trhová živelnosť so všetkými jej negatívnymi dôsledkami pre spoločenské i hmotné postavenie pracujúcich. Pod zámienkou, že treba vyjsť v ústrety spotrebiteľovi, presadzovala pravica súkromné podnikanie, aby maloburžoázny živel mal i vlastnú základňu na rozleptávanie socializmu“ [1, s. 31–32].

Praktické uplatňovanie protisocialistických a protistraníckych zámerov v hospodárskej politike, a najmä v mechanizme riadenia ekonomiky vychádzalo z revizionistických koncepcií, ktoré sa v našej economickej teórii rozpracúvali od začiatku 60. rokov. Vznik a postupné rozširovanie revizionistických tendencií v československej economickej teórii malo v uvedenom období viacero navzájom pospájaných a podmieňujúcich sa príčin (pozri [2, s. 23, 27, 49, 53, 74, 169, 187]).

Aj po vybudovaní základov socializmu žil v Československu značný počet bývalých príslušníkov maloburžoáznych vrstiev a ľudí pochádzajúcich z maloburžoázneho prostredia, ovplyvnených masarykizmom, sociáldemokratizmom a rôznymi formami nacionalistického zmýšľania.

Nedostatočné hlboká bola teoretická príprava časti novej generácie

československých ekonómov. Niektorí naši — v tom čase mladí — ekonómovia nezvládli a neosvojili si predovšetkým filozoficko-metodologické základy marxistickej politickej ekonómie. V dôsledku toho nemohli klásť účinný odpor rezíduám maloburžoáznej ideológie v našej spoločnosti, zaujať kritický postoj voči formálne prepracovanej buržoáznej politickej ekonómii, ani nájsť dostatočne fundované odpovede na nové otázky nastoľované rýchlym postupom výstavby socializmu v ČSSR.

Súvislosť medzi vznikom revizionistických myšlienok v československej ekonomickej teórii a vývojom reálnej ekonomiky ČSSR v 60. rokoch bezpochyby jestvuje, no tiež nie je celkom jednoduchá. Nevytváralo ju len spojenie medzi ťažkosťami a poruchami reprodukčného procesu, do ktorých sa naša ekonomika dostala na začiatku 60. rokov, a príľahkou stratou presvedčenia o prednostiach socialistického hospodárenia u tých ekonómov, ktorí si ho zjednodušene idealizovali. Veď naozaj nešlo iba o bežné problémy hospodárskeho rozvoja, o chyby hospodárskej politiky, ktorých sa nikdy nemožno celkom vyvarovať, či o dôsledky zmien vo vonkajších ekonomických vzťahoch, ktoré vznikali nezávisle od fungovania našej ekonomiky.

Na rozhraní 50. a 60. rokov sa v československom národnom hospodárstve zakončovala fáza jeho industriálneho rozvoja, späť s budovaním ekonomických základov socialistickej spoločnosti. Súčasne sa vytvárala nevyhnutnosť postupného prechodu do novej fázy hospodárskeho rozvoja, v ktorej sa v ekonomike mení a prehodnocuje veľmi veľa. Od poradia cieľov a zdrojov hospodárskeho rastu, cez kvalitu výrobných síl, ich technologického a organizačného využívania, až po hospodársky mechanizmus a celú sústavu plánovitého riadenia a fungovania ekonomiky.

Cieľavedomé uskutočňovanie naznačených zmien vo fungovaní našej ekonomiky, ktoré je pre dozrievajúci socializmus charakteristické, nemohlo sa zaobiť bez rozvíjajúcej sa ekonomickej teórie. Tá však práve v čase, keď sa na ňu obrátila nástojčivá spoločenská objednávka, bola sama v zložitom vývojovom období. Po etape odôvodňovania nevyhnutnosti základných socialistických premien v ekonomike, propagovania predností socialistického ekonomického systému a sprostredkovania teoretických poznatkov z výstavby socializmu v ZSSR pre naše potreby, na sklonku 50. rokov začala sa aj československá ekonomická teória rýchlejšie rozvíjať. Jej rozvoj sa uskutočňoval v znamení boja proti dogmatizmu, ktorý sa aj u nás začal po XX. zjazde KSSZ. Protidogmatické zameranie sa v československej ekonomickej teórii prejavilo pozitívne vo výraznom zvýšení jej záujmu o analýzu reálnych ekonomických procesov, v snahe obohatiť teoretické poznatky z budovania socializmu v iných krajinách, a najmä v ZSSR, o skúsenosti z výstavby socialistickej ekonomiky v priemyselne dosť rozvinutom Československu, a takisto v rozšírení pozornosti ekonomického výskumu na také jeho prv zanedbávané oblasti, akými je napr. problematika ekonomických záujmov a stimulov, pôsobe-

nie a využívanie hodnotových vzťahov, podstata, štruktúra a základné väzby sústavy riadenia a pod.

Obzvlášť zložité boli nielen úlohy, ale aj výsledky kritiky dogmatického myslenia v politickej ekonómii socializmu. Tak ako to K. Marx urobil v analýze kapitalizmu, rovnako chcela aj politická ekonómia socializmu už na začiatku 50. rokov teoreticky reprodukovat' svoj ekonomický systém na základe logického rozvinutia jeho kategórií a zákonov. Marx, pravda, sústredil, kriticky prehodnotil a tvorivo rozvinul poznatky mnohých generácií ekonómov o vtedy už niekoľko stáročí trvajúcim vývoji kapitalizmu, a najmä ich poznatky o fungovaní rozvinutého a takmer celý svet ovládajúceho kapitalizmu. Ambiciózni ekonómovia, ktorí sa ako prví podujali na vytvorenie socialistického pendantu Marxovho diela, boli v neľahkej situácii. V podstate mali k dispozícii iba skúsenosti a poznatky z vybudovania socializmu v Sovietskom zväze a zo začiatkov jeho výstavby v niekoľkých ďalších krajinách, nadobudnuté (ak od celkového počtu rokov po Októbrovej revolúcii odrátame roky druhej svetovej vojny a roky potrebné na odstránenie skazy, ktorá po nej zostala) počas necelých troch desaťročí „čistého“ historického času. Aj keď to boli skúsenosti obrovské a pre ďalší pokrok ľudstva nesmierne cenné, predsa len to boli skúsenosti zo samých začiatkov, z historického prólogu ekonomickej výstavby celkom nového výrobného spôsobu, v ktorom socializmus hľadal a vytváral základné a východiskové formy svojho fungovania. Boli to poznatky z obdobia, cez ktoré musel socializmus čo najskôr prejsť, a teda poznatky, ktoré musel vo vlastnom záujme čo najskôr prekonať.

Okrem praktických skúseností z budovania ekonomických základov socializmu a zo začiatkov ich využívania v ZSSR mali ekonómovia usilujúci sa o teoretické zovšeobecnenie fungovania socialistickej ekonomiky nesmierne cenný inšpiračný zdroj v metodológii obsiahnutej v Marxovom a Leninovom diele. Samé metodologické poznatky obsiahnuté v ekonomických prácach klasikov sa, prirodzene, nemenia. Lež preto, že v celej svojej zložitosti a vo všetkých svojich významoch nie sú vyjadrené explicitne, vstupuje do ich poznávania, a najmä do ich využívania aj interpretácie historická skúsenosť a potreby príslušnej vývojovej etapy. Napríklad v úvodných štádiách fungovania socialistického hospodárskeho systému, keď hlavnou hybnou silou jeho vývinu bolo prekonávanie protirečení medzi socializmom a kapitalizmom, nemohla sa dostatočne doceniť Marxova idea samovývoja na báze pohybu vnútorných protirečení príslušného výrobného spôsobu. Rovnako sa pri vytváraní základov spoločensko-ekonomického usporiadania v ich nevyhnutne hrubých, jednoduchých a prehľadných „tvaroch“ nemohol zúčastniť Marxov poznatok, že každý novší a historicky progresívnejší výrobný spôsob je aj vo svojej ekonomickej štruktúre (vzťahoch) oveľa zložitejší než všetky predchádzajúce výrobné spôsoby. Aj pre sledované obdobie vo vývoji politickej ekonomie teda platilo, že jej tvorcovia boli pri čítaní Marxovho, Engelsovho a Le-

ninového diela ovplyvňovaní i obmedzovaní jeho problémami a úlohami.

Ekonomovia, ktorí sa pokúšali zovšeobecniť skúsenosti z výstavby socializmu do ucelého teoretického systému, plnili si, prirodzene, svoju profesionálnu povinnosť. Mnohé ich výsledky majú trvalejšiu platnosť a využívajú sa aj súčasnými generáciami ekonómov. Značná časť ich záverov sa však predsa len robila na základe obmedzených historických skúseností, ba dokonca aj bez poznatkov získaných z analýzy fungovania reálnej ekonomiky. Kde sa úsilie o vytvorenie celostného teoretického systému nemohlo oprieť o kompaktný, a na vlastnom základe rozvinutý reálne fungujúci systém socialistickej ekonomiky, tam sa dostávali k slovu neraz aj holé myšlienkové negácie kapitalistických pomerov, akési predstavy o kapitalizme naruby, ktoré sa od dialektiky spoločensko-ekonomického vývinu nevyhnutne vzdŕaľovali.

Takže, na rozdiel od Marxovho fundamentálneho diela, ktoré ešte stále má a bude mať nielen metodologický, ale aj poznávací a z hľadiska revolučného hnutia aj praktický význam dovedty, kým sa budú striedať rôzne historické stupne rozvinutého kapitalizmu, prvé pokusy o vytvorenie politickej ekonómie socializmu ako uceleného teoretického systému sa rýchle znehodnocovali. A či skôr, znehodnocoval, prekonával ich sám rýchly rozvoj socialistickej ekonomiky, jej vopred neočakávaný vstup do obdobia postupného nevyhnutného prechodu na intenzívny typ rozvoja. Teoretický systém, ktorý uvedenú zmenu rozvojovej stratégie nepredpokladal, ba mnohými svojimi tézami bol prekážkou jej prípravy, bol kritizovaný ako dogmatický a špekulatívny. Táto kritika bola zväčša oprávnená, ale neraz aj jednostranne radikalistická. Pod zástavou boja proti dogmatizmu sa v nej od polemiky s formálnym nedialektickým používaním abstraktnej metódy prechádzalo niekedy k úplnému zavrhnutiu abstraktnej metódy, s ňou spätého kategoriálneho výskumu a tým aj k značnému oslabeniu poznávacej funkcie marxistickej politickej ekonómie socializmu.

„Protidogmatická obnova“ politickej ekonómie socializmu nadviazala aj na to, že v prvých pokusoch o teoretickú reprodukciu socialistickeho ekonomického systému bol výklad o jeho výrobných vzťahoch oddelený od problematiky výrobných síl. Výrobným silám sa v nich venovala pozornosť predovšetkým ako objektu industrializačného procesu, veľmi málo sa tu hovorilo o otázkach racionálneho fungovania výrobných síl, ktoré sa už pri dokončovaní výstavby základov socializmu dostávali do popredia záujmu hospodárskej politiky i ekonomickej teórie.

Československí ekonomovia, nespokojní s úrovňou rozpracovania a v niektorých prípadoch aj s vtedy uznávaným chápaním predmetu politickej ekonómie, začali sa intenzívnejšie venovať poznávaniu buržoáznej politickej ekonómie. Práve problematika fungovania výrobných síl v javovej podobe racionálneho hospodárenia s výrobnými faktormi (a to aj v matematickej formalizácii rôznych technicko-ekonomických súvislostí) v nej bola už na začiatku 60. rokov rozpracovaná veľmi priťažlivo v teó-

riách hospodárskeho rastu, v teóriách trhového mechanizmu a správania firiem, v teoretických koncepciách hospodárskej politiky kapitalistického štátu a pod. Vplyv prežívajúcich maloburžoázných myšlienkových tradícií i nedostatočná marxistická metodologická pripravenosť prispeli k tomu, že vzťah časti našich ekonómov — teoretikov k buržoáznym ekonomickým teóriám nebol dostatočne kritický a že sa niekedy pohyboval od triedne „neutrálnej“ polohy až po ich obdivovanie a nadšenú propagáciu. Tento „obdivujúci“ prístup posilňovala aj skutočnosť, že ekonomika mnohých vyspelých kapitalistických krajín dosahovala v 60. rokoch relatívne priaznivé výsledky.

Viacerí československí ekonómovia sa istú strnulosť politickej ekonomie socializmu, vykladanej najmä v jej učebniciach na úrovni popisu ekonomických zákonov, usilovali prekonať práve odstránením problematiky ekonomických zákonov z politickej ekonomie. To spôsobilo, že sa nevenovala dostatočná pozornosť problematike socialistického vlastníctva, ktoré je koncentrovaným výrazom podstaty socialistických výrobných vzťahov. Práve v tom sa prejavovala neschopnosť tvorivo prekonávať dogmatizmus.

Vývoj a pôsobenie teórie, ktorej čelným predstaviteľom bol O. Šik, je priam školským príkladom toho, ako aj najabstraktnejšia, ba ako práve tá najabstraktnejšia ekonomická teória môže (pozitívne alebo negatívne) ovplyvňovať praktické ľudské konanie. Popieranie existencie ekonomických zákonov mimo sféry fungovania výrobných síl, nevšímavosť k podstate socialistických výrobných vzťahov i k socialistickému vlastníctvu ako jej najvšeobecnejšiemu vyjadreniu začala prekračovať hmlisté „katedrové“ úvahy a viedla k jasným a jednoznačným, do praxe orientovaným záverom.

Ako javy určované podľa tejto teórie iba určitým vývojom výrobných síl, prvky sústavy riadenia národného hospodárstva mali byť konštruované nezávisle od spoločensko-ekonomickej reality a nezávisle od príslušnosti socializmu do komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie. Sústava riadenia sa mala „ľubovoľne meniť a prispôbovať v záujme akýchsi všeobecne platných zásad hospodárskej racionality a efektívnosti“ [2, s. 192],¹ ako zásad ľahostajných voči tomu, či sa využívajú v kapitalistickej alebo v socialistickej ekonomike. Na tomto základe vznikla predstava o socialistickej trhovej ekonomike, v ktorej malo plánovanie v podstate len rozširovať možnosti trhovej regulácie, i koncepcia socialistického podnikového vlastníctva.

Kritickej analýze nezdravého vývinu československej ekonomickej teórie v 60. rokoch, i jej vyústeniu do revizionistických koncepcií, rovnako ako zhodnoteniu ich pôsobenia na riadiacu prax a výsledky fun-

¹ Ide o stať Jozefa Reizera a Oldřicha Truhláča *Kritika teórie „trhového socializmu“ v ČSSR.*

govania našej ekonomiky sa už, najmä v prvej polovici 70. rokov, venovala široká a zaslúžená pozornosť.²

Návraty do minulosti, zvlášť návraty k tomu, čo sa nám v nej menej vydarilo, však neslúžia len ako varovanie pred opakovaním minulých omylov. Treba sa usilovať o ich spájanie so súčasnými potrebami rozvoja našej ekonomiky. Z tohto hľadiska sme povinní obzrieť sa do minulosti už nielen na udalosti a súvislosti analyzované v Poučení, ale aj na to, ako sa v pätnásťročnom období po prijatí tohto dokumentu riešili u nás problémy vyostrené počas krízového obdobia a ako k riešeniu týchto problémov prispievala ekonomická teória.

Základnou, strategickou úlohou rozvoja ekonomiky ČSSR je aj v polovici 80. rokov, a zostane zrejme aj v najbližšom desaťročí, prechod k prevažne intenzívnemu typu socialistickej rozšírenej reprodukcie, t. j. úloha, o riešenie ktorej sme sa začali pokúšať už v 60. rokoch. Značná dĺžka časového obdobia, do ktorého je riešenie tejto úlohy situované, je spätá predovšetkým s jej rozsahom a zložitosťou. Predovšetkým na základe poznatkov z rozvoja socialistickej spoločnosti v ZSSR a ich teoretického zovšeobecnenia sa v záveroch XIV., XV. a XVI. zjazdu KSČ začal spájať prechod k intenzívnemu typu hospodárskeho rozvoja s budovaním rozvinatej socialistickej spoločnosti v ČSSR. V súlade s tým sa intenzívny rozvoj ekonomiky aj u nás chápe ako rozvoj celého socialistickeho výrobného spôsobu, ako uskutočňovanie výrazných premien nielen v materiálno-technickej základni socializmu (v jeho výrobných silách), ale aj v jeho výrobných vzťahoch. Do nových súvislostí a do aktuálnej polohy sa opätovne dostáva vzájomný pomer vecných (výrobnosilových) a systémových (výrobnovzťahových) otázok rozvoja národného hospodárstva.

Chápanie vzťahu medzi riešením vecných a systémových otázok hospodárskeho rozvoja inklinovalo v 60. rokoch k zjavnej jednostrannosti. Najmä v krízových rokoch nadobúdala značnú publicitu názor, že hospodárska politika má predovšetkým zabezpečiť reformu *systemu* riadenia ekonomiky (tak vznikol aj termín „riešiť systémové problémy“) a zmenený systém riadenia si už sám „poradí“ s odvetovou a s odborovou štruktúrou výroby, so stupňom jej koncentrácie, s územnou deľbou práce, s rozsahom a smermi zapojenia ekonomiky do medzinárodnej deľby práce, s rozsahom a zameraním investícií, s rýchlosťou obratu fondov i s ďalšími vecnými otázkami spoločenského hospodárenia. Bol to názor úzko spojený s teóriou „trhového socializmu“, podľa ktorej sa o predpokladoch a výsledkoch reprodukčného procesu malo rozhodovať vo vzájomnom pôsobení všetkých účastníkov trhových vzťahov, a nie v plánovite uskutočňovanom a zabezpečovanom rozhodovaní hospodárskych orgánov socialistickeho štátu.

Kritika spomenutého názoru viedla k téze, že usporiadanie systému riadenia treba v plnom rozsahu podriaďiť riešeniu vecných otázok. Zdô-

² Pozri najmä druhú a štvrtú časť publikácie [2].

raznilo sa, že hospodárske plánovacie centrum musí najprv vyhľadať a v podobe plánovaných úloh a väzieb vyriešiť vecné otázky rozvoja ekonomiky. Až následne sa má skonštruovať systém riadenia tak, aby sa vhodnou kombináciou a nastavením jeho nástrojov zabezpečilo riešenie vecných otázok fungovania a rozvoja hospodárstva, ktoré objavilo a do úloh plánu vnieslo plánovacie centrum.

V uvedenom — názory krízového obdobia prekonávajúcom — stanovisku sú cenné a od fungovania socialistickej ekonomiky neoddeliteľné dve myšlienky. Je to, po prvé, téza o aktívnej a vedúcej úlohe štátu (usmerňovaného komunistickou stranou) v riadení ekonomiky, a po druhé, zdôraznenie nevyhnutnosti využívať sústavu riadenia na uskutočnenie plánov hospodárskeho rozvoja. No práve pozitívne prekonávanie stanovísk graduujúcich v 60. rokoch až do otvorene revizionistických predstáv, a najmä postupné prehlbovanie názorov na otázky sústavy riadenia nás vedie ku konštatovaniu, že aj spomenuté cenné a praxou výstavby socializmu už dostatočne overené myšlienky sa niekedy interpretujú zjednodušene a jednostranne.

Výskum obsahu a štruktúry sústavy riadenia vyústil do poznatku, že jej určujúcou súčasťou je mechanizmus riadenia zložený z nástrojov a foriem riadenia, ktoré sú osobitnými (sčasti do podoby právnych vzťahov upravenými) formami prejavu výrobných vzťahov. Po posunutí vzájomného vzťahu vecných a systémových otázok do roviny pomeru výrobných síl a výrobných vzťahov naň však musíme nazerať dvojako — z kvalitatívneho i kvantitatívneho hľadiska.

Z kvalitatívneho hľadiska sa mechanizmus riadenia a celý hospodársky mechanizmus prispôsobuje naturálno-vecnej stránke reprodukčného procesu ako istý celostný systém foriem prejavu výrobných vzťahov, ktorý vplýva na postavenie jednotlivých typov ekonomických subjektov, a súčasne aj na spôsob prenášania informácií o spoločenských podmienkach získavania a využívania výrobných faktorov, o oceňovaní rôznych stránok a prvkov spoločenských potrieb a pod. Na tejto základnej úrovni pomeru oboch stránok socialistickeho výrobného spôsobu sa mechanizmus riadenia prispôsobuje len základným kvalitatívnym charakteristikám výrobných síl, vo vývoji ktorých sa prejavuje proces zospoločenšťovania výroby. To v súčasnej etape znamená, že mechanizmus riadenia sa mení tak, aby bol schopný formovať ekonomické záujmy, riadiacu a organizátorskú činnosť i ekonomické vzťahy medzi konkrétnymi ekonomickými subjektmi v súlade s kritériami intenzívneho typu reprodukcie, v prospech vedecko-technického pokroku, internacionalizácie výroby a uskutočňovania cieľov sociálneho rozvoja vlastných rozvinutému socializmu.

Z kvantitatívneho hľadiska sa prispôsobovanie mechanizmu riadenia úlohám naturálno-vecnej stránky reprodukcie javí ako zmena kvantitatívneho určenia spoločensko-ekonomických foriem (vzťahov) sprostredkujúcich pohyb práce (resp. jej s predmetných výsledkov) medzi jed-

notlivými úsekmi, resp. účastníkmi spoločenského reprodukčného procesu. Zmena kvantitatívnych charakteristík jednotlivých prvkov mechanizmu riadenia sa pritom dotýka nielen ich informatívnej stránky, ale aj ekonomických dôsledkov, ktoré vznikajú pri ich používaní, vo výmene a kooperácii spoločenskej práce.

Na úrovni kvantitatívnych súvislostí sa primát riešenia vecných problémov dá vykladať ako prispôsobovanie kvantitatívnych charakteristík jednotlivých prvkov mechanizmu riadenia kvantitatívnym úlohám plánov rozvoja národného hospodárstva. Tak ako sa postupne plnia úlohy plánu a plánovite sa riešia stále nové úlohy v rozvoji výrobných síl, tak by sa ustavične mali meniť aj kvantitatívne charakteristiky prvkov mechanizmu riadenia.

Dosahovanie kvalitatívneho súladu medzi riešením vecných úloh rozvoja ekonomiky a ich „mechanizmovým“ zabezpečením je, ako sme zistili, voči konkrétnym úlohám nielen ročných, ale aj päťročných hospodárskych plánov celkom ľahostajné. Ak tento zásadný súlad jestvuje, tak sa (pri plynulých úpravách jeho kvantitatívnych súvislostí) mechanizmus riadenia obvykle počas viacerých päťročníc nemení. Ak je však jeho obnovenie aktuálne a nevyhnutné, tak s príslušnými zmenami mechanizmu riadenia netreba a nemožno čakať až do začiatku budúcej päťročnice. Treba ich pripraviť a uskutočniť čo najskôr, bez ohľadu na päťročné intervaly plánovania tak, aby sa nestrácal vzácny ekonomický čas.

Ďalší problém vzniká z toho, že po premiestnení vzťahu vecných a systémových otázok rozvoja hospodárstva do roviny pomeru medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi sa už vôbec nedá hovoriť o jednoznačnom podriadení systémových otázok riešeniu vecných problémov. Vďaka relatívne nezávislému vývoju vlastných protirečení i zaradeniu svojich stavov do cieľov sociálneho rozvoja má vývin výrobných vzťahov výrazný spätný vplyv na rozvoj výrobných síl. Z tohto hľadiska je výstižnejšie, ak sa hovorí nie o prispôbovaní kvantitatívnych charakteristík jednotlivých prvkov mechanizmu riadenia kvantitatívnym úlohám hospodárskych plánov, ale o ich vzájomnom zladovaní.

Praktické skúsenosti z doterajšej výstavby socializmu aj ich internacionálne teoretické zovšeobecnenie preukázali, že riešenie vecných problémov sa „nerodí“ ako výsledok technicko-ekonomickej úlohy očistenej od „človečiny“ ekonomických záujmov, ale že sa k nemu dochádza vnútri celého komplexu vzťahov hospodárskeho mechanizmu. Z toho však vyplýva, že na riešení vecných problémov národného hospodárstva spolupracujú všetci účastníci spoločenského reprodukčného procesu, teda nielen štátne plánovacie orgány, ale v rozsahu úmernom vlastným úlohám, záujmom, zodpovednosti a informáciám aj chozrasčotné organizácie (VHJ a podniky), ich pracovné kolektívy a jednotliví pracovníci. To nijako nepopiera trvale platnú tézu o vedúcej úlohe socialistického štátu pri riešení vecných problémov. Iba ju posúva do polohy, v ktorej sa

priestor pre uplatňovanie vedúcej funkcie štátneho plánovacieho centra výrazne rozširuje vybudovaním spätnej väzby, prostredníctvom ktorej sa zo všetkých „kútov a kútikov“ ekonomiky získavajú poznatky o skutočnej podobe vecných problémov a taktisto námety na ich variantné riešenie nielen „z hlavy“ jednotlivých, izolovane uvažujúcich čiastkových ekonomických subjektov, ale už aj výsledkov ich vzájomných horizontálnych i vertikálnych vzťahov. Takéto široké možnosti pre uplatňovanie vedúcej úlohy štátneho plánovacieho centra v riešení vecných problémov nám však predbežne chýbajú. Ich formovanie pokladáme za jednu z hlavných úloh v budúcom programe kvalitatívneho zladovania mechanizmu riadenia s dosiahnutou úrovňou a s nevyhnutnými podmienkami ďalšieho rozvoja výrobných síl.

Problém miesta a úlohy jednotlivých typov ekonomických subjektov (najmä štátneho plánovacieho centra a podnikov), ktorý rezonoval aj v pohľadoch na pomer vecných a systémových otázok ekonomiky, úzko súvisí s problémom vzťahu medzi plánom a trhom. Je napokon ľahko pochopiteľné, že rôzne spôsoby spojenia plánových a trhových (tovarovo-peňažných) vzťahov formujú vždy iné postavenie VJH, podnikov i centrálnych hospodárskych inštitúcií.

Potreba reálneho fungovania a využívania tovarovo-peňažných vzťahov a s nimi spätých hodnotových kritérií, a to nielen pre proces výmeny, ale aj pre plánovanie výroby a celého reprodukčného procesu, sa v marxistickej politickej ekonómii socializmu už dosť dlho uznáva. Využívanie trhových vzťahov sa pritom aj v československej ekonomickej teórii i v zámeroch našej hospodárskej politiky pôvodne veľmi dôsledne podriaďovalo princípu plánovitosti v riadení národného hospodárstva. Až v druhej polovici 60. rokov, a najmä počas krízového obdobia sa z už spomenutých príčin (stagnácia rozvoja československej ekonomiky v rokoch 1962–1964, vplyv buržoázných a revizionistických ekonomických teórií, prenesenie záujmu časti politickej ekonómie socializmu od podstatných súvislostí hospodárskeho života k jeho povrchovým prejavom) začali mnohí ekonómovia pozeráť na trh aj na plán len ako na isté civilizačné výdobytky, ako na formy praktického hospodárenia bez triedne-sociálneho obsahu a bez záväzného pomeru k vlastníckemu základu ekonomiky. Popri teoretických analýzach, ktoré sa seriózne zaoberali tým, ako sa má rozvíjať spoločenské plánovanie a akú kvalitu majú mať tovarovo-peňažné vzťahy využívané v plánovite riadenej ekonomike,³ začali sa objavovať úvahy o tom, či je trhu, resp. plánu u nás veľa alebo málo, v akom pomere by ich bolo treba kombinovať a pod.

Hlavný prúd v kritike československých koncepcií trhového socializmu zdôrazňoval, že v socializme sa musí využívanie tovarovo-peňažných

³ Dodnes je podnetná napr. myšlienka, že formy tovarovej výroby rozvíjané v socialistických krajinách „sú tovarové formy, v ktorých sa pohybuje vlastná socialistická ekonomika ako ekonomika spoločenskej práce, a ktoré sú v plnom rozsahu odvodené z protirečení úhrnej spoločenskej práce“ [3, s. 56].

vzťahov podriaďovať princípu plánovitosti a že po splnení tohto predpokladu sú tovarovo-peňažné vzťahy potrebné. Len v celkom ojedinelých prípadoch sa tovarovo-peňažné vzťahy označovali za prežitok z čias buržoáznej ekonomiky, ktorý by sa mal urýchlene prekonávať.

Teoretické rozpracovanie otázok tovarovo-peňažných vzťahov v socialistickej ekonomike za posledných pätnásť rokov značne pokročilo. Najmä vďaka sovietskej ekonomickej teórii sa stále širšie a jasnejšie rozpracúva poznanie, že tovarovo-peňažné vzťahy nie sú v socialistickej ekonomike žiadnym atavizmom odsúdeným k skorému zániku, ale nevyhnutným dôsledkom, ba súčasťou riešenia protirečení vlastných podstate socialistickeho ekonomického systému [pozri napr. [4-8]]. Je však prirodzené, že takéto tovarovo-peňažné vzťahy sa výrazne líšia od analogických ekonomických foriem pôsobiacich v rôznych štádiách rozvoja súkromného vlastníctva. Rozdielne tu nie sú len subjekty, medzi ktorými tovarovo-peňažné vzťahy vznikajú, ale aj príčiny ich vzniku, ich obsah a funkcie.

Socialistické tovarovo-peňažné vzťahy nie sú a nemôžu byť nástrojmi živelného regulovania ekonomiky, ale naopak, sú potrebné ako nevyhnutný predpoklad a súčasť spoločenského plánovania a vôbec plánovitého riadenia ekonomiky v intenzívnom type rozšírenej reprodukcie. Aj tieto závery patria medzi poznatky ekonomickej teórie, ktoré bude môcť hospodárska politika využívať v najbližšej etape zmien mechanizmu riadenia.

Ukazuje sa teda, že trh a vzťahy, ktoré na ňom vznikajú, sú veľmi zložitým javom. Pokladať ho celý, „aj s chlpmi“ za prvok civilizačného pokroku, ktorý možno v socializme využívať v tej istej podobe, do akej ho rozvinul kapitalizmus, je rovnako nesprávne ako názory o jeho zásadnej nezlučiteľnosti so socializmom. Tovarovo-peňažné vzťahy a formy, ktoré ich sprostredkujú, majú svoju civilizačnú funkčnú vrstvu, do ktorej patrí ich schopnosť normovať spoločensky nutné náklady práce, sprostredkovať porovnávanie rozmanitých úžitkových hodnôt, vyjavovať spoločenské potreby a pod. Z hľadiska kvality pôsobenia tovarovo-peňažných vzťahov (trhu) však má rozhodujúci význam ich vlastnícko-triedna stránka, ktorá určuje vždy iným spôsobom potrebu, spôsob i výsledok využívania ich civilizačne podmienených prvkov a foriem. Spomínané dve stránky tovarovo-peňažných vzťahov sú prítomné v nám všetkým známom Marxovom závere o dvoch podmienkach nevyhnutných pre vznik trhu v predsociálnom období, ktorými sú: deľba práce (výsledok i predpoklad ustavične pokračujúceho civilizačného pokroku) a súkromné vlastníctvo, ktoré svojimi premenami (v rámci možností vlastného vývinu) pôsobí aj na zmeny vo fungovaní a využívaní trhu.

Stručne uvedené závery z teoretickej analýzy vzťahu vecných a systémových otázok rozvoja, vzťahov centrálného riadenia a fungovania chozrasčotných článkov i vzťahu plánu a trhu, ktoré by sa dali doplniť pohľadom na ďalšie kľúčové problémy socialistickej ekonomiky, potvr-

dzujú, aký silný vplyv mali na formovanie revizionistických stanovísk v ekonomickej teórii nedostatky v marxistickej metodologickej príprave časti našich ekonómov. Na nich, rovnako ako na dogmatikov, z ktorých sa, ako vieme, vykľul ne jeden revizionista, platí Engelsova poznámka: „Metafyzik myslí v samých protikladoch, medzi ktorými niet prechodov: jeho reč je áno-áno, nie-nie, čo je nad to, od diabla pochádza“ [9, s. 19]. Neschopnosť vidieť a vysvetľovať javy ako jednotu protikladov, sklon k vzájomnému odtrhaniu jednotlivých stránok reálnych protirečení a zdôrazňovanie vždy iba jednej z nich vedie síce ekonomickú teóriu rôznymi smermi, no predsa vždy len na perifériu poznania.

Úvahy o súvislostiach medzi závermi Poučenia z krízového vývoja a cestami našej ekonomickej teórie vznikli síce pri príležitosti pätnásťročného výročia tohto dokumentu, lež nemali by mať len príležitostný charakter. Historizmus je neoddeliteľným prvkom metódy marxistickej politickej ekonómie. V súlade s tým by naše zamyslenie malo byť článočkom v refazci sústavnejšieho skúmania histórie marxistického ekonomického myslenia v ČSSR, poznávania logiky jeho vývoja, jeho súvislostí s rozvojom reálnej ekonomiky, hospodárskej politiky i s vývinom svetovej marxistickej ekonomickej teórie.

Literatúra

- [1] Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ. Bratislava, Pravda 1971. 56 s.
- [2] Revizionizmus v československej ekonomickej teórii. Bratislava, Pravda 1977. 596 s.
- [3] RICHTA, R. a kol.: Civilizácia na rázcestí. Bratislava, VPL 1967. 260 s.
- [4] POKRYTAN, A.: Osobnosti proizvodstvennych otnošenij socializma. Ekon. Nauki, 1971, č. 1.
- [5] PACHOMOV, J.: Funkcionirovanije i razvitije proizvodstvennych otnošenij socializma. Ekon. Nauki, 1979, č. 1.
- [6] PAŠKOV, A.: Socialističeskije tovarno-denežnyje otnošenija kak osobaja forma neposredstvenno obščestvennych otnošenij. Vopr. Ekon., 1982, č. 12.
- [7] MAZUR, V.: K neposredstvenno obščestvennomu proizvodstvu — suščnost, skački i etapy stanovlenija. Komunist, 1984, č. 15.
- [8] BELOUSOV, R.: Vzaimovlijanije obobščestvlenija proizvodstva i upravlenija. Vopr. Ekon., 1985, č. 1.
- [9] ENGELS, F.: Anti-Dühring. Bratislava, VPL 1962. 391 s.

Význam Poučenia pre rozvoj teórie a praxe vonkajších ekonomických vzťahov

ŠIKULA, Milan

V buržoázných a revizionistických koncepciách zameraných proti reálnemu socializmu vždy zaujímali významné miesto otázky vonkajších ekonomických vzťahov (VEV). S postupujúcim prehlbovaním internacionalizácie hospodárskeho života sa v tomto smere záujem nepriateľov socializmu ešte zväčšuje. Ich motivácia však zostáva v zásade rovnaká — využiť zahranično-ekonomické vzťahy ako „trójskeho koňa“, pomocou ktorého by sa do ekonomiky socialistických štátov, ako aj do socialistického spoločenstva ako celku mohli implantovať kapitalistické prvky vyvolávajúce eróziu a rozklad socializmu v národnom i v medzinárodnom meradle. Práve presadzovanie tohto zámeru hralo kľúčovú úlohu pri praktickej realizácii koncepcie trhového socializmu v Československu, ktorého „ekonomika mala byť postupne oddeľovaná od socialistického spoločenstva a čo najviac pripútaná k ekonomike kapitalistického Západu“ [1, s. 31].

Revizionistické koncepcie vonkajších ekonomických vzťahov parazitovali na dozretých problémoch a na nových, ešte nezvládnutých úlohách economickej teórie i hospodárskej praxe v oblasti VEV a usilovali sa „pohotovo odpovedať“ na im korešpondujúce otázky.

Marxistická politická ekonómia (PE) má od svojho vzniku hlboko internacionálny charakter, no konkrétne-historické podmienky priebehu socialistickej revolúcie a rozvoja reálneho socializmu spôsobili,¹ že ekonomická teória socializmu sa pomerne dlho formovala prevažne ako teória relatívne uzavretej ekonomiky.

¹ Socializmus sa rozvíjal najprv v jedinom socialistickom štáte, ktorý sa nachádzal v antagonistickej vzťahu k ostatnému svetu. Po vzniku svetovej socialistickej sústavy väčšina krajín, ktoré nastúpili na cestu výstavby socializmu, musela urýchlene prekonať dôsledky hospodárskej zaostalosti zdedenej z kapitalizmu. V centre ich pozornosti boli prioritné vnútorné úlohy spojené s industrializáciou a s vybudovaním komplexnej štruktúry ich ekonomík, zatiaľ čo vonkajšie ekonomické vzťahy mali predovšetkým doplnkový charakter z hľadiska naturálno-vecného zabezpečovania uvedených úloh.

Nevyhnutnosť prechodu na intenzifikáciu ekonomického rozvoja krajín RVHP však naliehavo nastolila spoločenskú objednávku urýchlene rozpracúvať problematiku VEV, medzinárodnej delby práce a na nej založeného komplexu foriem hospodárskej spolupráce socialistických štátov ako organickú súčasť teoretického systému PE socializmu.² To viedlo nielen k obohateniu predmetu PE socializmu o nové dimenzie, ale súčasne umocňovalo zložitosť prechodu k intenzifikácii v praxi.

Z hľadiska plánovite optimalizovanej intenzifikácie ekonomického rozvoja, ktorú je možné reálne uskutočňovať len v jednote vnútorných a vonkajších aspektov reprodukčného procesu, objektívne vystúpila do popredia nevyhnutnosť riešiť protirečenie medzi prekonanými, už nevhovujúcimi formami monopolu VEV socialistických štátov a kvalitatívne novými úlohami, ktoré tento monopol musí plniť v podmienkach využívania efektov aktívnej účasti v medzinárodnej delbe práce v rámci intenzifikačného procesu. Práve prístupy k riešeniu tohto objektívneho protirečenia sú tým rózcestím, na ktorom sa principiálne rozchádzajú marxistické a revizionistické koncepcie. Zatiaľ čo marxistická koncepcia spočíva v konštruktívnom hľadaní, zavádzaní a rozvíjaní nových foriem tohto monopolu, zodpovedajúcich podstatne zložitejším, štruktúrovanejším a dynamicky sa meniacim VEV, tak revizionistické koncepcie zjavne či skryto smerujú k likvidácii tohto monopolu ako jedného zo základných pilierov socialistických ekonomík a nástroja ich vzájomnej internacionálnej súčinnosti. S intenzifikáciou je dialekticky spätá potreba zabezpečovať centralizovanú jednotu ekonomiky formovaním a fungovaním monopolu VEV ako *viacúrovňovej (hierarchickej) štruktúry*. V nej sa na jednej strane rozvíja, uplatňuje a zdokonaľuje koordinačná a riadiaca činnosť centra zameraná najmä na koncepcné, makroekonomické formovanie optimálneho špecializačného profilu ekonomiky a stratégie rozvoja VEV. Na druhej strane takáto viacúrovňová štruktúra z hľadiska národohospodárskej efektívnosti vytvára potrebný priestor pre rozširovanie a prehlbovanie účasti chozrasčotných subjektov v diverzifikujúcom sa spektre foriem zahranično-ekonomickej činnosti. Spoločným menovateľom revizionistických, ale aj rozličných buržoáznych koncepcií a „receptov“ na efektívnejšie riadenie a usporiadanie zahranično-ekonomickej činnosti socialistických krajín je deformácia a metafyzická absolutizácia druhej a mechanická negácia prvej stránky, ktorá spočíva v „zdôvodňovaní“ a presadzovaní ničím a nikým zo strany socialistického štátu neobmedzeného vstupu podnikov do hospodárskych stykov so zahraničnými partnermi stotožňovanými prakticky len s kapitalistickými firmami. Takto sa usilujú premeniť objektívne nevyhnutné zdokonaľovanie foriem

² Programovým odzrkadlením tejto spoločenskej objednávky bolo vypracovanie Základných princípov medzinárodnej socialistickej delby práce a ich schválenie na porade predstaviteľov komunistických a robotníckych strán v r. 1962 v Moskve.

monopolu VEV socialistického štátu na proces paralyzovania jeho funkcií a tým aj samého monopolu.

Potrebu jeho oslabovania a postupného odstraňovania sa snažia „dokazovať“ tvrdeniami typu, že je neprekonateľnou bariérou pri zvyšovaní obratu zahraničného obchodu, že realizácia zahraničného obchodu je preto nepružná a neefektívna, že vo vzťahu k iným krajinám má diskriminačný charakter a že je základnou prekážkou „skutočnej“ medzinárodnej ekonomickej integrácie.

Ako jediný účinný „liek“ odporúčajú dôsledné zavedenie „trhového socializmu“ vo sfére vonkajších ekonomických vzťahov, t. j. úplnú decentralizáciu zahranično-ekonomickej činnosti priamo na úrovni podnikov. Tieto koncepcie sa v krízovom období 1968—1969 začali v Československu aj realizovať. Likvidácia určujúcej úlohy plánu a takmer totálna decentralizácia a dezintegrácia ekonomiky spôsobili, že monopol zahraničného obchodu sa zúžil len na viacmenej mechanické vydávanie zahraničnoobchodných oprávnení. Prejavilo sa to v prudkom živelnom zväčšení počtu priamych subjektov zahraničného obchodu — z 33 roku 1960 na vyše 100 roku 1969, pričom bolo zaregistrovaných ďalších 120 žiadostí o oprávnenie na zahraničnoobchodné transakcie. Pritom noví účastníci VEV neboli na to vo väčšine prípadov vôbec pripravení, takže neboli schopní obhajovať nielen širšie spoločenské, ale ani užšie podnikové záujmy.

Centralizovaná jednota ekonomiky sa vyhlasovala za krátkozrakú, z dlhodobého hľadiska dokonca za škodlivú politiku, ktorá prekáža pri priamych vzťahoch so svetovým trhom. V súlade s tým mal v rámci úplného odbúravania základných funkcií plánu a jeho nahradenia trhom hrať kľúčovú úlohu svetový trh, pričom, pravda, treba pripomenúť, že svetovým trhom sa rozumeli výlučne kapitalistické trhy. Údajne „všestranne blahodárnym účinkom“ svetového trhu sa mali odstrániť z cesty všetky prekážky, predovšetkým monopol socialistického štátu vo VEV. Celkové inštitucionálne uvoľnenie VEV malo vytvoriť aj potrebný priestor pre priamu a celospoločensky neregulovanú kapitálovú účasť zahraničných, t. j. opäť predovšetkým západných, firiem. Snahy o vytvorenie podmienok na nekontrolované prenikanie zahraničného kapitálu do našej ekonomiky sa „zdôvodňovali“ ako potrebný tlak na zvýšenie efektívnosti. Monopol socialistického štátu vo vonkajších ekonomických vzťahoch sa vyhlasoval za nezlučiteľný s „ekonomickým“, v revizionistickej interpretácii však v podstate anachronicky trhovým modelom fungovania našej ekonomiky. Argumentácia o „nevyhnutnosti prechodu“ na trhovú model fungovania našej ekonomiky mala zdôvodniť nielen odstránenie monopolu VEV, ale aj zásadnú zmenu v ich teritoriálnom zameraní, tak, aby sa ťažisko ich orientácie na Sovietsky zväz a ostatné krajiny RVHP dôsledne a trvale preniesol na západné štáty.³

Súvislosť medzi bojom o moc a bojom o zmenu zahraničnopolitickej orientácie sa teda prejavila v plnej nahote.⁴

³ Túto tézu sformuloval R. Selucký už v apríli 1968.

⁴ „Boj o moc sa stal i bojom o zmenu zahraničnopolitickej orientácie ČSSR. Pracovovo oportunistický a antisocialistický blok sa usiloval o likvidáciu základnej záruky národnej a štátnej existencie socialistického Československa, spočívajúcej v spo-

Pätnäät rokoy, ktoré uplynuli od zovšeobecnenia poznatkov a skúseností z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KČS, jednoznačne potvrdzuje dlhodobú, internacionálne overovanú platnosť a aktuálnosť Poučenia aj v oblasti rozvoja teórie a praxe VEV. Vyplýva z neho dvojjediná úloha. Na jednej strane je potrebné systematicky rozvíjať principiálnu marxistickú kritiku buržoáznych a revizionistických teórií a koncepcií zameraných na VEV socialistických štátov, na proces SEI a na oblasť hospodárskych stykov medzi štátmi s rozdielnym spoločenským zriadením, a dôsledne odhaľovať ich triednu podstatu a antikomunistický charakter.

Na druhej strane je nevyhnutné komplexne analyzovať prevratné postupujúci proces internacionalizácie hospodárskeho života, jeho prenikanie do celej štruktúry reprodukčného procesu, otvorene objasňovať jeho klady a zápory v konkrétne historických podmienkach dnešného triedne rozdeleného sveta, tvorivo a konštruktívne hľadať možnosti a navrhovať spôsoby jeho optimálneho využívania z hľadiska národných a internacionálnych dimenzií ekonomického a vedecko-technického rozvoja socializmu a súťaženia s kapitalizmom. V týchto súvislostiach je možné a potrebné cieľavedome rozpracúvať, verifikovať a pozitívne prekonávať formy monopolu VEV tak, aby zabezpečovali národohospodársky funkčné prepojenie reprodukčného procesu s vonkajším ekonomickým prostredím a účinnú internacionálnu koordináciu stratégie ekonomického rozvoja v procese SEI. Len na tomto základe sa dajú reálne vytvárať predpoklady k tomu, aby ekonomiky štátov RVHP adekvátne reagovali na určujúce svetové tendencie vedecko-technického rozvoja, produktivity práce, formovania spoločensky nevyhnutných nákladov práce a aby si svojou strategickou iniciatívou zabezpečovali vedecko-technickú a ekonomickú nezávislosť a nezraniteľnosť.

Literatúra

- [1] Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ. Bratislava, Pravda, 1971. 56 s.

Zvláštnosti socialistického hospodárenia v súčasnej etape a zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu

PRELAMUTROV, Vilen — RAKITSKIJ, Boris — RUSMICH, Ladislav

I.

Súčasná etapa rozvoja sovietskej ekonomiky — a to sa, podľa nášho názoru, v plnej miere vzťahuje i na všetky priemyselne rozvinuté členské krajiny RVHP — bola na júnovom zasadnutí ÚV KSSZ (roku 1983) charakterizovaná ako etapa zásadného prelomu, keď nielen dozreli, ale stali sa aj nevyhnutnými hlboké kvalitatívne zmeny vo výrobných silách a tomu zodpovedajúce zdokonaľovanie výrobných vzťahov [pozri [1, s. 320]]. To sú dva navzájom späté a vzájomne sa podmieňujúce smery zmien, ktoré musia zabezpečiť prechod na intenzívnu cestu rozvoja socialistickej ekonomiky.

Prvý z týchto smerov vedie v zásade k postupnému vytvoreniu takej štruktúry výrobných síl, ktorá je výrazom vedecko-technickej prednosti socializmu pred kapitalizmom a prejaví sa nakoniec v prekonaní kapitalizmu v produktivite spoločenskej práce vo všetkých základných odvetviach výroby a služieb. Druhý, nemenej dôležitý smer vytvára zásadnú a nevyhnutnú podmienku pre prvý. Je ním to, čo možno nazvať intenzívnym spôsobom hospodárenia, t. j. také správanie riadiacich subjektov a riadených objektov v celej hierarchii socialistickej ekonomiky, ktoré vyvoláva maximálnu tvorivú aktivitu účastníkov reprodukčného procesu a orientuje ju na zvyšovanie spoločensko-ekonomickej efektívnosti tohto procesu prostredníctvom hľadania a zavádzania výrobných, technologických a organizačných inovácií a progresívnych zmien súčasného stavu v spoločenskom živote vôbec.

Socialistické hospodárenie predstavuje výsledok pôsobenia hospodárskeho mechanizmu na ekonomickú aktivitu subjektov. Historicky nevyhnutné kvalitatívne zmeny výrobných síl vyvolávajú zásadný zlom v obsahu a spoločenskej racionálnosti tejto aktivity, ktorá si razí cestu — cez inerciu myslenia ľudí a mnoho iných prekážok — pomaly a s veľkými ťažkosťami.

Skúsenosti z dvadsiatich rokov uskutočňovania hospodárskych reforiem v európskych členských krajinách RVHP ukázali, že pre zdokonaľovanie systémov riadenia národného hospodárstva, ktoré má zabezpečiť prechod

od extenzívneho k intenzívnemu spôsobu hospodárenia, sú potrebné dlhodobé komplexné programy zásadnej prestavby existujúcich hospodárskych mechanizmov bratských krajín, ktoré by zmenili samu ich cieľovú funkciu. Rozpracovanie takýchto programov vyžaduje dôkladnú a hlbokú teoretickú prípravu, vychádzajúc z vedeckého objasnenia smeru rozvoja hospodárskeho mechanizmu ako celku i jeho najdôležitejších prvkov. Celkový smer rozvoja mechanizmu veda nemôže vyjadriť v inej forme, než je zjednodušený model fungovania systému riadenia, predpokladaný pre nejaké perspektívne obdobie.

Rozpracovanie takéhoto modelu alebo koncepcie rozvoja hospodárskeho mechanizmu má veľký praktický význam, pretože musí ukázať smery praktických činností pri zdokonaľovaní existujúcich systémov riadenia a určiť kritériá správnosti, čiže vedeckosti prijímaných opatrení. Predstavuje hlavný smer v rozpracúvaní teórie socialistického hospodárskeho mechanizmu.

Nerozpracovanosť takejto vedeckej koncepcie hospodárskeho mechanizmu rozvinutej socialistickej spoločnosti, na ktorú upozornil v decembri minulého roku M. S. Gorbačov, stojí pred ekonomickou vedou ako „spoločenská objednávka“ vytvoriť takúto teóriu, využíjúc životom preverenú marxistickú historicko-logickú metódu a — v jej rámci — predovšetkým cestu poznania od všeobecného k jednotlivému, od budúceho k súčasnému, od koncepcie k projektu opatrení na zlepšenie a prestavbu existujúceho systému.

Ekonomické reformy prijaté v rokoch 1960—1970 v európskych socialistických krajinách (vrátane reformy v BLR začiatkom 80. rokov), zamerané na prekonanie negatívnych tendencií, pri známej rozdielnosti hĺbky prestavby a postupnosti uskutočňovania navrhnutých opatrení, neprelomili celkom tendencie k extenzívnemu rozvoju národných hospodárstiev. Prednosti socialistickej organizácie spoločenskej výroby sa v novej situácii — s nástupom vedeckotechnickej revolúcie — dosiaľ naplno neprejavili. Kardinálne nová hospodárska situácia, vytvorená vedecko-technickou revolúciou, ako je dnes zrejmé, neodrazila sa v reformách adekvátnymi zmenami riadenia, plánovania, organizácie a stimulovania výroby, a najmä rozhodujúceho úseku — vedecko-technického rozvoja: ani na úrovni podnikov, národného hospodárstva, ani v ekonomickej spolupráci socialistických krajín.

Hlavným nedostatkom reforiem z hľadiska intenzifikácie hospodárenia je ich slabý vplyv na inovačné záujmy pracujúcich a ich kolektívov, o čom svedčia porovnávacie výskumy a analýzy národných systémov riadenia ekonomiky, uskutočňované medzinárodnými a národnými ekonomickými výskumnými ústavmi. Úsilie vychádzať pri zdokonaľovaní systémov riadenia predovšetkým zo získaných praktických skúseností vedie často k málo účinným, bezkonfliktovým a bezproblémovým návrhom.

Socialistické krajiny — členovia RVHP budú sa v najbližších rokoch rozvíjať v rámci kvalitatívne novej, časovo relatívne dlhšej etapy dovŕšenia výstavby a zdokonaľovania rozvinutého socializmu. Predchádzajúce etapy pre to vytvorili nevyhnutné predpoklady, no možnosti a prednosti

socializmu sa doteraz ešte nemohli prejavíť v plnej miere a v zreých formách. Príčinou boli v prvom rade objektívne historické okolnosti, ktoré vyžadovali sústreďovať sily na riešenie úloh mimoriadneho charakteru, čím obmedzovali možnosti komplexne a všestranne uskutočňovať celý súhrn spoločenských premien, ktoré je socializmus schopný v záujme pracujúcich zabezpečiť.

Teraz je už väčšina mimoriadnych okolností za nami, hoci imperializmom vnucované preteky v zbrojení i dnes značne bránia zlepšovaniu života ľudí. V súčasných podmienkach komunistické a robotnícke strany formulujú úlohu historickej dôležitosti — všestranne prakticky využiť zrele formy a prednosti socializmu, dať priestor pôsobeniu tých obrovských vnútorných možností, ktorými disponuje nové spoločenské zriadenie.

Predkladanú stať v rámci témy mnohostrannej spolupráce akadémií vied členských krajín RVHP na roky 1981—1985 *Nadväznosť hospodárskeho mechanizmu na úlohy a ciele národohospodárskeho plánu*, ktoré koordinuje Ekonomický ústav SAV, napísala československo-sovietska trojica autorov. Je pokusom prispieť k riešeniu niekoľkých, podľa mienky autorov prvoradých otázok uvedenej témy spôsobom zodpovedajúcim aktuálnym požiadavkám zdokonaľovania výrobných vzťahov vyspelej socialistickej spoločnosti.

II.

Riešenie nových úloh vyžaduje nové teoretické prístupy. Treba povedať, že niektoré všeobecnoteoretické problémy ekonomiky rozvinutého socializmu tvoriace východiská takých prístupov, sú už v socialistickej ekonomickej vede predmetom pozornosti i systematického rozpracovania. Týka sa to, napríklad, koncepcie konečných národohospodárskych výsledkov, ako cieľa činnosti všetkých (a najmä chozrasčotných) článkov zospoločenšteného ekonomického systému. Význam tejto koncepcie spočíva predovšetkým v jej zistení, že zainteresovanosť na maximalizácii konečných národohospodárskych výsledkov je protikladom zainteresovanosti na objemových ukazovateľoch výroby (hrubej, tovarovej, realizovanej, čistej produkcie alebo produkcie v naturálnych ukazovateľoch). Najmä preto má jej ďalšie dopracovanie mimoriadnu praktickú hodnotu.

Konečné národohospodárske výsledky ako kategória ekonomiky rozvinutého socializmu majú, podľa nášho názoru, dve relatívne samostatné stránky, ktoré tvoria nedeliteľnú jednotu — makroekonomickú a mikroekonomickú.

Makroekonomickou stránkou je plná vybilancovanosť zdrojov a potrieb na všetkých úrovniach riadenia, prejavujúca sa ako úplné uspokojenie kúpyschopných potrieb všetkých kupujúcich (podnikov, organizácií i občanov).

Tento makroekonomický aspekt však musí byť zabezpečovaný stimulá-

ciou zodpovedajúceho správania základných hospodárskych článkov. Niektorí autori sa domnievajú, že základom takej stimulácie môže byť ukazovateľ čistej produkcie alebo upravených vlastných výkonov), ako približné vyjadrenie podielu podniku na vytvorenom národnom dôchodku. Zabúdajú pritom, že:

a) stimulácia plnenia akéhokoľvek objemového ukazovateľa určeného podniku direktívne plánom vyvoláva jeho záujem na raste objemu produkcie, ktorý je často priam protichodný so záujmom optimálne uspokojovať potreby spotrebiteľa;

b) suma miezd tvoriaca rozhodujúcu zložku tohto ukazovateľa nie je z hľadiska postavenia chozrasčotnej jednotky v spoločnosti výsledkom jej hospodárenia, ale nákladom a práve zainteresovanosť na nej má nevyhnutné protispoločenské dôsledky.

Z uvedených dôvodov nemôže byť mikroekonomickým aspektom maximalizácie konečných národohospodárskych výsledkov nič iné, ako zainteresovanosť podnikov na zisku.

Jednota naturálnej a hodnotovej stránky rozšírenej socialistickej reprodukcie spočíva — v súlade s koncepciou maximalizácie konečných národohospodárskych výsledkov — v jednote jej makroekonomického a mikroekonomického aspektu. Prejavuje sa to konkrétne v tom, že pri cenách približujúcich sa k hodnotovej ekvivalencii sa vybilancovanosť národohospodárskych proporcií zabezpečuje prostredníctvom maximalizácie čistého zisku podnikov. Koncepcia konečných národohospodárskych výsledkov takto súvisí aj s prechodom k tzv. úplnému chozrasčotu, v ktorom chozrasčotné jednotky a ich vedenie — na rozdiel od predchádzajúceho (a súčasného), neúplného chozrasčotu — budú na seba preberať zodpovednosť pred kolektívom pracujúcich za celkové výsledky svojho hospodárenia, vyjadrované čistým ziskom, a nielen za splnenie rôznych, zhora stanovených úloh.

Koncepciu konečných výsledkov zaviedol do teórie marxizmu XXV. zjazd KSSZ. Potvrdil a rozvinul ju XXVI. zjazd KSSZ, ktorý hovorí o konečných výsledkoch už nielen ako o cieľi činnosti a základe hmotnej zainteresovanosti kolektívov pracujúcich, ale aj každého pracovníka. Takýto rozvoj koncepcie má ďalekosiahle, doteraz teoreticky dostatočne nerozpracované dôsledky vo vzťahu k organizácii výrobnjej základne, foriem účasti pracujúcich na riadení, optimálnej veľkosti chozrasčotných jednotiek a ďalších základných otázok rozvoja systému plánovitého riadenia ekonomiky. Ide o to, že tou najnižšou úrovňou riadenia, na ktorej možno stanoviť a kvantitatívne určiť konečné výsledky (a reálne na ne vplývať), je chozrasčotná jednotka (podnik, združenie). Ak chceme, aby každý pracujúci bol na nich hmotne zainteresovaný, musíme mu dať reálne možnosti a nevyhnutnú informáciu na to, aby skutočne vplýval na hospodárenie svojej chozrasčotnej jednotky ako celku. Z toho vyplýva, že konkretizácia koncepcie nastolenej XXVI. zjazdom KSSZ ukazuje základný smer rozvoja demokratického centralizmu v ekonomike ako

rozvoj účasti pracujúcich na riadení svojej vlastnej chozrasčotnej jednotky a prostredníctvom nej na riadení spoločenskej výroby vôbec.

Maximalizácia konečných národohospodárskych výsledkov naznačuje aj zvýšenie úlohy odberateľa a spotrebiteľa v najširších spoločensko-ekonomických súvislostiach. Presúva na spotrebiteľa (výrobného i nevýrobného) úlohu hlavného predstaviteľa záujmov spoločnosti v reprodukčnom procese; skutočnú ochranu záujmov spotrebiteľa musia zabezpečovať orgány spoločenského riadenia. Tento stav je v protiklade s pôsobením hospodárskeho mechanizmu extenzívneho hospodárenia (prejavujúcim sa vo väčšine členských krajín RVHP až doteraz), pri ktorom orgány, ktoré vyjadrujú záujmy spoločnosti (tým, že určujú výrobcovi konkrétne úlohy, napr. v objeme a štruktúre výroby výrobkov), berú na seba fakticky časť zodpovednosti za realizáciu úloh štátneho plánu v mikrosfére. Vzhľadom na to, centrálné hospodárske orgány v konečnom dôsledku stoja v súčasnosti na strane výrobcu a ochraňujú ho pred záujmami spotrebiteľa. V ekonomike rozvinutej socialistickej spoločnosti musia zaujímať opačné postavenie.¹

Rozpracovanie ekonomickej teórie rozvinutého socializmu odhalilo aj viacej iných, závažných a nových teoretických problémov.² Ukázalo i hlavné požiadavky na zdokonalenie a na prestavbu hospodárskeho mechanizmu. Patrí k nim samostatnosť podnikov, socialistickej podnikavosti, prekonanie subjektivismu a voluntarizmu v centrálnom riadení, najmä — zabránením vzniku protispoločenských rezortných záujmov, a iných foriem prenikania lokálnych kritérií efektívnosti do činnosti celoštátnych orgánov — zabezpečovanie adekvátnych právomocí a zodpovednosti v celej hierarchii riadenia, rozvoj chozrasčotných metód riadenia a adekvátna prestavba systému národohospodárskeho plánovania.

Za základný článok, a súčasne základné kritérium socialistickej pri zapracúvaní uvedených požiadaviek do projektov konkrétnych opatrení treba považovať pôsobenie na účastníkov procesu rozšírenej socialistickej reprodukcie (vrátane jeho riadenia) s cieľom aktivizovať ich inovačné správanie ako úsilie o racionalizáciu tohto procesu, t. j. sústavne hľadať zmeny existujúceho stavu vecí na ľubovoľnom mieste tohto procesu, v záujme zvýšenia jeho sociálno-ekonomickej efektívnosti. To je socialistickej podnikavosti v najširšom zmysle slova, ktorá —

¹ Dosiahnutie toho je nevyhnutné z hľadiska zmien vo fungovaní mnohých článkov hospodárskeho mechanizmu. Ako sa poukázalo na XXV. zjazde KSSZ: „... dať spotrebiteľovi — či ide o suroviny a materiály, stroje a zariadenia alebo spotrebný tovar — väčšiu možnosť ovplyvňovať výrobu. V tomto smere vyžadujú mnohé články hospodárskeho mechanizmu podstatné zlepšenie“ [2, s. 59].

² O niektorých z nich budeme hovoriť v nadväzujúcej stati o národohospodárskom pláne a nástrojoch zabezpečovania jeho úloh a cieľov, ktorú pripravujeme pre Ekonomický časopis.

dovedená ku každému pracujúcemu — mala by tvoriť hlavný obsah jeho súperenia s inými pracujúcimi a kolektívmi, teda aj nový obsah socialistického súťaženia, zodpovedajúci špecifickým podmienkam rozvinatej socialistickej spoločnosti. Stredobodom takého súťaženia prestáva byť objem, prekračovanie stanovených úloh, ale hľadanie spôsobov optimálneho uspokojenia spoločenských potrieb pri najnižších nákladoch živej aj zhmotnenej práce. Socialistické súťaženie sa stáva nevyhnutnou podmienkou adaptívneho správania chozrasčotnej sféry.

Hospodársky mechanizmus, ktorý vyvoláva inovačnú aktivitu účastníkov procesu rozšírenej reprodukcie, môže podľa našej mienky fungovať len na základe stupňovitého (dvojúrovňového) zladovania záujmov: kolektívnych (chozrasčotných) so spoločenskými a individuálnymi (osobnými) s chozrasčotnými. V záujme toho na oboch stupňoch riadenia (celoštatnom i chozrasčotnom) musia existovať a využívať sa objektívne kritériá ekonomickej efektívnosti. Objektívnosť, t. j. relatívna nezávislosť týchto kritérií od vôle ľudí spočíva v tom, že riadený subjekt nemá nijakú (ani priamu, ani nepriamu) možnosť vplývať na ich určenie a riadiaci subjekt je povinný vychádzať pri takomto určení z pravidiel jemu direktívne stanovených, odrážajúcich určitý stupeň poznania objektívnych ekonomických zákonitostí. Musí tiež niesť zodpovednosť za ekonomické dôsledky pôsobenia týchto kritérií na konanie riadených objektov.

Absencia objektívnych, prísnych a všeobecne povinných kritérií efektívnosti premieňa tak či onak, skôr alebo neskôr, samostatnosť socialistických podnikov nevyhnutne na stav neriadenej a anarchie. Preto sa v žiadnej zo socialistických krajín nemohla osvedčiť decentralizácia riadenia výroby, uskutočňovaná za pomoci kvantitatívnych (objemových) ukazovateľov plánu. Neviedla — ako ukázali medzinárodné skúsenosti — k intenzifikácii ekonomiky. Podniky alebo združenia pri takomto decentralizovanom systéme riadenia nie sú zbavené možnosti vplývať na určovanie výrobných úloh, ktoré sa im prideľujú. Dochádza k nasledovnému: vysoký stupeň agregácie plánovaných úloh (napr. úloh v objeme hrubej, tovarovej alebo čistej výroby) sťažuje centrálnym orgánom možnosť získať konkrétne informácie pre správne stanovenie ľubovoľných úloh v objeme výroby; nižšie články sa dostávajú do určitej „informačnej prevahy“ nad vyššími, čo im umožňuje zvyšovať svoj tlak na stanovenie ich úloh „zhora“ v tých smeroch, ktoré sú pre ne želateľné.

Takéto faktické oslabenie direktívnosti štátnych plánov umožňuje skutočnosť, že činnosť nižších aj vyšších orgánov a organizácií sa hodnotí rovnakými ukazovateľmi. To vyvoláva spoločný záujem všetkých stupňov riadenia o zmäkčovanie týchto ukazovateľov a o vytváranie skrytých rezerv „pre každý prípad“. Tak presakujú lokálne záujmy do rozhodovania celej hierarchie riadenia, vrátane štátnej plánovacej komisie, čo vedie k vytváraniu spoločensky škodlivých rezortných záujmov, k zníženiu autority a direktívnosti národohospodárskeho plánu i k jeho častým zmenám, ktoré znižujú sociálno-ekonomickú efektívnosť socialistickej rozšírenej reprodukcie.

Iniciatíva podnikov v takýchto podmienkach sa koncentruje do úsilia vplývať na nadriadené orgány v smere získania ľahšie splniteľných úloh, namiesto spoločensky žiadúceho úsilia — prispôbiť výsledky svojej činnosti potrebám spoločnosti, ktoré výrobcom diktujú predovšetkým vysoké požiadavky spotrebiteľov na kvalitu, lacnosť a dodávateľské podmienky, vrátane poskytovania príslušných služieb.

III.

Najhlbšou všeobecnou príčinou spomenutého protispoločenského správania chozrasčotných jednotiek je ich nepresná (nevýrazná) ekonomická samostatnosť v rámci jednotného socialistického vlastníctva, nedomocenie skutočnosti, že socialistická spoločnosť je schopná optimálne disponovať svojimi výrobnými prostriedkami iba vtedy, ak — odovzdávajúc ich do dispozície kolektívom pracujúcich — vyžaduje dôsledne reálnu a presne definovanú materiálnu zodpovednosť týchto kolektívov pri ich využívaní. S touto zodpovednosťou musí presne korešpondovať aj obsah materiálnej zainteresovanosti chozrasčotných kolektívov.

Možnosť vytvoriť chozrasčotné kolektívy pracujúcich, hmotne zainteresované (a zodpovedajúce) na výsledkoch svojej chozrasčotnej činnosti, je základnou podmienkou realizácie takej prednosti spoločenského vlastníctva, akou je jednota socializmu ako asociácia výrobcov a kolektívnych vlastníkov. Ak všetky predsocialistické spoločenské formácie delili spoločnosť na vlastníkov a pracujúcich s ich osamostatnenými a antagonistickými funkciami a záujmami, potom socializmu je vlastné zjednotenie záujmu vlastníka a pracujúceho. S tým súvisí aj dvojaké postavenie každého pracujúceho, ktoré je odrazom dvojakého charakteru práce v socialistickej tovarevej výrobe. Pracovník zainteresovaný na maximalizácii osobného dôchodku pri minimalizácii svojho pracovného vkladu je — ako spoluvlastník výrobných prostriedkov — zainteresovaný na maximálnom raste národného dôchodku na jednotku nákladov spoločenskej práce a na jeho optimálnom rozdelení; súčasne ako člen kolektívu je zainteresovaný na raste hrubého dôchodku podniku, zabezpečovaného akýmkoľvek spôsobom, dokonca aj na úkor iných kolektívov, t. j. na úkor celej spoločnosti.

Historická prednosť socializmu pred všetkými vykorisťovateľskými spôsobmi spojenia výrobcov s výrobnými prostriedkami spočíva v tom, že riešenie tohto protirečenia je nielen možné, ale tvorí jednu z hlavných hnacích síl rozvoja socialistickej výroby. Znamená také pôsobenie celého systému nástrojov centrálneho riadenia výroby, ktoré (neznižujúc pozitívny efekt prvého aspektu motivácie efektívnej účasti v spoločenskej práci) minimalizuje druhú, negatívnu stránku. To sú zároveň nástroje hierarchického zosúladovania (podriaďovania) záujmov nižšieho rádu so záujmami vyššieho rádu až po najvyšší — celospoločenský — ktorých využívanie dáva riadeniu výroby jej hlavnú náplň — riešenie protirečení medzi objektívne existujúcimi záujmami rôznych štruktúrnych elementov socialistickej spoločnosti.

Za takýto nástroj možno považovať aj brigádny chozrasčot, ktorý sa v posledných rokoch rozvíja v niektorých členských krajinách RVHP. Brigádny chozrasčot má v sebe prvky budúceho rozvoja systému komunistickej samosprávy v ekonomike. Veď kolektívy pracujúce na princípe

brigádneho chozrasčotu už sú v určitej miere kolektívmi, ktoré pracujú na základe hodnotenia podľa konečných výsledkov, a vlastne sa riadia sami, teda neplnia len úlohy dané „zhora“. Rozvíjanie tejto formy do hĺbky aj do šírky by mohlo časom situovať hospodáriace kolektívy do pozície plného chozrasčotu, t. j. do pozície pracujúcich pre spoločnosť na základe dohody s obojstrannými záväzkami, na základe kolektívneho prenájmu spoločenských výrobných prostriedkov. Takáto forma nijako nemení socialistický charakter podniku.³

Mimoriadne dôležité je zdôrazniť, že celospoločenské vlastníctvo v zrelej socialistickej spoločnosti pri direktívnosti národohospodárskeho plánu nemôže zmeniť svoj charakter vplyvom tých alebo iných foriem držby a disponovania výrobnými prostriedkami (nájom, árenda, brigádny chozrasčot) zo strany chozrasčotných kolektívov. Kolektív sa nemôže stať v pravom zmysle slova vlastníkom výrobných prostriedkov a výsledkov výroby, pokiaľ na neho spoločnosť nedeleguje výkon vlastníckych práv ako takých, to znamená, pokiaľ určuje spoločenské limity jeho správania ako správcu jej výrobných prostriedkov. Za takých podmienok výrobné fondy štátneho podniku, ako aj výsledky jeho činnosti sú štátnym a nijakým iným vlastníctvom. Priznať opak, znamená priznať iba vonkajšiu (právnú), a nie podstatnú (ekonomickú) stránku štátneho vlastníctva.

Podstatnou stránkou spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, a súčasne najdôležitejšou odlišnosťou od súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, je v ňom skrytá potenciálna možnosť úplnej likvidácie monopolu ako výrobného vzťahu.⁴ Uskutočnenie tejto možnosti aplikáciou vysokoefektívnych vedecky zdôvodnených nástrojov centrálného riadenia, adekvátnych ekonomike rozvinutého socializmu, stane sa dôkazom tézy o historicky vyššej forme relatívnej samostatnosti výrobných kolektívov oproti ich absolútnej súkromnovlastníckej samostat-

³ Fr. Engels v článku *O bytovej otázke*, keď hovorí o faktickom prevzatí všetkých pracovných nástrojov do vlastníctva, o prevzatí celého priemyslu pracujúcim ľudom, poznamenáva: „... súhrnným vlastníkom domov, tovární a pracovných nástrojov zostáva pracujúci ľud a ich používanie bude, aspoň prechodne, sotva prenechávať jednotlivcom alebo spoločnostiam bez úhrady nákladov. Práve tak ako odstránenie pozemkového vlastníctva nie je odstránením pozemkovej renty, ale len jej prenesením, i keď v zmenenej podobe, na spoločnosť. *To, že pracujúci ľud fakticky prevezme všetky pracovné nástroje, teda nijako nevyučuje zachovanie nájomného vzťahu*“ ([3, s. 312], podčiarkli autori).

⁴ Monopolom ako výrobným vzťahom rozumieme vzťah donútenia výrobcu k odovzdaniu časti ním vytvoreného produktu inému ekonomickému subjektu, ktorý sa nachádza vo výsadnom postavení a má reálnu možnosť toto postavenie uvedeným spôsobom mocensky realizovať. Typickou formou mocenskej realizácie výsadného postavenia je súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, poskytujúce vlastníčkovi monopol kapitálu, t. j. vykorisťovania pracovnej sily na danom mieste a v danom čase. Marx podčiarkuje monopolný charakter súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov týmito slovami: „V dnešnej spoločnosti sú pracovné prostriedky monopolom pozemkových vlastníkov [na monopole pozemkového vlastníctva sa zakladá dokonca monopol kapitálu] a kapitalistov“ [4, s. 45].

nosti, tak z hľadiska spoločenskej racionálnosti využívania výrobných faktorov, ako aj z hľadiska rozvinutosti tovarovo-peňažných vzťahov.

Pokiaľ ide o motivačný aspekt hospodárenia ako spravovania spoločenských výrobných prostriedkov kolektívom pracujúcich, hospodársku funkciu kolektívu tvoria iba formy držby a disponovania. V súlade s pravidlami „prenájmu“ spoločenských výrobných prostriedkov, podniky — v rámci dohody so spoločnosťou, regulované platným zákonodarstvom — disponujú nimi v záujme spoločnosti ako vlastníka a v jej prospech. Taká forma organizácie činnosti kolektívov predstavuje prirodzený a komplexný stupeň rozvoja chozrasčotu, taký stupeň, ktorý zodpovedá zrelým výrobným vzťahom socializmu — na rozdiel od komerčného hospodárenia dvadsiatych rokov v ZSSR, ktoré vzniklo pod vplyvom hospodárenia v mnohosektorovej ekonomike, ohraničeného, formálneho chozrasčotu tridsiatych rokov, ktorý vznikol pod vplyvom administratívnych foriem riadenia ekonomiky, a súčasného, prechodného. Tento stupeň nazývame úplným chozrasčotom, pretože kolektív — „nájomca“ — v ňom nesie plnú zodpovednosť za výsledky svojho hospodárenia.

Podniky a združenia pracujú na princípe úplného chozrasčotu vtedy, ak je ich činnosť, okrem spomenutej dohody so spoločnosťou, založená na rovnoprávných zmluvných vzťahoch, po „horizontále“ (s kontrahentmi — v zásobovaní, v odbyte, v preprave, vo výstavbe atď.); na samofinancovaní prevažnej časti nákladov (výnimky sa môžu týkať ovládnutia nových oblastí, štruktúrnych zmien výrobných základne, rozšírenia principiálne novej techniky a technológie atď.); na rozdelení hrubého dôchodku medzi kolektív a štátny rozpočet; na širokom zverejnení hospodárskych rozhodnutí a účasti každého pracovníka na ich posudzovaní; na kolektívnom riešení vnútorných ekonomických a sociálnych otázok (v súlade s centrálnymi prijatými pravidlami). Vonkajšie podmienky, ktoré to kolektívom zabezpečujú, spočívajú v cielovosti a vybilancovanosti národohospodárskeho plánu a v jeho presnej previazanosti so systémom plánových ekonomických nástrojov a stimulov.

Veda odhalila základnú formu vzájomných vzťahov medzi relatívne samostatným podnikom (združením) a štátom v úlohe vlastníka výrobných prostriedkov. Je to rozdelenie bilančného zisku podnikov vo forme platieb štátu za využívané zdroje (výrobné fondy, pracovnú silu, prírodné zdroje, vrátane vyplácania diferenciálnej renty I a II do štátneho rozpočtu a do miestnych rozpočtov). Takouto formou štát, po prvé, určuje každému kolektívu minimálnu úroveň ekonomickej efektívnosti hospodárenia, a po druhé, odstraňuje exogénne, od úrovne jeho práce nezávisiace výnimočné výrobné podmienky, ktoré by sa ináč mohli stať základňou vzniku monopolného postavenia.

Postavenie kolektívu ako v istom zmysle nájomcu spoločenských výrobných prostriedkov vytvára situáciu, keď sa socialistické výrobné vzťahy realizujú prostredníctvom aktivizácie podnikového záujmu o realizáciu cieľov národohospodárskeho plánu — pri prijatí jeho hospodár-

ských rozhodnutí a v súlade s jeho vlastným (lokálnym) všeobecným kritériom efektívnosti. Takýto spôsob kolektívnej hmotnej zainteresovanosti vytvára základ pre zvýšenie úlohy osobných záujmov v rozvoji socialistickej podnikavosti a s ňou spätých ďalších foriem rozvoja inováčnej aktivity pracujúcich.

Z hľadiska toho, že základom socialistického súťaženia je súťaženie medzi jednotlivcami, mimoriadny význam pre jeho rozvoj a orientáciu v smere intenzifikácie, rastu efektívnosti ekonomiky má osobné hmotné a morálne stimulovanie, ktoré realizujú jednotlivé podniky pomocou tzv. vnútropodnikového chozrasčotu. Napriek tomu, že spôsob organizácie a riadenia výroby je v plnom zmysle záležitosťou podnikov ako správcov výrobných prostriedkov, možno predpokladať v týchto otázkach v rozvinutom socializme niektoré zákonitosti, ktorými sa nová etapa rozvoja vnútropodnikového chozrasčotu bude líšiť od predchádzajúcich.

Opatreniami v rámci vnútropodnikového chozrasčotu, ktorými sa vytvára vnútorná inováčná „klíma“ zabezpečuje sa realizácia zložito štruktúrovaného chozrasčotného záujmu celého podniku (združenia) na základe funkcií špecializovaných orgánov jeho vnútropodnikového riadenia — závodov, cechov, úsekov atď. Ich funkciám musia zodpovedať aj diferencované systémy a nástroje stimulácie, rozpracované až na pracovné miesta, na jednotlivých pracovníkov tak, aby na jednej strane každého jednotlivca viedli k optimálnemu a iniciatívnemu plneniu úlohy, ktorá mu bola vo výrobnom procese zverená, a na druhej strane, k jeho aktívnej účasti na riadení príslušnej chozrasčotnej jednotky.

Systém vnútropodnikového riadenia, zodpovedajúci uvedeným požiadavkám, nemôže byť v chozrasčotnej sfére objektívne vytvorený, pokiaľ je riadená pomocou — predovšetkým — objemových úloh a ukazovateľov plánu (a hmotnej stimulácie plnenia takýchto úloh). V takých podmienkach je logické, a teda úplne prirodzené, že chozrasčotné jednotky zainteresujú všetkých alebo väčšinu svojich pracovníkov (vrátane vedúcej zložky) výlučne na plnení stanovených úloh. Preto dnes vo väčšine podnikov a združení je vnútropodnikový chozrasčot formálny a prevláda tu každodenné operatívne riadenie štátnymi orgánmi podľa vzoru riadenia chozrasčotnej jednotky ako takej.

Systém vnútropodnikového chozrasčotu stimulujúci optimálne, t. j. inováčné správanie každého pracovníka — ak hovoríme o nástrojoch kolektívneho hmotného stimulovania — je podmienený zámenou stimulácie plnenia direktívnych ukazovateľov (v ostatnom čase — čistej výroby) výlučne zainteresovanosťou kolektívu na čistom zisku ako zdroji vlastných finančných prostriedkov podniku. Súčasťou tejto zainteresovanosti musí byť plné právo chozrasčotnej jednotky rozdeľovať svoj podiel na zisku do rôznych chozrasčotných fondov v súlade s vlastnými kritériami optimálnosti.

IV.

Prax zdokonaľovania mechanizmu riadenia hospodárstva vychádzala doteraz často z predpokladu, že existujúce spôsoby riadenia a hospodárenia sú principiálne schopné zabezpečiť potrebný rast efektívnosti ná-

rodného hospodárstva a že pretrvávajúce nedostatky spočívajú najmä v nedokonalosti používaných metód [ukazovateľov hodnotenia činnosti a stimulácie podnikov atď.] alebo v ich nedôslednom využívaní. V poslednom čase je však čoraz zrejmejšie, že zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu, ktoré odhliada od hlbokej podstaty nedostatkov a problémov, nemôže priniesť žiadúci výsledok, pretože v týchto podmienkach sú oslabené hlavné motívy a stimuly efektívnosti — znižovania nákladov, optimalizácie zásob, technickej obnovy a zdokonaľovania výroby, rastu produktivity.

Je potrebné „... hľadať skutočne nové riešenia, energicky, premyslene zdokonaľovať celý systém spoločenských vzťahov, plnšie rešpektovať požiadavky objektívnych ekonomických zákonov socializmu“ [5, s. 2].

Prestavba systému riadenia adekvátne novému typu ekonomického rastu môže pri nevyhnutnej hĺbke zmien a pri zodpovedajúcich predpokladoch viesť k značnému a trvalému rastu efektívnosti, môže byť významným prínosom k riešeniu problému ekonomického súťaženia s kapitalizmom. V opačnom prípade môže viesť zdokonaľovanie metód riadenia len ku krátkodobému efektu (hoci spočiatku možno k značnému), ktorý mobilizuje „povrchové vrstvy“ pomerne rýchlo sa vyčerpávajúcich rezerv, k čomu došlo v tej či onej miere v našich krajinách v 60. a 70. rokoch. Už prvé praktické kroky zdokonaľovania riadenia musia presvedčiť, že ide o závažné a dlhodobé opatrenia.

Preto je nevyhnutné, ako sme uviedli, rozpracovať komplexný program zásadnej prestavby hospodárskeho mechanizmu, ktorý ukáže hlavné smery a ciele postupných praktických opatrení.

Výskum teoretických otázok, spätých s riešením kardinálneho problému racionalizácie hospodárskeho mechanizmu, akým je vytvorenie inovačnej klímy v mikrosfére a tomu zodpovedajúce postavenie základného hospodárskeho článku, umožňuje sformulovať niektoré predstavy o týchto smeroch.

Okrem prestavby systému národohospodárskeho plánovania, ktorá celkom podriaďuje jeho obsah a metódy požiadavkám zvyšovania spoločensko-ekonomickej efektívnosti procesu rozšírenej reprodukcie a ktorá musí byť základom a východiskovým bodom všetkých zmien v systéme riadenia, možno uviesť napríklad tieto smery alebo kritériá vedecko-cieľového charakteru prijímaných opatrení:

1. Rozširovať obsah a mieru hmotnej zodpovednosti subjektov za výsledky hospodárskych rozhodnutí na rôznych stupňoch spoločenského (štátneho aj chozrasčotného) riadenia výrobného procesu. Dôslednejšie využívať princíp: kto riadi, ten zodpovedá. Za súčasť tohto považovať opatrenia, ktorými sa postupne zavádza kritériálny charakter hodnotových kategórií. Osobitne, rozvíjať chozrasčotné postavenia základného hospodárskeho článku postupným zvyšovaním jeho hmotnej zodpovednosti za riešenie otázok, na ktoré môže vplývať svojou činnosťou. Pri výbere otázok, za ktoré nesú zodpovednosť rôzne stupne riadenia, vychádzať predovšetkým z princípu maxima vlastných informácií pre riešenie danej otázky, a od tohto výberu odvíjať zainteresovanosť všetkých riadiacich článkov na odovzdávaní neskrasčených objektívnych informácií iným článkom o podmienkach výroby a spotreby.

2. Rozvíjať spoločenskú informačnú bázu o podmienkach spotreby základných výrobkov a o spôsoboch najefektívnejšieho uspokojovania základných materiálnych potrieb, vrátane informačnej bázy o dlhodobých tendenciách vývoja zahraničných cien a ich porovnaní s vývojom nákladov na výrobu vo vlastnej krajine. Využiť túto informačnú bázu na aplikáciu princípov tvorby parametrických cien. Vytvárať podmienky na postupné zavádzanie systému chozrasčotných platieb štátu za zdroje a na objektivizáciu rozsahu rôznych druhov platieb (výrobné fondy, pracovné sily, prírodné zdroje,

znečistenie životného prostredia] v závislosti od príslušných spoločenských nákladov. Súčasťou systému takýchto platieb do štátneho rozpočtu urobí aj diferenciálne platby (diferenciálna renta I a II). Za neoddeliteľnú súčasť inovačných vzťahov medzi podnikmi (združeniami) a štátom považovať aj dočasné dotácie k cenám takých výrobkov, pri ktorých hodnota nákladov prevyšuje parametrickú cenu. Rozpracovať jednotný systém opatrení v pláne a v hmotnom stimulovaní, pôsobiaci na postupné znižovanie bojemu dotácií týmto článkom.

3. Opatrenia uvedené v predchádzajúcom bode tvoria základné podmienky prechodu na využívanie zainteresovanosti podnikov na čistom zisku. Pre spoločensky racionálne pôsobenie tejto zainteresovanosti načim rozpracovať a postupne zaviesť systém regulačných odvodov z čistého zisku, diferencovaný podľa spôsobu využitia zisku chozrasčotnou organizáciou s tým, že využitie zisku na mzdy bude podliehať progresívnemu zdaneniu, ktorého sadzby budú určené napr. v závislosti od celkových priemerných príjmov pracujúcich podniku. Súčasne so zavedením kritériálnych (platby za zdroje) a regulačných odvodov upevňovať na jednej strane záväzný charakter základných exogénnych faktorov činnosti podnikov, ktoré určuje spoločnosť (predmet hospodárskej činnosti, veľkosť základnej, t. j. zaručenej mzdy, ceny), a na druhej strane zvyšovať zodpovednosť podnikov (zdrúžení) za prijímanie rozhodnutí, týkajúcich sa endogénnych podmienok výroby (obmedzovať okruh výrobné-ekonomických otázok, o ktorých sa rozhoduje na centrálnej úrovni, a s tým spojené rôzne formy uhrádzovania individuálnych nákladov chozrasčotnej jednotky spoločnosťou).

4. Postupne zvyšovať sankcie za neplnenie záväzkov, vyplvajúcich z odberateľsko-dodávateľských zmlúv, vrátane zmluvne stanovenej kvality výrobkov, až do výšky plnej náhrady škody, zahrňujúcej stratu na zisku.

5. Pri určovaní direktívnych naturálno-vecných úloh chozrasčotným organizáciám uplatňovať čoraz dôslednejšie princípy: „čo je výhodné pre spoločnosť, musí byť výhodné pre podnik.“ Uplatnenie tohto princípu sa však nemôže vzťahovať ani na zvyšovanie cien, ani na znižovanie normatívnych platieb za zdroje.⁵

6. Týmto tendenciám a okolnostiam prispôbiť systém financovania investícií, a to tak, že:

— zodpovednosť chozrasčotných organizácií za efektívne využívanie základných fondov, ktorých budovanie bolo financované z centrálnych zdrojov, bude čím ďalej tým viac nachádzať materiálne vyjadrenie hlavne vo forme vopred stanovených doplnkových kritériálnych odvodov (diferenciálnych platieb II);

— zodpovednosť za efektívnosť investícií budovaných z vlastných zdrojov chozrasčotných organizácií alebo z úveru bude čoraz viac nachádzať materiálne vyjadrenie v tvorbe a v rozdelení čistého zisku z využitia príslušných fondov.

7. Pružne, v závislosti od vývoja kúpyschopnosti národnej meny v porovnaní s inými menami, meniť devízový koeficient, ktorý by si spočiatku zachoval svoju dnešnú formu. Ďalej — v súvislosti s postupnou zmenou koncepcie doplnkových finančných nástrojov a s rozvojom svojej cenotvornej funkcie — tento koeficient musí čoraz viac nadobúdať charakter menovaného kurzu v úlohe plánovaného limitu efektívnosti exportu a importu. Postupne z neho vylučovať prvky, ktoré nemajú menový charakter (napr. vplyv ochranných bariér kapitalistických krajín a vplyv výkyvov v reláciách konkrétnych cien).

Z ruského originálu preložila
Hana Laudárová

⁵ V opačnom prípade stanovenie direktívnych úloh plánu by narúšalo jednotu podmienok hospodárenia chozrasčotných organizácií a tým aj možnosť objektívneho určenia a oceňovania porovnateľnej efektívnosti ich hospodárskej činnosti.

Literatúra

- [1] ANDROPOV, J. V.: Vybrané projevy a stati. Praha, Svoboda 1983.
- [2] XXV. zjazd KSSZ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1977.
- [3] MARX, K. — ENGELS, B.: Spisy 18. Praha, NPL 1966.
- [4] MARX, K. — ENGELS, B.: Spisy 19. Praha, NPL 1966.
- [5] ALIJEV, G.: Istoričeskaja pravota idej i dela Lenina. Pravda [Moskva], 23. apríla 1985.

K funkciám centra v doterajšej sústave riadenia československej ekonomiky

RENDEK, Ignác

Analyzovať funkcie ekonomického centra v doterajšej sústave riadenia¹ nemožno ináč ako v najtesnejšej nadväznosti na analýzu celej sústavy riadenia, lebo ona je systémovým okolím, v rámci ktorého ekonomické centrum funguje. Je to nevyhnutné už aj preto, lebo — ako sa z ďalšieho rozboru ukáže — v doterajšej sústave riadenia bola úloha ekonomického centra veľmi významná.

V analýze doterajšej sústavy riadenia a v tom aj funkcií ekonomického centra bolo už urobené nemálo.² No i tak mnoho otázok ostalo otvorených. Prispieť k objasneniu aspoň niektorých z nich — to si kladie za úlohu táto stať.

Samozrejme, rozsah tejto state neumožňuje púšťať sa do množstva čiastkových otázok. Ale to nie je ani zámerom jej autora. Napokon, zámerom autora je prispieť k objasneniu základných princípov, „oporných stĺpov“ doterajšej sústavy riadenia, a teda aj základných princípov fungovania ekonomického centra.

To možno právom pokladať za dôležité. Čím hlbšie totiž poznáme základné princípy doterajšej sústavy riadenia, z ktorej vychádzame a na ktorú nadväzujeme, s tým väčšou istotou môžeme načrtávať nové opatrenia v procese zdokonaľovania sústavy riadenia. Napríklad doterajšie opatrenia na vytváranie všeobecného hladu po novej technike alebo opatrenia podnecujúce predkladanie progresívnych návrhov plánov alebo viacero ďalších podobných opatrení neprinieslo očakávané zlepšenia a tobôž nie úplné riešenie daných problémov. Zrejme prijaté opatrenia (stimulácia VTR prostredníctvom cien, zvýhodňovanie progresívnych návrhov plánov a pod.) mali iba čiastkový charakter. Aj ich účinnosť mohla byť v najlepšom prípade iba čiastková, navyše bola zoslabovaná inými elementami sústavy riadenia. Účinnosť čiastkových zlepšení sústavy riadenia bola inými elementmi zoslabovaná mimoriadne

¹ „Doterajšou sústavou riadenia“ rozumieme sústavu riadenia do začiatku uplatňovania Súboru opatrení. Ostatne mnoho záverov nestratilo aktuálnosť ani potom, v období realizácie Súboru opatrení.

² Tejto otázke — či už vcelku, alebo jej časti — sa dotýka priamo či nepriamo temer každá analytická práca o hospodárskom mechanizme. Z najnovších uvedme aspoň knižne publikovanú prácu [1].

silne vtedy, ak čiastkové zlepšenia boli v rozpore so základnými princípmi existujúcej sústavy riadenia, napr. s existujúcou sústavou „nastavenia“ a pôsobenia ekonomických záujmov.

Preto každý krok vpred v poznávaní základných princípov doterajšej sústavy riadenia je významný nielen z hľadiska pokroku v poznaní, ale aj z hľadiska praktickej aplikácie.

K základným princípom doterajšej sústavy riadenia a postavenia ekonomického centra v nej

Najzákladnejšou strategickou úlohou našej ekonomiky je ťah na efektívnosť, t. j. úloha dosahovať požadované výstupy z ekonomiky s minimálnymi nákladmi spoločenských zdrojov, alebo skôr naopak — z daných zdrojov dosahovať maximálne výstupy. Najzákladnejšou úlohou je preto, lebo vyplýva zo základného ekonomického zákona socializmu, resp. zo zákona ekonómie času. Niet iného ešte základnejšieho zákona, niet inej ešte základnejšej úlohy, než je efektívnosť. Niet inej základnejšej úlohy nielen z hľadiska aktuálnej hospodárskej politiky našej strany, ale ani v historickom meradle — z hľadiska získania všeobecnej prevahy socializmu nad kapitalizmom.

Efektívnosť musí sústava riadenia zabezpečovať predovšetkým. Podľa toho ako úspešne sa táto „účelová funkcia“ plní, označujeme sústavu riadenia za viac alebo menej dokonalú. Ako tomuto kritériu zodpovedá doterajšia sústava riadenia?

Dnes sa dospieva k záveru, že doterajšia sústava riadenia neslúži dostatočne na zabezpečovanie maximálne efektívneho rozvoja a že ju preto treba zdokonaľovať. Toto presvedčenie je všeobecné a treba s ním súhlasiť. No, z toho vonkoncom nemožno vyvodzovať, že doterajšia sústava nie je spôsobilá zabezpečovať *zvyšovanie* efektívnosti vôbec, z nejakých principiálnych príčin.

Takýto názor nemožno akceptovať. Predovšetkým preto, lebo by bol v rozpore so skutočnosťou. Je nesporným faktom, ktorý nemožno bagatelizovať, že za desaťročia svojho pôsobenia dokázal doterajší systém riadenia neoddiskutovateľné úspechy vo využívaní zdrojov našej ekonomiky, t. j. v raste efektívnosti. Isteže, nemalú úlohu tu zohrala existencia extenzívnych zdrojov. Treba však doceniť, že tento systém mal schopnosť premiestniť tieto extenzívne zdroje z aktivít s nízkou efektívnosťou do aktivít s vyššou efektívnosťou (napr. pracovné sily z poľnohospodárstva do priemyslu). Vo svete je nemálo ekonomík, ktoré toto nedokázali, hoci extenzívne zdroje majú.

Doterajší systém riadenia preto získal veľkú autoritu a sebadôveru, ktorá však niekde prechádza až do zotrvačnosti a stáva sa jednou z prekážok zdokonaľovania sústavy riadenia.

Vráťme sa však k otázke základných princípov doterajšej sústavy riadenia a postavenia ekonomického centra v nej. Pri značnom stupni

abstrakcie možno za najcharakteristickejšiu črtu doterajšej sústavy riadenia pokladať to, že sa tu riadiacim pôsobením predovšetkým po vertikálnej línii usiluje o maximálne výstupy zo zdrojov, ktoré ekonomika má (v plánovacom období bude mať). Rozhodujúcu úlohu iniciátora má centrum; operuje pritom prostriedkami plánovitého riadenia. Vertikálnym tlakom vydobyť zo zdrojov maximum — to je schéma, model. Ak sa takýmto spôsobom podarí z porovnateľných zdrojov (na jednotku zdrojov) vydobyť viac finálnej produkcie pre uspokojenie potrieb spoločnosti, ako sa dosiahlo predtým (napr. pred rokom), je to z hľadiska efektívnosti bezpochyby krok vpred.

Sústava riadenia v reálnom živote bola, samozrejme, značne mnohováčnejšia než táto abstraktná schéma. Zjednodušený model doterajšej sústavy riadenia však uľahčuje orientáciu v týchto mnohováčnosťach. Z logiky tohto modelu sústavy riadenia možno napr. odvodiť viacej ďalších — ostatne pomerne známych — charakteristických črt.

Najvýznamnejším z nich je predovšetkým potreba silného centra, ktoré by reálne dokázalo byť motorom ekonomického pohybu. Pre riadiace akty centra, najmä pre národohospodársky plán, sa zabezpečoval maximálny stupeň záväznosti („plán je zákon“). Autorita centra — najmä plánovacieho centra — mala špecifický význam v etape tvorby plánu, a to nielen pre riešenie vecných problémov, ale hlavne pri prekonávaní záujmových rozporov jednotlivých subsystémov ekonomiky.

Oslabenie faktickej účinnosti riadiacich funkcií centra z akýchkoľvek príčin vyvolávalo v ekonomike vážne poruchy.

Riadenie po vertikále — táto výrazná črta doterajšej sústavy riadenia — malo svoj odraz aj v oblasti iniciatívy. Inicitíva sa síce postulovala a podnecovala, avšak faktický priestor pre rozvinutie iniciatívy bol dost úzky. Prejavovalo sa to aj pri rozvíjaní masovej iniciatívy rôznymi formami socialistickej súťaže; najviac istoty, že bude spoločensky prospešná, ekonomicky efektívna, bolo vtedy, ak sa zameriavala na znižovanie nákladov, zvyšovanie produktivity práce, dodržiavanie a skracovanie termínov dodávok a pod. Už menej istoty bolo, ak šlo o prekračovanie objemu výroby — vyskytovali sa aj prípady, že nadplánovaná produkcia bola nepotrebná, neefektívna.

Toto všetko malo svoj odraz aj vo výbere kádrov. Postupne sa vyselektoval typ riadiaceho pracovníka, ktorý bol skôr disciplinovaný než iniciatívny, podnikavý.

Z potrieb riadenia po vertikále vyplýva aj formy organizačného usporiadania podnikavej sféry. Plánovitým riadením musel byť obsiahnutý každý podnik. Preto aj družstevné organizácie sa formami a metódami riadenia nemohli veľmi odlišovať od štátnych podnikov; a to oslabovalo impulzy k rozvoju v tých oblastiach ekonomiky, kde je družstevná forma vlastníctva najvhodnejšia. Aby sa dalo reálne zabezpečiť prepojenie medzi plánovacím centrom a tisíckami miestne oddelených pracovísk,

musela sa vytvoriť hierarchicky usporiadaná sústava riadiacich orgánov. Táto hierarchická sústava plnila dôležité úlohy nielen v poznávacom procese plánovania (formou návrhov plánov), ale plnila najmä riadiace (mocenské) funkcie v procese realizácie plánu. Preto sa ľahšie a lepšie plnili úlohy, vyžadujúce riadiacu činnosť iba po vertikálnej línii — kde stačil príkaz, než úlohy vyžadujúce horizontálnu koordináciu — kde sa bolo treba dohodnúť (investičné akcie, novšie aj cieľovoprogramové komplexy).

Plánovanie, rozpis a kontrola plnenia plánu bola najjednoduchšia, najmenej práčna (i administratívne najmenej náročná), ak sa uplatňoval známy princíp, tzv. odborovej čistoty. Odklon od tohto princípu riadenie komplikoval. V tom bola aj základná príčina, pre ktorú doterajší systém riadenia vytváral silné impulzy na presadzovanie princípu odborovej čistoty i do usporiadania organizačných foriem riadiacich (mocenských) orgánov. Organizačný monopol prevládal. Kombinátna forma bola proti „logike“ doterajšieho systému riadenia.

Z charakteru tohto typu riadenia ekonomiky vyplýva vysoká miera centralizácie riadiacich funkcií. Viackrát boli síce uvedené do pohybu decentralizačné akcie, však po čase sa veci vrátili do pôvodného stavu. Príznačné tiež bolo, že nižším článkom riadenia sa darilo presúvať bremeno rozhodovania (konania) na vyššie orgány, a to i v tých prípadoch, kde mohli a mali rozhodovať, resp. konať ony samé. Najčastejšie to bolo v oblasti investičnej činnosti: bolo „pohodlnejšie“ presúvať zabezpečovanie rôznych subdodávok na vyššie orgány. Ba niektoré rokovania (napr. dodávok, ale i opráv rýpadiel pre povrchové bane) sa viedli na rôznych úrovniach i v orgánoch ekonomického centra. V obdobiach vážnejších zásobovacích porúch museli i najvyššie orgány centra riešiť mnoho i vyslovene čiastkových otázok.

Riadenie ekonomiky v doterajšej sústave riadenia nevyhnutne pohlcovalo veľkú časť energie centrálnych riadiacich orgánov. Starostlivosť o „každodenný chlieb“ stála ďaleko v popredí i v porovnaní s hociktorou inou sférou celospoločenského diania.

Z toho, že doterajšia sústava riadenia docieľovala rast efektívnosti riadiacimi aktmi po vertikálnej línii, zameranými na dosiahnutie maximálnych výstupov z daných zdrojov, vyplýval ďalší charakteristický moment — tlak na výstupy z podnikov.³ Záujem o objemové ukazovatele bol priam existenčnou otázkou tejto sústavy riadenia. Objemové ukazovatele majú teda veľmi hlboké korene a tuhý život, zjednodušené predstavy, ako ich „jednoducho“ možno nahradiť niečím iným, nemajú šancu na úspech.

³ Nebudeme rozoberať, ako sa tlak na finálnu produkciu, t. j. výstupy z celej ekonomiky, pretransformoval na tlak na výstupy z každého podniku. K tejto otázke pozri napr. [2].

Otázky výroby a výstupy z nej mali dominujúce postavenie a až v ich tieni boli otázky rozdeľovania, obehu a spotreby. „Plniť plán“ znamenalo plniť predovšetkým výkony, ostatné úlohy boli druhoradé (pozri aj [3]). Ani v modelovej predstave, a tým menej v realite, nebolo samozrejme možné riešiť aj otázky rozdeľovania, obehu a spotreby, avšak dôraz na ne kladený, ako aj stupeň ich metodologickej prepracovanosti sa s výrobou nedal porovnať.

Túto úlohu objemových ukazovateľov možno vyjadriť ešte tak, že efektívnosť mal zabezpečovať tlak na výstupy, a nie tlak na náklady (vstupy). Plánovanie nákladov, vyvodzovanie záverov z ich neplnenia (napr. formou zainteresovanosti na zisku), bolo vždy okrajovou záležitosťou. Samozrejme, realita bola mnohotvárnejšia než táto modelová schéma. Napríklad veľkú váhu malo regulovanie mzdových nákladov. Avšak i tu išlo predovšetkým o zabezpečenie vybilancovanosti kúpnych fondov obyvateľstva s tovarovými fondmi. A navyše, mechanizmus mzdovej regulácie vysoko vyzdvihoval úlohu objemových ukazovateľov, pretože produktivita práce — základ pre reguláciu miezd — bola z nich odvodená.

Keďže tlak na znižovanie nákladov nebol v centre pozornosti, nebolo potrebné, aby nejakú významnejšiu úlohu hrali kalkulácie, ba i ceny a hodnotové nástroje vôbec. Pravda, aj tu bola realita pestrejšia, napr. ceny hrali reálnu úlohu na vnútornom trhu i v zahraničnoobchodných operáciách. Okrem toho ceny vystupovali ako surrogát naturálnych ukazovateľov pri ich agregácii.

Pri vysokom stupni abstrakcie možno model doterajšej sústavy riadenia pokladať za naturálny, fungujúci iba vo svete úžitkových hodnôt. Tento model je i z teoretického hľadiska mimoriadne zaujímavý, pretože cestu k vyššej efektívnosti razí iba vo sfére úžitkových hodnôt, s cenami a s ostatnými hodnotovými nástrojmi nie je existenčne spätý.

V tejto súvislosti je vhodné pripomenúť medzivojnovú diskusiu o efektívnosti v socialistickej ekonomike. Významní ekonómovia na Západe dokazovali, že socialistickej ekonomike speje k degenerácii, lebo nie je schopná tvoriť racionálne ceny — ako predpoklad pre meranie a zabezpečovanie efektívnosti. O. Lange [4], ako je známe, obhajoval tézu, že socialistickej plánovač takéto ceny tvoriť môže, a teda môže i zabezpečovať efektívny rozvoj socialistickej ekonomiky. A predsa život nedal Langemu úplne za pravdu. Veď napríklad doterajší systém riadenia sa nedopracoval k racionálnym cenám, ba programovo si to ako cieľ nevytyčoval — tobôž nie metódami, aké predpokladal Lange. Okrem cesty, ktorú predpokladal Lange, existovala totiž ešte iná možnosť, iný model — a ten si zvolil sám život a dosiahol isté nezanedbateľné úspechy. Charakteristické črty uvedeného modelu práve v tejto štúdii analyzujeme.

Z tohto zorného uhla treba posudzovať i kvalitu cenovej sústavy v doterajšom modeli riadenia. Nezodpovedá realite tvrdenie, že ceny doteraz nemohli hrať významnejšiu úlohu, lebo boli nekvalitné. Kauzálna súvislosť je opačná. Ceny sú nekvalitné preto, lebo iné doterajšia sústava riadenia ani obzvlášť nepotrebovala. Iste i metódy, akými sme ceny tvorili, boli nedokonalé. Možno si však predstaviť metódy (obdobné plánovaniu výkonov), ktorými by sme — i bez samočinných počítačov — boli bývali schopní tvoriť ceny značne kvalitnejšie.

Keďže nie využívanie ekonomických záujmov, lež tlak po vertikálnej línii bol rozhodujúci, aj chozrasčot bol viac-menej formálny, a to na všetkých úrovniach. Finančné nástroje boli síce odvodené od plánu, ale boli v podstate iba pasívnym prevodom naturálneho plánu do finančnej oblasti, a to bez toho, žeby finančná sústava špecifickými, len jej vlastnými prostriedkami plnila aktívnu úlohu pri zvyšovaní efektívnosti.

V analýze doterajšej sústavy riadenia by bolo možné pokračovať ďalej. Tak by bolo možné hlbšie analyzovať taký jej moment, akým je malá rýchlosť, s ktorou reaguje na meniace sa podmienky a potreby. Alebo by bolo možné zaoberať sa tým, že doterajšia sústava riadenia je na jednej strane jednoduchá v základných princípoch, že však na druhej strane v rovine praktickej činnosti podnikov vyžaduje mimoriadne zložitý systém reglementácie. Iste nie je náhoda, že doterajšie pokusy zjednodušiť tento systém reglementácie — napr. zjednodušiť systém príslušných právnych noriem — nepriniesli výraznejší výsledok.

Ďalej je možné uviesť i takú významnú a charakteristickú okolnosť, že doterajšia sústava riadenia zabezpečovala celospoločenskú ovládateľnosť ekonomického systému v tom zmysle, že chránila spoločnosť pred ničivými účinkami veľkých konjunkturálnych výkonov spojených s takými ťažkými problémami, akými sú nezamestnanosť a inflácia.

Tieto a ďalšie charakteristické črty však buď už boli v literatúre dostatočne objasnené, alebo ich analýza presahuje rámec tejto štúdie.

Priestor, ktorý táto stať poskytuje, využijeme tak, že v ďalšom texte sa budeme zaoberať dvoma skupinami otázok:

a) pokúsime sa ukázať, ako sa uvádzané charakteristické črty doterajšej sústavy riadenia prejavovali vo fungovaní takého dôležitého orgánu ekonomického centra, akým je Štátna plánovacia komisia;

b) všimneme si problematiku využívania ekonomických záujmov, čoho sme sa doteraz dotkli iba okrajovo, no podľa všeobecne akceptovaného názoru je to to hlavné, čo máme v zdokonaľovaní sústavy riadenia vyriešiť.

K analýze funkcií Štátnej plánovacej komisie v doterajšej sústave riadenia

Štátnej plánovacej komisii pripadalo veľmi významné miesto v sústave orgánov ekonomického centra, vo vyvíjaní tlaku po vertikálnej línii zameraného na získanie maximálnych výstupov z tých zdrojov, ktoré ekonomika v plánovom období bude mať. V analýze jej funkcie sa ohraničíme iba na ročný plán a aj tu iba na niektoré metodické (technologické) princípy (otázok ekonomických záujmov sa podrobnejšie ešte dotýkať nebudeme).

Odpoveď na otázku, koľko možno z ekonomických zdrojov v plánovom roku získať (poznávací funkcia plánu), sa hľadala tak, že:

a) plánovacie centrum si formovalo svoje predstavy metódami preň špecifickými,

b) a konfrontovalo ich s predstavami hierarchicky usporiadaných nižších článkov riadenia (klasifikovať túto konfrontáciu ako metódu pokusov a omylov nie je odôvodnené).

Venujme sa v krátkosti najskôr tejto konfrontácii.

Plánovací proces prebiehal v troch etapách:

1. etapa: smernica a jej rozpis (zhora) a návrhy plánov podnikov, VHJ a rezortov (zdola);

2. etapa: schválenie ročného plánu a jeho rozpis — vypracovanie podnikových plánov,

3. etapa: kontrola rozpisu plánu — upresnenie podnikových plánov.

Najdôležitejšia a najnamáhavejšia bola prvá etapa a prvá fáza druhej etapy (vypracovanie ročného plánu).

Významnou časťou tejto etapy bolo prerokúvanie rozdielov medzi plánovými predstavami plánovacieho centra a rezortov, tzv. rozporové konanie.⁴ V rozporovom konaní sa plánové predstavy centra spresňovali porovnávaním s plánovými predstavami nižších článkov riadenia (t. j. ministerstiev) — išlo najmä o vyjasňovanie príčin rozdielov. Spresňovali sa v tých prípadoch, kde by plán bol výslovne nereálny. Keďže toto spresňovanie spravidla viedlo k „zmäkčeniu plánu“, vyšší orgán si na tento účel už vopred vytváral tzv. rozpisové rezervy, ktoré umožňovali „zmäkčiť“ plán bez toho, aby sa ostatným rezortom (VHJ, podnikom) musel plán „spevňovať“. Disponovanie rozpisovými rezervami sa prísne centralizovalo a dosť utajovalo.

Avšak ak nižší článok riadenia svoj návrh plánu neobhájil, musel „odhaliť“ rezervy, alebo bol nútený skutočne odhaľovať rezervy, hľadať cesty, ako zvýšiť výstupy zo svojich zdrojov. Tento tlak po vertikále zameraný na vyššie využitie zdrojov bol obzvlášť výrazný po schválení a rozpise plánu.

Prerokúvanie rozporov prebiehalo postupne na rôznych úrovniach — referentskou začínajúc. Na úrovni Štátnej plánovacej komisie (ŠPK) rozpory prerokúval nakoniec odvetvový rezortný minister a príslušný námestník predsedu ŠPK. Rozpory sa definitívne uzatvárali až na rokovaní vlády (počet rozporov na tejto úrovni už spravidla nebol veľký a uzatvárali sa zväčša pred rokovaním v pléne vlády u príslušných podpredsedov vlády).

Najviac rozporov na nižších úrovniach sa týkalo miezd (produktivity práce), lebo na mzdy sa zameriavali najbezprostrednejšie záujmy podnikových kolektívov. Na vyšších úrovniach k tomu pribudli spravidla rozpory v investíciách. Veľmi ťažko sa prijímali úlohy v exporte na nesocialistické trhy, lebo ich náročnosť bola omnoho vyššia ako náročnosť domáceho trhu alebo trhu socialistických krajín.

⁴ Obdobné rozporové konanie prebiehalo aj medzi nižšími článkami riadenia po vertikálnej línii.

Samozreame, že prerokúvanie rozporov nemalo povahu nejakej akademickej diskusie poznávacieho charakteru. Podstatou drvinej väčšiny rozporov boli rozpory ekonomických záujmov. Plánovanie bolo i procesom prekonávania záujmových rozporov, zladovania čiastkových ekonomických záujmov. Bol to proces veľmi namáhavý. Prerokúvanie rozporov bolo zo všetkých druhov plánovačských prác najvysilujúcejšie.

Prejdime teraz k otázke, akými metódami si formovalo svoje plánové predstavy plánovacie centrum. Vari ako najvšeobecnejšiu črtu možno uviesť, že i vnútri aparátu ŠPK pôsobil svojrázny mechanizmus, vyvíjajúci „tlak zhora“ na dosahovanie čo najväčších výstupov z daných zdrojov ekonomiky.

Napríklad pri tvorbe ročného plánu musela ŠPK vychádzať z úloh príslušnej päťročnice. Naplniť päťročný plán nebola pre ŠPK — najmä pre jej vedenie — malá záležitosť. Naopak, prekračovanie úloh 5RP bolo pokladané za významný hospodársko-politický úspech vôbec, a to nielen pre ŠPK. A spravidla bolo treba vynaložiť nemálo úsilia, aby sa ročný plán vyrovnal s úlohami päťročnice.

Ďalšie determinanty, ktoré musela ŠPK rešpektovať, vyplývali z vonkajších ekonomických vzťahov. Značnou výhodou bolo, že veľká väčšina existenčne dôležitých vzťahov bola orientovaná na socialistické krajiny, najmä na ZSSR. A tie boli isté a stále ročné protokoly sa od päťročných dohôd odchylovali iba málo. Ale práce na päťročných plánoch sa bez takýchto dohôd nedali uzavrieť, ba boli prípady, že práce na 5RP sa z týchto príčin i značne oddialili. Zabezpečiť splnenie zahraničnoobchodných záväzkov tiež vyžadovalo nemálo úsilia.

Významné impulzy k tvorbe náročných plánov vychádzali z Predsedníctva ÚV KSČ. Predsedníctvo ÚV KSČ prerokúvalo návrhy ŠPK z hľadiska všetkých základných aspektov hospodárskej politiky, napr. temp rozvoja, vývoja miezd, plnenia bytového programu a mnohých ďalších. Toto rokovanie Predsedníctva ÚV KSČ bývalo jedným z najväznejších impulzov k skvalitňovaniu plánu, na jeho výsledky sa v aparáte ŠPK s napätím čakalo; do plánov sa potom nezriedka museli zapracúvať i významnejšie zmeny. Ročný plán vždy prerokúvalo i plénum ÚV KSČ.

Okrem týchto „vonkajších“ faktorov však pôsobili smerom k plnšiemu využívaniu zdrojov i ďalšie faktory „vnútri“ aparátu ŠPK. Aj tu bolo totiž bežným zjavom, že zdroje, ktoré jednotlivé odbory „ponúkali“, boli nižšie ako nároky iných odborov na ne. Bilančné vyrovnávanie takýchto situácií vytváralo tlaky na lepšie využívanie zdrojov. Napríklad požiadavky na dovoz (najmä z nesocialistických krajín) boli vždy vyššie ako ponuky na vývoz. To viedlo odbor zahraničného obchodu k zvyšovaniu tlaku voči odvetvovým odborom, aby sa hľadali ďalšie exportné fondy a aby sa na druhej strane znižovali dovozy. Tým sa zvyšoval tlak, aby sa plánované výkony plnili lepším využívaním domácich zdrojov.

Bilančná metóda teda nebola iba nejakým metodicko-technologickým

elementom, ale hrala úlohu významného organizujúceho a mobilizujúceho faktora.

Najvýznamnejšie bilančné väzby (i tlaky) boli na jednej strane medzi odvetvovými odbormi a na druhej strane medzi priereзовými odbormi: investičným, zahraničnoobchodným, odborom práce a miezd, a do určitej miery i odborom obchodu. Súhrnný odbor zabezpečoval bilančné väzby z hľadiska celého plánu, a súčasne vystupoval ako priereзовý odbor za výrobu (výkony) voči odvetvovým odborom.

V procese tvorby plánu boli pracovné kontakty medzi jednotlivými odbormi ŠPK veľmi časté, a navyše, v čase jeden na druhý tesne nadväzovali. Preto pre významné fázy plánovacieho procesu vnútri ŠPK (napr. pre vypracovanie návrhov ročného plánu) zostavoval súhrnný odbor mnohostránkový časový harmonogram. Jeho narušovanie by ochromilo celý plánovací proces, a preto disciplína pri jeho dodržiavaní bývala veľmi vysoká.

Veľmi významná je otázka, akými zdrojmi informácií ŠPK disponovala a akými metódami ich spracúvala.

Predovšetkým treba uviesť, že pri tvorbe plánu je potrebné spracovať obrovské kvantum informácií. Napríklad ukazovatele plánu, ktoré vláda schvaľovala, zapĺňali mnohohväzkové materiály. A rozsah rôznych prepočtových ukazovateľov bol mnohonásobne vyšší než tie, ktoré vláda schvaľovala.

Základným zdrojom informácií o skutočnom stave a vývoji ekonomiky bola „produkcia“ štatistického úradu. ŠPK bola hlavným spotrebiteľom tejto „produkcie“. Okrem toho si odbory — najmä odvetvové — zadovažovali hodne informácií z operatívnej evidencie z odvetvových ministerstiev, prípadne i z nižších organizačných stupňov.

Zo štatistickej informácie sa odvodzovali najmä také dôležité ukazovatele, ako sú skutočné výsledky plnenia plánu, na ktoré sa potom „nasadzovali“ indexovou metódou plánované tempá rastu v budúcom, plánovom roku. Základnou informáciou pre stanovenie temp rastu boli štatistické informácie o časových radoch príslušného ukazovateľa. Bolo však pravidlom, že tempá rastu sa neurčovali mechanicky iba extrapoláciou časových radov — táto extrapolácia sa korigovala na základe analýzy jednotlivých faktorov. Takým faktorom bola napr. investičná výstavba. Tempá rastu, odvodené z extrapolácie časových radov, sa zvyšovali, ak sa v plánovanom období mala uviesť do prevádzky významnejšia kapacita. Za nejakú agregátnu veličinu (napr. za výrobu potravinárskeho priemyslu) sa tempo rastu — získané extrapoláciou časových radov — korigovalo na základe analýzy temp rastu jednotlivých zložiek tohto agregátu (napr. temp rastu 60 skupín potravinárskych výrobkov).

Indexová metóda je významným zdrojom poznania ex ante za taký hromadný jav, akým je napr. výroba za celú ekonomiku, a tu dávala aj dosť spoľahlivé výsledky. Jej poznávací sila sa však rýchlo stráca pri dezagregácii, pri prechode k nižším stupňom riadenia (pozri aj [2]).

Kľúčovým zdrojom pre tvorbu plánových informácií boli návrhy plánov nižších článkov riadenia (ministerstiev, na počítačoch sa začali spracúvať i návrhy VHJ). Táto informácia hrala primárnu úlohu v takej významnej metóde spresňovania plánovaných predstáv centra, ako je ich konfrontácia s predstavami nižších článkov riadenia. O tom už bola reč.

Významnou metódou tvorby plánových informácií bol expertný odhad. Jeho kvalita pochopiteľne závisela od kvality a skúseností samého experta. Význam expertného odhadu bol značný preto, lebo všetky väzby v pláne nie sú také dôležité, aby pre ich zabezpečovanie v pláne bolo treba vytvárať prácnou cestou (prostredníctvom štatistiky a návrhov plánov) potrebné normatívy. To by ohromne zvýšilo záťaž informačnej sústavy (administratívnu náročnosť), ktorá je menšia, ak takéto väzby s dostatočnou presnosťou odhaduje expert.

Treba sa zmieniť ešte o takej dôležitej metóde tvorby plánovaných informácií, ako je medzinárodné porovnávanie. Na základe medzinárodného porovnávanie sa vyzorovali napr. zmeny v štruktúre osobnej spotreby, ale i štruktúrne zmeny vôbec. Okrem iného medzinárodné porovnávanie svojho času zohralo významnú úlohu pri rozpoznaní toho, že československá ekonomika sa má orientovať na chemizáciu, na využívanie počítačov a mikroelektroniky a i. Táto metóda rozpoznávania zmien štruktúry a inovácií vysokých rádov má však jedno veľmi slabé miesto: ňou sa o inováciách dozvedáme s veľkým fázovým oneskorením — až v štádiu realizácie. Medzitým inovátor už pripravuje inováciu novej generácie. Táto metóda nám teda nepomáha ujať sa leaderstva pri inováciách vysokých rádov, naopak, odsudzuje nás k časovému zaostávaniu.

Uzavríme týmto výpočet aspoň tých najzákladnejších metodických (technologických) princípov tvorby plánu v plánovacom centre. Účelné bude už iba pripomenúť, že okrem tvorby plánov plnila Štátna plánovacia komisia aj iné funkcie — vlastné kľúčovému orgánu ekonomického centra. Okrem iného pravidelne (štvrtročne) hodnotila plnenie plánu a v prípade potreby predkladala návrhy opatrení do najvyšších orgánov. Pripravovala podklady za ekonomickú časť rokovaní zjazdov a plenárnych zasadnutí ÚV KSČ. Robila rozborov dôležitých ekonomických problémov, napr. rozboru príčin rozdielnej produktivity práce v Čechách a na Slovensku. Pripravovala podklady, a často sa i zúčastňovala medzinárodných rokovaní o ekonomických otázkach. Hrala významnú úlohu v prácach na zmenách sústavy riadenia.

K problematike ekonomických záujmov v doterajšej sústave riadenia.

Čo možno pre skúmanie problematiky ekonomických záujmov vyvodíť z toho, že základným princípom doterajšej sústavy riadenia bolo tlakom po vertikálnej línii získať z daných zdrojov maximálne výstupy, finálnu produkciu?

Predovšetkým treba poznamenať, že inú cestu k plnšiemu uspokojovaniu potrieb spoločnosti národné hospodárstvo ako celok v podstate ani nemá, lebo jeho zdroje sú dané a existuje len jedna možnosť — zdroje lepšie využívať a zvelaďovať. Doterajšia sústava riadenia však v princípe (prax je pestrejšia) používala tlak na výstupy aj pri riadení nižších chozrasčotných jednotiek.

Na nižšej úrovni však neplatí, že zdroje sú dané a neprekročiteľné. Na rozdiel od národného hospodárstva ako celku nie je na podnikovej úrovni čo najefektívnejšie využívanie daných zdrojov cestou jedinou a jedine možnou. Okrem nej mal podnik možnosť — na splnenie centrom požadovaných výstupov — vyžadovať od centra ďalšie zdroje: materiály prostredníctvom systému MTZ, pracovné sily, a najmä mzdy, ďalej investície, devízy a pod., aby si uľahčil maximalizáciu uspokojovania svojich ekonomických záujmov. Ak si podnik napr. „vybojoval“ nižšiu produktivitu práce, ľahšie „si prišiel na svoje“ v mzdách; a mzdy boli vždy to hlavné v účelovej funkcii podniku. Druhú cestu predstavovalo navrhovanie nižších výstupov už v pláne. Je to známy jav „mäkkých plánov“. Tento tlak podnikov na vyššie zdroje alebo nižšie výstupy sa prejavoval hlavne v etape tvorby plánu. Prejavoval sa však stále, i v priebehu roka vo forme rôznych nárhov na úpravu plánu. Tieto cesty sa volili masovo, „systémovo“, so značnou nádejou na úspech. Predovšetkým však boli menej namáhavé, ako celoročný zápas o efektívnejšie hospodárenie v podniku. Teda tlak nahor, a nie do vnútra podniku, to bolo typické.

V analýze tejto nezdravej záujmovej orientácie podnikov smerom nahor možno pokročiť ešte hlbšie. Doterajšia sústava riadenia sa totiž usilovala získať maximálne výstupy z každého podniku, od každého čo najviac. To je typické pre plánovanie na základe „dosiahnutej úrovne“ indexovou metódou. To by samo osebe ešte nebola chyba: vždy musí tak byť, že úspešnejší podnik bude na jednotku zdrojov prinášať viac výstupov než podnik menej úspešný.

Chyba korenila v tom, že doterajšia sústava riadenia z týchto nejednako veľkých zásluh nevyvodzovala závery pri uspokojovaní hmotných záujmov podnikov, nezabezpečovala, že ekonomické záujmy lepšie hospodáriaceho podniku budú uspokojované lepšie než podniku s horšími hospodárskymi výsledkami. Vzniklo akési „rovnostárstvo na vyššej úrovni“. Napokon spoľahlivé nástroje na zisťovanie zásluh podniku ani neexistovali.

Stálo by za preskúmanie, či toto „rovnostárstvo na vyššej úrovni“ nie je hlavnou príčinou rovnostárstva v individuálnom odmeňovaní. V každom prípade je aspoň jednou z dôležitých príčin, lebo toto „rovnostárstvo na vyššej úrovni“ nenútilo podnikové riadiace orgány, aby vo svojom vlastnom záujme prekonávali rovnostárstvo v individuálnom odmeňovaní vo svojich podnikoch.

Zdalo by sa, že po schválení podnikového plánu sa konanie podniku zmenilo. Bezpochyby v tejto etape nastali zmeny v situácii a aj v konaní

podniku. Nedošlo však k zásadnému obratu v efektívnosti využívania podnikových zdrojov. Bolo to tak preto, lebo bolo krátke to plánovacie obdobie (spravidla ročné), v priebehu ktorého bola zaručená nemennosť pravidiel uspokojovania hmotných záujmov podniku. Podnik nemal záruku, že bude mať dlhodobejšiu ekonomickú výhodu, ak z vlastnej iniciatívy zvýši efektívnosť využívania podnikových zdrojov; tým menej to platilo pre také úsilie, ktoré prinášalo plody nie hneď, ale až v budúcnosti (napr. inovácie).

Takto teda problém racionálneho využívania ekonomických záujmov zostal v doterajšej sústave riadenia stále otvorený, nedoriešený. Napriek tomu sa efektívnosť ekonomiky mohla zvyšovať, kým tu existovali extenzívne zdroje. Na ich mobilizáciu nebola rozhodujúca iniciatíva lokálnych článkov, tieto extenzívne zdroje sa mobilizovali predovšetkým riadiacimi aktmi centra; povoľovaním investícií, premiestňovaním pracovných síl a povoľovaním mzdových fondov, striktným regulovaním vzťahov k zahraničiu a pod.

Iste aj tieto extenzívne zdroje by boli dali väčšie efekty keby bola fungovala sústava riadenia, využívajúca ekonomické záujmy. Úctyhodný rozvoj bol však možný aj bez toho.

Dnes však už takýto typ rozvoja možný nie je. Nemáme už extenzívne zdroje. Už nie je možné zvyšovať efektívnosť spôsobmi, ktorými to dokázala doterajšia sústava riadenia.

Dnes sa zmenil charakter zdrojov, na báze ktorých možno zabezpečiť ďalší rozvoj. Je to veda a technika, a možno v prvom rade úporný zápas o kvalitu a hospodárnosť a disciplínu na každom pracovisku. Isteže, na mobilizáciu týchto zdrojov bude mnoho strategických rozhodnutí vykonávať centrum naďalej. Podstatná zmena situácie nastala však v tom, že potenciálne zdroje rozvoja, ktoré máme dnes, nie sú takého charakteru, že by na ich mobilizáciu stačili v podstate iba riadiace akty centra, tlak po vertikálnej línii, pri záujmovej orientácii podnikov „smerom nahor a nie dovnútra“. Dnešné zdroje možno mobilizovať iba vtedy, ak sa bude dôsledne uskutočňovať princíp, že každý podnik uspokojí svoje ekonomické záujmy tým lepšie, čím bude hospodáriť efektívnejšie, a naopak, ako svoje ekonomické záujmy citeľne poškodí ten, kto bude hospodáriť neefektívne; ak sa v každom podniku bude presadzovať nová technika, ak kategorickým príkazom bude efektívne využívať každú jednotku zdroja na každom mieste a v záujme toho doterajšiu záujmovú orientáciu „smerom nahor“ nahradí činorodým, proefektívnostnou klímou „smerom dovnútra“.

Skrátka, ak doteraz využívanie ekonomických záujmov mohlo byť užitočné, dnes je nevyhnutné.

Ak by sa však už v minulosti bolo zamýšľalo využívať ekonomické záujmy a priradiť im významné miesto v inštrumentárii hospodárskeho mechanizmu, príslušné zmeny by sa boli týkali nie nejakých druhoradých elementov, ale základného princípu doterajšej sústavy riadenia: vertikálnej

línie v riadení a teda i funkcií ekonomického centra; príslušné zmeny by nemali iba čiastkový charakter, boli by to bývali zmeny veľmi významné.

Treba tu však poznamenať, že tieto zmeny by neboli mohli vyeliminovať sám princíp riadenia po vertikále. Boli by ho však museli modifikovať, a to v tých prípadoch, kde riadenie po vertikále nevedlo — alebo nie dost účinne — chozrasčotné podniky k efektívnemu hospodáreniu so zdrojmi, ktoré im boli zverené.

Zásadný obrat by bolo prinieslo systémové garantovanie princípu, že ekonomické záujmy podnikov budú uspokojované v závislosti od efektívnosti ich hospodárenia, a to nielen v etape plnenia, ale už v etape tvorby plánu. Avšak pri tejto najpodstatnejšej vzťahovej otázke by si využívanie ekonomických záujmov bolo vyžadovalo riešiť také významné otázky, akými sú ukazovatele sociálno-ekonomickej efektívnosti a sústava racionálnych cien, ako báza pre tvorbu takýchto ukazovateľov efektívnosti. To všetko preto, aby sa dalo čo najpresnejšie zistiť, ktorý podnik je a o koľko efektívnejší než iný podnik a podľa toho uspokojovať jeho ekonomické záujmy.

Tieto otázky, najmä otázka cien, majú za sebou pohnutú históriu. Vyskytovali sa najpestrejšie názory na to, či a aká úloha patrí racionálnym cenám — pozri napr. diskusiu o úlohe zákona hodnoty v socialistickej ekonomike. Povedľa názorov, ktoré neprípisovali cenám nejakú významnejšiu úlohu v hospodárskom mechanizme, vyskytovali sa i názory, ktoré síce pokladali ceny za nevyhnutný nástroj sústavy riadenia, avšak pokiaľ ide o racionálnosť cenovej sústavy, chceli tento nesporne ťažký problém dajako obísť.

Zaujímavá bola z tohto hľadiska ekonomická reforma z roku 1957. Tu sa rávalo s tým, že ceny nie sú racionálne, a teda že na ne, resp. na zisk v nich nemožno viazať sústavu hmotnej zainteresovanosti. Za bázu zainteresovanosti sa preto volil nie zisk, ale prírastok zisku; predpokladalo sa totiž, že každý podnik tým získa rovnakú, rovnako „spravodlivú“ štartovaciu základňu. Tieto predpoklady sa však v praxi nepotvrdili. *Ukázalo sa, že prírastok zisku je medzi výrobky rozdelený ešte menej „spravodlivo“ než sám zisk. Z matematického hľadiska je to dost pochopiteľné: derivácia (prírastok) funkcie sa zvyčajne správa extrémnejšie než sama funkcia.*

Podľa inej koncepcie sa efektívnosť mala zisťovať na báze značného počtu čiastkových ukazovateľov efektívnosti. Ani tento spôsob nedal v praxi uspokojivé výsledky. Aby sme totiž mali dospieť k nejakému súhrnnému kritériu efektívnosti, museli by sme každému čiastkovému kritériu pripísať určitú váhu; a to je zrejme ešte zložitejšia úloha, než je tvorba racionálnych cien.

Dnes sú už názory teórie i praxe vcelku zhodné v tom, že úloha generovať sústavu racionálnych cien stojí pred nami ako jedna z najprvších.

Avšak názory, ako túto úlohu zvládnuť, sa v minulosti značne rozchádzali, a tak je to dodnes. Vyskytovali sa aj extrémne názory, až po názory a pokusy využiť trhový mechanizmus ako cenotvorný mechanizmus aj v našich socialistických podmienkach. Značne početné boli aj práce na riešení rôznych čiastkových cenových otázok.

Hľadanie spôsobov, akými možno dosiahnuť racionalitu cenovej sústavy a neustále ju obnovovať, ešte neskončilo; otázka je stále otvorená. Napríklad v nedávnej minulosti sa objavovali dosť nerealistické predstavy o možnosti využiť svetové ceny ako všeobecnú bázu pre zabezpečovanie racionálnych cenových relácií v našej národnej cenovej sústave. Dodnes sa tieto predstavy značne zrealizovali a so zahraničnými cenami sa uvažuje ako s bázou pre naše národné ceny v tých prípadoch, kde prichádza do úvahy konkrétna alebo potenciálne možná zahraničnoobchodná operácia s konkrétnou zahraničnoobchodnou cenou; reálne je tiež, aby svetové ceny zohrávali určitú úlohu pri určovaní ekonomických parametrov najrôznejších výskumných, projekčných a konštrukčných riešení.

Iná prevažujúca skupina názorov pokladá za nevyhnutné tvoriť racionálne ceny plánovitým spôsobom, a to v procese prepojenia hmotného a hodnotového plánovania, ba až hmotne-hodnotovej optimalizácie. Hmotne-hodnotová optimalizácia, ktorá dospela najbližšie tak k riešeniu vlastného cenového problému, ako aj vôbec tvorby plánu zodpovedajúceho postulátu efektívnosti, naráža však na problém vhodných metód, ktoré by umožňovali jej praktickú realizovateľnosť. Autor tejto state sa však nazdáva, že takéto metódy už existujú a v praxi je realizovateľná hmotno-hodnotová optimalizácia, a teda aj využívanie ekonomických záujmov v proefektívnom hospodárskom mechanizme [pozri [5, 6]].

Literatúra

- [1] SOKIRA, J. — MARKUŠ, J. a kol.: Výrobno-hospodárske jednotky v hospodárskom mechanizme rozvinutého socializmu. Bratislava, Veda 1983. 280 s.
- [2] MARKUŠ, J.: Kritické miesta súčasného plánovacieho procesu. Pokus o zovšeobecnenie výsledkov empirického výskumu. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 5, s. 379–390.
- [3] JAURA, Z.: O začiatkoch makroekonomického plánovania v Československu. Ekon. Čas., 33, 1985, č. 11, s. 964–977.
- [4] LANGE, O. — TAYLOR, F. M.: On the Economic Theory of Socialism. Minnesota. University of Minnesota Press 1983.
- [5] RENDEK, I.: Metóda optimalizácie plánov s využitím triangulárnych matíc. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 2, s. 111–128.
- [6] RENDEK, I.: Ešte raz o metóde optimalizácie plánov s využitím triangulárnych matíc (OPTM). Ekon. Čas., 32, 1984, č. 4, s. 309–325.

ФУНКЦИИ ЦЕНТРА В ПРЕДЫДУЩЕЙ СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ ЭКОНОМИКОЙ

РЕНДЕК, Игнац

Цель статьи внести вклад к анализу основных принципов предшествующей системы управления чехословацкой экономикой.

Одним из самых основных принципов предшествующей системы управления считается принцип управления по вертикальной линии, т. е. усилие давления по вертикальной линии из данных ресурсов достичь максимальный выход. Из этого принципа вытекал целый ряд всеобщих известных черт: необходимость сильного центра, тенденции к „отраслевой чистоте“ в организационных формах хозрасчетной сферы и относительно малый простор для инициативы локальных звеньев и т. п. Рациональные цены не являлись экзистенциальной необходимостью, хозрасчет был в значительной степени формальным, финансовые инструменты не играли достаточно активную роль.

В статье осуществляется попытка продемонстрировать, каким образом принцип управления по вертикали проявлялся в специфических условиях Государственной плановой комиссии (Госплана ЧССР).

В области экономических интересов было „закономерным“, что в условиях давления по вертикале предприятия старались удовлетворять свои локальные интересы „давлением снизу вверх“ а не давлением „внутри предприятия“, т. е. старались получить от центра максимум ресурсов, или же как можно более низкие задания в создании ресурсов (мягкие планы). Обратить это не здоровое „давление снизу вверх“ и заместить его действенным интересом предприятий на эффективном использовании ресурсов предприятия требовало бы решения таких задач, какими является удовлетворение интересов предприятия пропорционально к эффективности их хозяйствования, что бы — кроме прочего — требовало располагать критериями эффективности, рациональными ценами и т. д.

И без вырешения этих задач в условиях предшествующей системы управления смогли достигаться большие успехи, пока мы располагаем экстенсивными ресурсами. Сегодня решение таких задач неизбежно, так как интенсивный путь дальнейшего развития требует действий в соответствии с постулатом эффективности в каждом звене хозяйственного механизма.

FUNCTIONS OF CENTER IN THE PAST MANAGEMENT SYSTEM OF CZECHOSLOVAK ECONOMY

RENDEK, Ignác

The task of the article is to contribute to the analysis of basic principles of the past management system of Czechoslovak economy.

As one of the basic principles of the past management system is the principle of management on a vertical line, i.e. by pressure on vertical line to reach maximal outputs from the given resources. From this principle follows a number of wellknown features, such as inevitability of strong center, tendencies to „branche-purity“ in organizational forms of the enterprise sphere, but also relatively small space for the initiative of local elements etc. Rational prices were not existentially inevitable, the khosraschot was very formal, the financial instrument did not play a sufficiently active rôle.

The article tries to demonstrate, how reflected the management principle in vertical from in specific conditions of the State planning commission.

In the sphere of economic interests the article tries to demonstrate, that under the conditions of the pressure on vertical line the enterprises tried to satisfy their local interests by „pressure to the upwards“ and not by the „pressure to the inwards of the enterprise“, i.e. they tried to get the maximum of resources from the center, or to get the lowest possible goals in the resource creating [weak plans]. To reverse this insane „pressure to the upwards“ and to substitute it by efficient interest of

the enterprises to use effectively the enterprise resources — all that would have require to solve such problems as to satisfy the enterprise interests proportionally to the efficiency of their economies, what would have — between others — required to have to the disposal such criteria, as efficiency, rational prices etc.

Also without solving these tasks there could be reached great successes in past management system, until we had to our disposal extensive resources. Nowadays there is the solving of these tasks inevitable, because an intensive way to the further development requires an activity in accordance with the postulate of efficiency in every link of the economic mechanism.

O ekonomických problémoch vedecko-technického pokroku

Medzinárodná socialistická ekonomická integrácia ako faktor intenzifikácie reprodukčného procesu*

DANČO, Ján

Výsledky ekonomického bádania i hospodárska prax potvrdzujú, že dosiahnutie vyššieho stupňa intenzifikácie národného hospodárstva závisí predovšetkým od využívania vnútorných faktorov ekonomického rastu, pričom sa stále väčší dôraz kladie na vonkajšie faktory a ich využitie. Pri širšom využívaní intenzívnych faktorov ekonomického rastu je preto nevyhnutné racionálne spájať vnútorné a vonkajšie ekonomické faktory.

Racionálna súčinnosť využívania vnútorných a vonkajších faktorov pre intenzívny rast ekonomiky je dôležitá všeobecne vo vzťahu k celosvetovej delbe práce, ale najmä vo vzťahu k medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácii (MSEI) krajín RVHP. Vonkajšie ekonomické vzťahy (VEV) v stále väčšej miere pôsobia na vnútorný reprodukčný proces socialistických štátov, stávajú sa nevyhnutnou podmienkou podstatnej intenzifikácie národných ekonomík.

Z uvedeného vyplýva, že aj vnútorné problémy našej ekonomiky, ako je rovnováha, proporcionálnosť, kooperácia a špecializácia výroby, zavádzanie progresívnych technológií a výrobkov, možno v najbližšom i vzdialenejšom období riešiť iba čoraz intenzívnejším zapájaním ČSSR do medzinárodnej delby práce, predovšetkým prostredníctvom MSEI vo vede, vo výskume, vo výrobe i v použití produkcie. V tejto súvislosti si uvedená stať — na základe doterajších teoreticko-analytických poznatkov — kladie za cieľ poukázať na nasledovné problémové okruhy:

— vplyv vonkajšieho ekonomického prostredia na vnútorný reprodukčný proces československej ekonomiky;

* Stať sa opiera o výskumné výsledky, ktoré sa dosiahli pri riešení spoločného výstupu hlavnej úlohy ŠPZV VIII-2-3 na rok 1983 [1].

- vzájomná spätosť MSEI s rozvojom procesu intenzifikácie československého národného hospodárstva;
- úloha mechanizmu VEV a MSEI vo vzťahu k intenzifikácii ekonomiky.

1. *Vplyv vonkajšieho ekonomického prostredia na vnútorný reprodukčný proces československej ekonomiky*

Nie je potrebné osobitne dokazovať, že využívanie prínosov z vedecko-technického rozvoja a z účasti v medzinárodnej delbe práce (MDP) sa v podmienkach ekonomiky ČSSR stáva životnou nevyhnutnosťou. Zapájanie danej krajiny do MDP je vo všeobecnosti pre ňu výhodné najmä preto, že umožňuje efektívnejšie využívať jej príslušný výrobný a vedecko-technický potenciál, a tak prakticky realizovať zákon ekonomie času, dosahovať úsporu spoločenskej práce, ktorá vyplýva z uplatnenia rôznych foriem spolupráce. To sa v plnej miere vzťahuje aj na ekonomiku ČSSR. Objektívna nevyhnutnosť zapájania československej ekonomiky do MDP je zosilnená najmä tým, že ČSSR ako krajina s úzkou surovinovou základňou nie je schopná bez používania vonkajších zdrojov zabezpečiť svoj reprodukčný proces, pretože tri štvrtiny jej ekonomického potenciálu závisia od dovozu. Toto konštatovanie je o to závažnejšie, že pri stále väčšom zapájaní československej ekonomiky do MDP, predovšetkým v rámci RVHP, jej nároky na dovozy sa budú nevyhnutne ďalej zvyšovať. V dôsledku toho aj zabezpečovanie jej ďalšieho rastu bude stále náročnejšie a obťažnejšie.

Prepojenie národnej ekonomiky s vonkajším prostredím, t. j. jej zapojenie do MDP, uskutočňuje sa prostredníctvom vonkajších ekonomických vzťahov. VEV v súčasnom procese prehlbujúcej sa internacionalizácie výroby sú miestom, v ktorom dochádza k novému oceneniu národných hodnôt, a to na základe svetových reprodukčných podmienok. VEV tak dávajú konečnú informáciu o kvalite reprodukčného procesu v danej krajine v porovnaní so svetovou úrovňou.

Z hľadiska objektívnych potrieb československej ekonomiky a aj so zreteľom na súčasný, zvyšujúci sa stupeň internacionalizácie hospodárskeho života nemôže prichádzať do úvahy pasívne využívanie VEV, teda len zabezpečovanie nevyhnutných dovozov bez ohľadu na kritériálnu a informačnú funkciu VEV, resp. úsilie o čo najúplnejšiu sebastačnosť. Naopak, ČSSR musí vychádzať z aktívnej koncepcie VEV, t. j. cielaveďomého využívania absolútnych a komparatívnych výhod a ich kritériálnej a informačnej funkcie.

Poznatky a skúsenosti z vývoja svetovej situácie poukazujú na to, že proces aktívneho prispôsobovania (adaptability), v ktorom sa kladie stále väčší dôraz na súlad vnútorných a vonkajších faktorov a na vyššiu mieru zapojenia krajiny do MDP, je značne zložitý a náročný. Závisí predovšetkým od možnosti udržiavať vysokú konkurenčnú schopnosť exportovanej produkcie, od schopnosti rýchlo uskutočňovať potrebné

Štruktúrne zmeny a pružne prispôsobovať hospodársku politiku meniacim sa podmienkam vo vonkajšom ekonomickom prostredí [tak z krátkodobého, ako aj z dlhodobého aspektu]. Možno povedať, že ČSSR má v tomto smere určité špecifické črty v tom, že ide o priemyselne vyspelú krajinu s relatívne malým ekonomickým rozmerom, ktorá v značnej miere závisí od dovozu surovín a energetických zdrojov. V našich podmienkach je preto dôležité klásť o to väčší dôraz na rozvoj tých exportných výrobných odvetví, v ktorých máme možnosti dosiahnuť komparatívne výhody, t. j. stimulovať technicky vysoko náročné odvetvy, najmä v československom strojárstve.

Na druhej strane, prechod k ofenzívnemu prispôbovaniu našej ekonomiky voči vonkajšiemu ekonomickému prostrediu si najmä z hľadiska ďalšej perspektívy vyžaduje prehodnotiť doterajšiu reštriktívnu menovú a úverovo-peňažnú politiku, ktorá je súčasťou terajších, prevažne krátkodobých úsporných opatrení a vo svojich dôsledkoch ohraničuje možnosti realizácie našej výroby na zahraničných trhoch (zaostávanie za vývojom špičkovej techniky a technológie) a spomaľuje tým adaptačné procesy v ČSSR.

ČSSR nemôže, pravda, sama osebe podstatne ovplyvniť vývoj vo svetovej ekonomike. Musí si preto nájsť zodpovedajúce miesto prostredníctvom neustále prebiehajúceho procesu prispôbovania sa meniacim podmienkam svetovej ekonomiky, najmä v rámci spoločenstva RVHP. Prispôbovanie si vyžaduje ujasnenie základných trendov vývoja a podrobnú znalosť svetovej ekonomiky, predpokladaných trendov vývoja, nosných smerov technického pokroku a spôsobu, akým sa tieto tendencie realizujú, či už v rámci RVHP, alebo v rámci medzinárodných korporácií a ďalších podnikov kapitalistického sveta, resp. sociálno-ekonomických zmien a meniaceho sa pomeru síl v globálnom meradle.

Závažnosť vplyvu vonkajších podmienok na náš vnútorný reprodukčný proces sa ukázala najmä v 70. rokoch, v období surovínovej, energetickej a menovej krízy v kapitalistickom svete. Československá ekonomika, napriek správnej analýze uvádzaných javov, v praktickej realizácii reagovala na zmeny cenových pomerov vo svetovom hospodárstve a nimi vyvolané dôsledky v oblasti vedecko-technického rozvoja nedostatočne, resp. oneskorene. Dôsledky tohto vývoja sa odrazili v postupnom vytváraní nerovnováhy vo VEV, a to hlavne vo vzťahu k nesocialistickým štátom.¹

Vonkajšie ekonomické prostredie, v ktorom sa ČSSR v súčasnosti nachádza, jeho predpokladaný vývoj v 80. rokoch je daný týmito základnými tendenciami a požiadavkami:

¹ Na zásadné zmeny vo svetovej ekonomike nie dost účinne a komplexne reagovali aj ostatné štáty spoločenstva RVHP, čo sa odrazilo v raste ich zadĺženosti voči vyspelým kapitalistickým štátom, ako aj v zužovaní priestoru pre rozvoj vzájomnej výmeny dôležitých tovarových položiek.

— potrebou rovnovážneho vývoja VEV pri zostrení situácie na svetových finančných trhoch, pri relatívne nízkom (v porovnaní so 60. rokmi) tempe rastu hospodárskej aktivity a prioritnom postavení protiinflačnej politiky v kapitalistických štátoch (na prelome 70. a 80. rokov), ako aj zhoršení politických vzťahov medzi socialistickými a kapitalistickými štátmi;

— štruktúrnymi zmenami, ktoré prebiehajú vo svetovej ekonomike v súvislosti s aplikáciou vedecko-technickej revolúcie (VTR) a s cenovými šokmi v polovici 70. rokov, a s vplyvom týchto zmien na zamestnanosť a ďalšie sociálno-ekonomické aspekty;

— potrebou aktívnejšej účasti československej ekonomiky v rozvoji vzájomných vzťahov s krajinami RVHP, predovšetkým so ZSSR (tak na dvojstrannom, ako aj na mnohostrannom základe) pri maximálnej realizácii predností socialistického výrobného spôsobu, najmä vo vzťahu k vedecko-technickému pokroku.

Každý z uvedených okruhov obsahuje ďalšie prioritné spätné väzby a problémy; analýza ich pôsobenia môže poskytnúť ucelenejší a podrobnejší obraz o vývoji situácií v socialistických i v kapitalistických štátoch, ako aj vo svetovej ekonomike ako celku.

Pre československú ekonomiku z toho vyplýva úloha uskutočňovať také zapojenie do MDP a MSEI, ktorá umožní dlhodobu využívať všetky disponibilné zdroje československej ekonomiky čo najefektívnejším zvládnutím najprogressívnejších výdobytkov a smerov VTR.

Dôležitý význam pre československú ekonomiku má v tejto súvislosti rozpracovanie výhľadovej koncepcie vývoja VEV, a to osobitne vo vzťahu ku krajinám spoločenstva RVHP, ďalej vo vzťahu k ostatným socialistickým krajinám a rozvojovým krajinám, ako aj vypracovanie jednotnej stratégie krajín RVHP voči vyspelým kapitalistickým štátom.

Potrebu koncepčného prístupu k rozvíjaniu hospodárskej a vedecko-technickej spolupráce v rámci spoločenstva RVHP i s krajinami s rozdielnym spoločenským zriadením zdôraznila aj nedávna ekonomická porada členských krajín RVHP na najvyššej úrovni (Moskva, jún 1984). Účastníci porady sa vyslovili za odhodlanie svojich krajín „rozvíjať plodné obchodné, hospodárske a vedecko-technické styky so všetkými socialistickými, rozvojovými a vyspelými kapitalistickými štátmi, ktoré k tomu prejavujú ochotu. Považujú za účelné rozširovať tieto styky predovšetkým na základe dlhodobých programov a dohôd, uplatňovať rozličné vzájomne výhodné formy spolupráce, zahrňujúce hlavne pomoc pri technickom vybavovaní a budovaní objektov, priemyselnú kooperáciu, spoločné riešenie vedecko-technických problémov a i.“ [2].

V tejto súvislosti k výsledkom ekonomickej porady RVHP na najvyššej úrovni L. Štrougal uviedol, že „... náš ďalší ekonomický vývoj, a predovšetkým prevedenie národného hospodárstva na cestu intenzívneho rozvoja je nemysliteľné bez rastúcej miery jeho zapojenia do medzinárodnej delby práce. A v tomto smere je pre nás životne nevyhnutná a rozhodujúca čoraz hlbšia a efektívnejšia účasť v socialistickej ekonomickej integrácii... Realizácia dlhodobej spoločenskej hospodárskej stratégie krajín RVHP si vynucuje, aby sme si v rámci prípravy 8. päťročného plánu a základných smerov hospodárskeho a sociálneho rozvoja ČSSR na obdobie 1986–1995 v súlade s našimi možnosťami ujasnili optimálny profil zapojenia našej ekonomiky do socialistickej integrácie...“ [3].

2. Vzájomná spätosť MSEI s rozvojom procesu intenzifikácie československého národného hospodárstva

V súlade s úsilím o intenzifikáciu československej ekonomiky vzniká viacej problémov, ktorých riešenie si vyžaduje ísť dôslednejšie cestou intenzívnejšieho využívania MSEI, ako jedného z rozhodujúcich intenzifikačných činiteľov.

Vo všeobecnosti možno tézu o využívaní MSEI ako faktora intenzifikácie výroby chápať z dvoch hľadísk. Po prvé, ide o priamy vplyv integračných opatrení na intenzifikáciu výroby, a po druhé, o nepriamy vplyv týchto opatrení na zvyšovanie úrovne intenzifikácie (pozri aj chápanie vplyvu MSEI na proces intenzifikácie v [4]).

Priame pôsobenie MSEI na intenzifikačný proces sa uskutočňuje jednak prostredníctvom zabezpečovania ekonomiky krajín RVHP stále modernejšími pracovnými prostriedkami, vrátane vytvárania podmienok pre zavádzanie nových, efektívnejších technologických procesov do výroby, jednak prostredníctvom zabezpečovania potrebných dodávok pracovných predmetov (palivovo-energetické zdroje, suroviny a pod.), umožňujúcich orientovať sa na výrobu najefektívnejších druhov produkcie a tým tiež priamo ovplyvňovať intenzifikáciu spoločenskej výroby.

Pod priamym vplyvom MSEI dochádza potenciálne ku kvalitatívne novým intenzifikačným prvkom celého reprodukčného procesu. Predovšetkým ide o:

- značné zvýšenie objemu a rozšírenie sféry využívania medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby (MŠKV), najmä v strojárstve, ktorá umožňuje každej zúčastnenej krajine efektívne vyrábať najprogressívnejšie druhy výrobkov, vo väčšej miere využívať vedecko-technický potenciál na výrobu kvalitnejších výrobkov, a zároveň umožňuje zamedziť utváranie neúmerne širokého a neefektívneho sortimentu výrobkov vlastnej výroby;

- plnulé zabezpečovanie potrebných dodávok palivovo-energetických a surovinových zdrojov spoločným úsilím zainteresovaných členských krajín RVHP;

- optimálnu koncentráciu výroby s cieľom zabezpečiť veľkosériovosť a zhromažďovanie výroby produkcie a jej odbytu na trhu členských krajín RVHP, dosiahnuť maximálny efekt z vedeckej organizácie práce, z racionálneho využívania existujúcich výrobných kapacít, z lepšieho využívania výsledkov vedy a techniky, popredných výrobných skúseností, zavádzania do výroby stále dokonalejších technologických procesov (automatizácia, robotizácia a pod.);

- postupné prepletanie technologických procesov, uskutočňovaných vo výrobných podnikoch rôznych socialistických štátov, s cieľom širokého rozvíjania medzinárodnej uzlovej a súčiastkovej špecializácie výroby, v rámci ktorej stále významnejšiu úlohu majú zohrávať priame vzťahy

medzi hospodárskymi organizáciami rôznych členských štátov RVHP, ako aj činnosť medzinárodných hospodárskych organizácií, najmä spoločných podnikov.

Nepriame pôsobenie MSEI na zvyšovanie úrovne intenzifikácie spočíva predovšetkým v optimalizácii štruktúry národného hospodárstva členských krajín RVHP. Ako je známe, formovanie racionálnych národohospodárskych komplexov v jednotlivých socialistických krajinách sa uskutočňuje na základe vnútorných a vonkajších ekonomických podmienok. Pritom jedným zo základných cieľov štruktúrnych zmien v rámci týchto komplexov je vytváranie podmienok pre intenzifikáciu spoločenskej výroby. V tomto smere prehlbovanie procesu MSEI umožňuje každej zo zúčastnených krajín orientovať sa na prednostný rozvoj tých odvetví (výrobných komplexov) a druhov výroby, ktoré majú najefektívnejšie predpoklady pre svoj rozvoj. Integračné procesy však nepriamo vplyvajú i na rozvoj ostatných subdodávateľských výrobných odvetví, čo znamená, že v súčasnom období sa integračné procesy dotýkajú prakticky celého národného hospodárstva krajín RVHP.

Na využívanie MSEI ako nepriameho faktora intenzifikácie výroby má podstatný vplyv aj rozvoj vedecko-technickej spolupráce krajín RVHP — či už ide o vzájomnú výmenu, alebo spoločný výskum a vývoj najprogressívnejšej techniky a výrobnéj technológie, technologických zariadení atď. Táto spolupráca nadobúda v súčasnej etape kvalitatívne nové črty a mení sa na vedecko-technickú integráciu. Jej výsledkom sú kvalitatívne nové efekty, vyplývajúce jednak z možnej optimalizácie zamerania základných smerov rozvoja vedy a výskumu, jednak z možnej neobmedzenej sériovosti stelesnenia vedecko-technických poznatkov a výrobnotechnických skúseností.

Poukázali sme vo všeobecnej rovine na základné aspekty a smery možného vplyvu MSEI na proces intenzifikácie výroby v krajinách spoločenstva RVHP. Je zrejmé, že s ďalším rozširovaním a prehlbovaním spolupráce a integrácie bude tento vplyv stále výraznejší, že bude narastať jeho význam pri zvyšovaní úrovne intenzifikácie národného hospodárstva v jednotlivých členských štátoch i v spoločenstve RVHP ako celku.

Potenciálne možnosti tak priameho, ako aj nepriameho vplyvu MSEI na intenzifikáciu však ešte neznamenajú, že sa v praxi dostatočne využívajú a realizujú. Závisí to predovšetkým od dosiahnutej úrovne ekonomického rozvoja jednotlivých krajín integračného zoskupenia RVHP, od konkrétnych možností ich súčinnosti, najmä v oblasti vedy a techniky, i od rozvoja hospodárskeho mechanizmu.

Uskutočnené analýzy v rámci krajín RVHP poukazujú na to, že medzi členskými krajinami sú ešte značné rozdiely nielen v celkovej ekonomickej úrovni, ale najmä v technickej úrovni v rámci jednotlivých odvetví a odborov spoločenskej výroby. Často sú v tomto smere výrazné aj rozdiely v porovnaní so svetovými trendami, najmä vo vyspelých

kapitalistických krajinách. Relatívne nízka technická úroveň jednotlivých odvetví, resp. druhov výrob, absencia mnohých výrob a odborov so špičkovou svetovou úrovňou vystupuje neraz ako objektívna príčina existujúceho stavu v rozvíjaní integračnej súčinnosti krajín RVHP pri zabezpečovaní potrieb intenzifikácie ich ekonomík. Táto skutočnosť nezriedka podporuje motiváciu jednotlivých krajín buď k autarkným tendenciám, alebo často k rizikovému získavaniu potrebnej techniky a technológie na tretích trhoch, resp. vo vyspelých kapitalistických krajinách.

Rovnako možno povedať, že možnosti integračných vplyvov na intenzifikáciu sú svojím obsahom i rozsahom značne rozdielne podľa toho, na akú sféru organizačno-riadiacej štruktúry ekonomiky (makrosféra, mikrosféra) sú zamerané a aké sú na to vytvorené podmienky a predpoklady tak na úrovni národných mechanizmov riadenia, ako aj na úrovni medzinárodného ekonomického mechanizmu ako celku.

Napriek tomu, že rozvoj MSEI významne prispel k riešeniu mnohých dôležitých potrieb krajín RVHP (zabezpečenie palivovo-energetickými zdrojmi, organizovanie vedecko-technickej a výrobnjej špecializácie a kooperácie, rozšírenie foriem spoločnej plánovacej činnosti atď.), viaceré problémy zostávajú nevyriešené. V dostatočnej miere sa nevyužívajú možnosti vedecko-technického pokroku a špecializácia a kooperácia vo výrobe tiež nezodpovedá možnostiam materiálno-technickej základne krajín RVHP. Toto konštatovanie sa v značnej miere vzťahuje aj na československú ekonomiku.

Vo vedecko-technickom pokroku sa formuje stále viac oblastí, v ktorých prahová hodnota vynaložených materiálnych a kadrových prostriedkov je taká vysoká, že prekračuje ekonomické možnosti jednotlivých členských štátov RVHP (okrem ZSSR). Riešenie týchto bariér aj z hľadiska ČSSR spočíva vo vedecko-technickej kooperácii a špecializácii medzi členskými krajinami RVHP.

Spolupráca ČSSR s krajinami RVHP má dlhoročnú tradíciu. Ako potvrdzujú údaje o výmene odborníkov a dokumentácie, o raste počtu zmlúv a akcií v rámci dvojstrannej alebo mnohostrannej spolupráce, táto spolupráca dosahuje v posledných rokoch (s výnimkou obdobia 1980—1981) priaznivý vývoj. Napríklad v roku 1982 dostalo Československo 3263 kompletov dokumentácií; možno to porovnať s potenciálom výskumu v rozsahu 15 000—20 000 pracovníkov, čo tvorí jednu pätinu nášho potenciálu výskumných pracovníkov [5]. Napriek tomu sú rezervy vo využívaní vedecko-technickej spolupráce značné. V dostatočnej miere sa nevyužíva zapojenie do MSDP. Napríklad v rokoch 1978—1979 z celkového počtu inovovaných výrobkov na základe vedecko-technickej spolupráce vzniklo v ČSSR len 1—2 %, pričom v rezorte všeobecného strojárstva bol tento podiel ešte nižší [6, s. 255].

Možnosti inovačného rozvoja sú predovšetkým v relácii k ZSSR, pričom tu zaznamenávame v poslednom období tendenciu k stagnácii vo vývoji vedecko-technických vzťahov. V tejto súvislosti treba povedať, že nedostatočné zapojenie ČSSR do vedecko-technickej spolupráce pri stále výraznejšom zostovaní antagonistických vzťahov medzi socializmom a kapitalizmom samo osebe obmedzuje pozitívny vplyv tejto spolupráce na zrýchlenie vedecko-technického pokroku u nás.

Keď má vedecko-technická spolupráca fungovať ako zrýchľovač inovačného procesu, je nevyhnutné, aby riešené úlohy mali prevažne hmotné výstupy a aby sa vedecko-

-technická spolupráca rozvíjala predovšetkým v tých odboroch, v ktorých sa už realizuje, alebo pripravuje medzinárodná špecializácia a kooperácia, ale aj v takých, kde budú po ukončení výskumu a vývoja predpoklady pre výrobnú špecializáciu a kooperáciu. Realizačný charakter vedecko-technického pokroku totiž vyžaduje, aby spolupráca a integrácia vo vede a v technike prenikla do všetkých fáz reprodukčného procesu, to znamená, že práca začínajúca vo výskume a vývoji by mala vyústiť v materiálnej oblasti. V opačnom prípade vedecko-technická spolupráca stráca svoju funkčnosť a jej rozvoj nadobúda charakter samoúčelnosti.

Nedostatočná proinovačnosť sústavy riadenia, ktorá vedie k odtrhnutiu vedecko-technického pokroku od rozvoja ekonomiky ako takej, má svoj logický dôsledok v medzinárodnom meradle — v odtrhnutí vedecko-technickej spolupráce od hospodárskej spolupráce.

Kľúčovým problémom v rozvoji vedecko-technickej spolupráce je predovšetkým presadenie jej inovačnej funkcie, pretože iba vtedy možno hovoriť o využívaní vedecko-technického pokroku ako skutočného prostriedku intenzifikácie československej ekonomiky. Posilnenie tejto funkcie umožní zabezpečiť rýchlejší priebeh vedecko-technického pokroku v ČSSR, a zároveň umožní obnoviť funkciu československej ekonomiky pre zrýchlenie vedecko-technického pokroku ostatných krajín RVHP. Všeobecne možno povedať, že v rozvoji vedecko-technickej spolupráce sa musí predovšetkým vzťah k ZSSR stať jadrom vedecko-technickej stratégie ČSSR, s cieľom dosiahnuť taký kvantitatívny a kvalitatívny rast spolupráce, ktorý by umožňoval špecializáciu a kooperáciu v rozhodujúcich odboroch zabezpečujúcich vedecko-technický pokrok, najmä v oblasti spracovateľského priemyslu. Komoditná štruktúra vzájomnej delby práce s krajinami RVHP musí napomáhať vývoz vysokokvalifikovanej práce tak, aby dochádzalo k vytvoreniu ponuky takých tovarov, ktoré by svojimi úžitkovými vlastnosťami a dodacími podmienkami boli pre partnerov v ostatných socialistických krajinách rovnako príťažlivé, prípadne príťažlivejšie ako výrobky ponúkané na svetovom kapitalistickom trhu. Zvyšovanie vedecko-technickej úrovne výroby prostredníctvom vedecko-technickej spolupráce vystupuje takto ako podmienka, a zároveň aj ako výsledok našej účasti v integračnom procese.

Z hľadiska vecného zamerania vedecko-technickej spolupráce pre budúce obdobie bude dôležité vymedziť a realizovať v rámci jednotlivých odvetví (odborov) také prioritné vedecko-technické problémy, ktoré zabezpečia ďalší intenzívny rozvoj československého národného hospodárstva. Toto zameranie by malo vychádzať zo základných smerov hospodárskeho a sociálneho rozvoja ČSSR, a v rámci celkovej koncepcie zapojenia do MSDP a MSEI využívať najmä vyššie formy vedecko-technickej spolupráce (zmluvná kooperácia, rozširovanie priamych vzťahov, spoločný výskum v medzinárodných kolektívoch atď.).

Ako sme už naznačili, ani využívanie vplyvu MŠKV na intenzifikáciu našej ekonomiky nezodpovedá existujúcim možnostiam a potrebám.

V priebehu 70. rokov prevažoval celkove pozitívny trend rastúceho zapájania ČSSR do MŠKV s krajinami RVHP. Koncom 70. rokov sa ČSSR zúčastňovala na viac ako

330 mnohostranných a dvojstranných dohodách, z čoho mnohostranné dohody mali viac ako tretinový podiel. Z hľadiska odvetvovej štruktúry sa na celkovom počte týchto dohôd podieľalo strojárstvo (cca 75 %), chemický priemysel (cca 15 %), spotrebný priemysel (cca 4 %), hutníctvo (cca 3 %) a poľnohospodárstvo (cca 3 %). Z uvedenéno vyplýva, že najdôležitejšia časť MŠKV sa v československej ekonomike uskutočňuje v odvetviach, ktoré sú z hľadiska jej ďalšieho vývoja najdôležitejšie [6, s. 240].

Napriek tomuto celkom pozitívnemu trendu treba uviesť, že skutočné potenciálne možnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie nie sú v ČSSR zatiaľ dostatočne využité ani vo vzťahu k výrobnjej sfére, ani vo vzťahu k zahraničnému obchodu. V doterajšej účasti ČSSR v MŠKV výrazne prevažuje špecializácia nad kooperáciou. Z hľadiska medzinárodnej vnútroodvetvovej špecializácie výroby doposiaľ prevláda špecializácia výrobková nad súčiastkovou, uzlovou a technologickou, ktoré predpokladajú užšiu kooperáciu medzi špecializujúcimi sa krajinami. Táto situácia má viacero príčin, ako napr. nedostatočná štandardizácia, normalizácia, unifikácia v rámci RVHP, ktoré sú nevyhnutným predpokladom súčiastkovej a uzlovej špecializácie. Ďalej sú to príčiny jednak vo vnútroštátnych sústavách riadenia, ale aj iné, napr. nedostatky v zmluvnom systéme, ktorý poskytuje dostatočné záruky za straty vzniknuté jednostranným porušením špecializačných dohôd.

Jednou z veľmi vážnych príčin nevyužívania špecializácie a kooperácie je skutočnosť, že v súčasnom období vo väčšine krajín RVHP (vrátane ČSSR) existuje príliš mnohoo odvetvovo rozvinuté strojárstvo, opierajúce sa prevažne o univerzálnu, málo špecializovanú výrobu, ktorá sa vyznačuje širokým sortimentom výrobkov, nedostatočnou úrovňou koncentrácie výroby a málo rozvinutými formami súčiastkovej, uzlovej a technologickej špecializácie.

Zvlášť závažná je skutočnosť, že rozhodujúca časť špecializačných zmlúv je zameraná na finálnu produkciu, pričom špecializačnými zmluvami je často iba potvrdená existujúca štruktúra výroby založená v minulosti, ktorá tým slúži v podstate len na zabezpečenie vývozu výrobkov bez ohľadu na ich ďalší technický rozvoj (v celkovom objeme vzájomných dodávok špecializovanej výroby v RVHP tvorí podiel nových výrobkov len cca 10—12 %).

Existuje mnoho prípadov, keď sa v členských krajinách RVHP plánuje zavádzanie novej výroby tých produktov, ktoré sa už v ostatných krajinách vyrábajú, a ktorých potreba by mohla byť uspokojená dovozom. Príčinu tohto stavu môžeme hľadať v skutočnosti, že v jednotlivých krajinách RVHP neexistujú doposiaľ ucelené a komplexné koncepcie účasti odvetvia v MŠKV, ktoré by z hľadiska národných potrieb plánuvito určovali postup krajín, vrátane ČSSR, pri príprave, uzatváraní a realizácii špecializačných zmlúv a dohôd. Ucelené koncepcie nemožno odvodiť ani z jednotlivých čiastkových programov spolupráce medzi ČSSR a ostatnými krajinami RVHP. V poslednom období však dochádza v tejto oblasti k významnej kvalitatívnej zmene v zmysle podpísania

dokumentov o hlavných smeroch rozvoja výrobnjej špecializácie a koope-
rácie medzi ZSSR a ďalšími krajinami RVHP do roku 1990. Napriek
tomu, že ide o dvojstranné dohody, objektívne sa môžu stať základom
ucelenej koncepcie vzťahov československej ekonomiky k ostatným part-
nerským krajinám RVHP.

Prvoradým krokom k určovaniu vecného zamerania československej
účasti v MŠKV musí byť preto taký koncepčný prístup, ktorý bude ne-
vyhnutne vychádzať aj z riešenia vecných problémov RVHP ako celku.
Druhým nevyhnutným krokom sú adekvátne opatrenia tak v oblasti vnú-
torného mechanizmu riadenia a plánovania, ako aj v oblasti celého
mechanizmu plánovitého riadenia MSEI.

3. Úloha mechanizmu VEV a MSEI vo vzťahu k intenzifikácii ekonomiky

Z uvedenej charakteristiky MSEI ako faktora intenzifikácie jedno-
značne vyplýva, že objektívnou príčinou nedostatočnej súčinnosti krajín
RVHP pri zvyšovaní intenzifikácie výroby boli popri relatívne nízkej
technickej úrovni jednotlivých druhov výroby (najmä v strojárstve) aj
funkčne neprispôsobené mechanizmy riadenia spolupráce a integrácie.

Doterajší vývoj a pôsobenie týchto mechanizmov nedostatočne akcen-
tovali reálnu potrebu intenzifikácie reprodukčného procesu v členských
krajinách RVHP, podceňoval sa význam kritérií ekonomickej efektívnosti
ako nástroja plánovitého riadenia ekonomiky v národnom meradle a ich
úloha v integračnom mechanizme. Integračné opatrenia boli prevažne
zamerané na medzištátne makroekonomické vzťahy a prakticky sa ne-
riešili mikroekonomické otázky. Nevytvárali sa adekvátne podmienky
pre také ekonomické prostredie, ktoré by nútilo socialistické podniky
hospodáriť efektívne, s úsilím maximálne prispieť k rozvoju integračných
procesov. Tieto okolnosti, ale najmä problém vytvorenia účinného me-
dzinárodného ekonomického mechanizmu ako celku, boli doteraz hlav-
nou príčinou, ktorá bránila plnému rozvinutiu integračného procesu
a tým aj žiadúcemu využitaniu MSEI ako faktora intenzifikácie.

Významným medzníkom v tomto smere sú dôležité dokumenty, ktoré
boli prijaté na ekonomickej porade členských krajín RVHP na najvyššej
úrovni, ktorá sa konala v Moskve v júni 1948. Na tejto porade sa okrem
inéno veľká pozornosť venovala práve zdokonaľovaniu mechanizmu spo-
lupráce, predovšetkým posilňovaniu plánovitosti a využívaniu tovarov-
vo-peňažných vzťahov. Stredobodom pozornosti boli aj otázky väčšej
súčinnosti v investičnej výstavbe, pri zdokonaľovaní menového mecha-
nizmu, rýchlejšieho vytvárania spoločných organizácií, rozvíjania pria-
mych vzťahov, upevňovania zmluvných základov spolupráce a zdokona-
ľovania činnosti všetkých orgánov RVHP.

Je nepochybné, že závery, ku ktorým porada dospela, v značnej miere
ovplyvnia riešenie problémov spojených s ďalším rozvojom procesu
intenzifikácie československej ekonomiky. Doterajší vývoj jednoznačne

potvrďuje, že úspešný rozvoj tohto procesu nie je možný bez vypracovania spoločnej stratégie ekonomického rozvoja, bez postupného zblížovania štruktúr národných hospodárskych mechanizmov, bez rozvíjania priamych vzťahov medzi zainteresovanými chozrasčotnými organizáciami jednotlivých krajín.

Dôsledné uplatňovanie princípu plánovitosti si nevyhnutne vyžaduje okrem zdokonaľovania a koordinácie národohospodárskych plánov aj koordináciu hospodárskej a vedecko-technickej politiky ako nevyhnutnú späťnosť medzi riešením základných dlhodobých vecných proporcií rozvoja socialistického spoločenstva ako celku a riešením kvalitatívnych zmien integračného mechanizmu a národných hospodárskych mechanizmov. Táto koordinácia musí byť organicky spätá s náležitým využitím hodnotových vzťahov a nástrojov, s cieľom vytvoriť podmienky pre realizáciu integračných zámerov a tým ekonomicky podnietiť iniciatívu a záujem o efektívnu spoluprácu.

Napredovanie v tejto oblasti, pravda, bude v mnohých smeroch závisieť aj od toho, ako sa v nadväznosti na vývoj socialistického integračného mechanizmu bude ďalej zdokonaľovať celý náš vnútorný mechanizmus riadenia. Je zrejmé, že intenzifikáciu československej ekonomiky je možné uskutočňovať len postupne. Tento proces musí prebiehať v dvoch dialekticky sa prerastajúcich rovinách: prvá musí obsahovať riešenie vecných potrieb intenzifikácie a druhá musí na to vytvárať podmienky adekvátne úrovni riadenia národného hospodárstva (vrátane mikrosféry ekonomiky) v súlade s opatreniami na zdokonalenie riadiaceho mechanizmu RVHP.

Z hľadiska podstaty riešenia danej problematiky, postup v rovine riadenia československého národného hospodárstva by sa mal vzhľadom na jeho súčasný stav a z neho vyplývajúce problémy orientovať na:

— adekvátne zmeny hospodárskeho mechanizmu, ale tak, aby ako ucelený systém prostredníctvom VEV účinnejšie napomáhal intenzívny rozvoj ekonomiky a aby nebol bariérou rozvoja v oblasti riadenia mikrosféry;

— adekvátne prispôsobovanie organizačnej štruktúry národného hospodárstva podmienkam intenzívneho rozvoja tak, aby z hľadiska VEV mikrosféru ekonomicky nútila k žiadúcej adaptabilite vytvorením účinného ekonomického tlaku na úspory spoločenskej práce;

— zvýraznenie zodpovednosti za dosiahnuté výsledky, vrátane premietania ich dôsledkov do rozdeľovacích procesov priamo v hospodárskej mikrosfére.

Z hľadiska účinnejšieho, efektívnejšieho zapojenia československej ekonomiky do MDP je nevyhnutné, aby sústava riadenia umožňovala jej funkčnú otvorenosť. To znamená, aby aktívne ovplyvňovala vynakladanie spoločenskej práce tak, aby jej realizácia na zahraničných trhoch viedla k rastu celkových úžitkových hodnôt, resp. k rastu použitého národného dôchodku.

Na základe analytických poznatkov z doterajšieho vývoja však možno konštatovať, že ani v súčasnosti uplatňovaný Súbor opatrení dostatočne účinne nepôsobí na prehlbovanie účasti československej ekonomiky v MDP a MSEI, na využívanie VEV ako dôležitého faktora intenzifikácie [7]. VEV sa nestali organickou súčasťou, ale iba „nadstavbovou“ zložkou celkového riadenia ekonomiky a ich plánovité využívanie je doposiaľ na nízkej úrovni. Vedecko-technický pokrok sa nepodarilo urobiť osou národohospodárskeho plánovania, nestal sa súčasťou riadiaceho a rozhodovacieho procesu využívania VEV, a najmä integračných procesov v rámci RVHP. Kooperačné a špecializačné zmluvy výrobných organizácií tiež nie sú začleňované do hospodárskeho plánu a do jeho jednotlivých častí, čo má za následok nemalé problémy s plnením prijatých záväzkov.

Tieto, ale i ďalšie nedostatky prameniace z ešte nízkej úrovne plánovacieho procesu majú svoje dôsledky v sústave devízovo-finančných nástrojov (nedostatočná devízová zainteresovanosť tých výrobných podnikov, ktoré devízy produkujú, malá, resp. rozporná účinnosť tzv. rozdielového ukazovateľa a i.), v cenovej sústave (výrazná odtrhnutosť vnútorných cien od cenových relácií na zahraničných trhoch) a v chozrasčotných nástrojoch riadenia, ktoré obmedzujúco pôsobia na motiváciu hospodárskej mikrosféry v zapájaní sa do MDP a MSEI.

Z uvedených analytických poznatkov zrejme treba vychádzať aj pri koncipovaní zmien v mechanizme riadenia VEV ČSSR na ďalšie obdobie. Predovšetkým bude potrebné, na rozdiel od súčasnej praxe, v celom hospodárskom mechanizme vychádzať zo zohľadnenia vplyvu VEV na vnútornú ekonomiku tak, aby boli rovnocenne postavené na úroveň vnútorných faktorov, aby sa nebrali iba ako „doplňok“ vnútornej ekonomiky. Princípy ekonomickej efektívnosti VEV musia aktívne pôsobiť na alokáciu všetkých investícií a zdrojov (na makroúrovni i mikroúrovni) z hľadiska najperspektívnejších a najefektívnejších smerov rozvoja.

Z hľadiska hospodárskej mikrosféry prvoradou bude požiadavka jej adaptability na meniace sa vonkajšie podmienky. Požiadavka adaptability nevyhnutne vyžaduje vytvorenie takých adekvátnych podmienok v celom vnútornom mechanizme riadenia, ktoré budú spätne túto adaptabilitu podnecovať. V mikrosfére ekonomiky ju bude možné dosiahnuť takou koncepciou vývoja príslušného odvetvia, ktorá by komplexne zahŕňala všetky aspekty jeho rozvoja, predovšetkým nevyhnutné väzby na rozhodujúce dodávateľské a odberateľské odvetvia, vrátane zohľadnenia možných komparatívnych výhod vyplývajúcich z VEV, a na ich základe využitie konkrétnych foriem zapojenia do MSDP. Z hľadiska efektívnosti na úrovni mikrosféry bude rozhodujúcim kritériom maximalizácia efektov voči nákladom na výrobu produkcie, z hľadiska vecných činiteľov výroby bude takýmto kritériom stav špičkovej svetovej techniky. Postup pri uskutočňovaní intenzifikácie na úrovni hospodárskej mikrosféry z hľadiska VEV musí tak postupne akceptovať požiadavku maxi-

málnej efektívnosti a kvality, a to nielen voči vonkajšiemu prostrediu, ale takisto aj voči potrebám vnútorného trhu.

Literatúra

- [1] Intenzifikácia národného hospodárstva z hľadiska dialektickej jednoty vonkajších a vnútorných podmienok. [Interný materiál.] Bratislava, EÚ SAV 1983, s. 159—182.
- [2] Zachovanie mieru a medzinárodná hospodárska spolupráca. [Deklarácia členských krajín RVHP.] Pravda (Bratislava), 16. júna 1984.
- [3] ŠTROUGAL, L.: Korrinácia hospodárskej politiky — kvalitatívne nová forma spolupráce. Pravda (Bratislava), 5. júla 1984.
- [4] Socialističeskaja integracija i intenzifikacija proizvodstva. Kijev, Višča škola 1980. 216 s.
- [5] Fakty a argumenty, 1984, č. 3, s. 62—63.
- [6] BESÍK, R. a kol.: Fakty o účasti ekonomiky Slovenska na zahraničnoobchodných vzťahoch ČSSR. Bratislava, Československá obchodná a priemyselná komora 1982.
- [7] ŠAFAŘÍKOVÁ, V.: Vliv soustavy řízení národního hospodářství na účast ČSSR v procesu socialistické ekonomické integrace. Poznatky z analýz. Zahraniční obchod, 1982, č. 11, s. 19—21.

МЕЖДУНАРОДНАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ КАК ФАКТОР ИНТЕНСИФИКАЦИИ ПРОЦЕССА ВОСПРОИЗВОДСТВА

ДАНЧО, Ян

Статья исходит из знания, что такие внутренние проблемы чехословацкой экономики, как равновесие, пропорциональность, кооперация и специализация производства, введение прогрессивных технологий и изделий можно решить только посредством все более и более интенсивного включения ЧССР в международное разделение труда, и прежде всего посредством социалистической экономической интеграции. Автор в этой связи вкратце анализирует 3 окрестности проблем:

- влияние внешней экономической среды на внутренний процесс воспроизводства чехословацкой экономики;
- взаимосвязь социалистической экономической интеграции и интенсификации чехословацкого народного хозяйства;
- роль механизма внешних экономических связей и механизма интеграции в процессе интенсификации экономики.

INTERNATIONAL SOCIALIST ECONOMIC INTEGRATION AS A FACTOR OF
REPRODUCTION PROCESS INTENSIFICATION

DANČO, Ján

The article comes out from the knowledge, that the internal problems of Czechoslovak economy, such as equilibrium, proportionality, co-operation and production specialization, introduction of progressive technologies and products can be solved only by more intensive engagement of ČSSR into the international division of labour, first of all by the socialist economic integration. The author in this connection provides a short analysis of 3 problem groups:

- the influence of external economic conditions on the internal reproduction process of the Czechoslovak economy;
- the connections of socialist economic integration with the intensification of Czechoslovak national economy;
- the rôle of mechanism of the external relations and of the mechanism of integration in the intensification of the economy.

Z dejín národného hospodárstva na Slovensku

Organizácia a plánovanie rozvoja dopravy na Slovensku v rokoch 1945–1948

REPČÍKOVÁ, Jindra

Rozvoj výrobnjej infraštruktúry, jej kapacít a výkonov, je dôležitým predpokladom zvyšovania efektívnosti a intenzifikácie reprodukčného procesu. Odvetvia výrobnjej infraštruktúry formou poskytovania služieb zabezpečujú nevyhnutné všeobecné podmienky pre fungovanie a pre rozširovanie výroby, preto úroveň ich rozvoja do značnej miery podmieňuje rozvoj ostatných odvetví národného hospodárstva. Otázkam vývinu a efektívneho fungovania infraštruktúry slúžiacej bezprostredne výrobe je preto potrebné venovať sústavnú pozornosť.

Systém výrobnjej infraštruktúry predstavuje rôznorodý súbor prvkov,¹ ktorý z hľadiska celkového rozvoja ekonomiky treba budovať a rozvíjať komplexne. V jednotlivých časových obdobiach sa však infraštruktúra, jej zložky vyvíjajú diferencovane. Je to dané tým, že požiadavky na rozvoj infraštruktúry, ale i hospodárske možnosti v tom-ktorom období nie sú rovnaké, v určitých obdobiach dosiahnutie základných politicko-hospodárskych cieľov rozvoja vyžaduje stanoviť časové preferencie. V povojnovom období sa v rámci rozvoja infraštruktúry na Slovensku dostáva do popredia riešenie predovšetkým dopravných problémov. Potreba rozvoja dopravy, ktorá ako realizátorka prepravných nárokov národného hospodárstva patrí k najvýznamnejším infraštruktúrnym odvetviám, úzko súvisela nielen s povojnovou hospodárskou obnovou Slovenska, ale i so začiatkami industrializačného procesu. Pritom dôležitým predpokladom pre fungovanie dopravy bolo jej účelné a racionálne organizačné usporiadanie. Cieľom nášho príspevku je načrtnúť zmeny v organizácii dopravy na Slovensku v rokoch 1945–1948, t. j. k problému rozvoja výrobnjej infraštruktúry budeme pristupovať z hľadiska riadenia a inštitucionálneho rozvoja dopravy. Napriek tomu, že rozvoj dopravy v tomto období

¹ Do výrobnjej infraštruktúry sa zahŕňajú všetky druhy dopravy, vrátane teplovodov, plynovodov a ropovodov, spoje, materiálo-technické zásobovanie, skladové hospodárstvo, systémy rozvodu elektrickej energie a rozvodu vody.

je pre nás už ďalekou históriou, predstavuje však dôležité vývojové obdobie, ktorého základné tendencie a smery sa stali východiskom a základňou plánovitého formovania socialistickej dopravy, t. j. aj súčasného, a zároveň i budúceho rozvoja našej dopravnej sústavy ako celku i jednotlivých druhov dopravy.

V období povojnovej obnovy hospodárskeho života na Slovensku patrila doprava k jej najdôležitejším oblastiam. Táto skutočnosť bola determinovaná nielen jej funkciou uspokojovať potreby národného hospodárstva v preprave, ale aj rozsahom vojnových škôd, pretože doprava bola jedným z najviac poškodených odvetví. Rozsiahle rekonštrukčné a rozvojové úlohy dopravy v novom štáte nebolo však možné zabezpečiť bez prebudovania a prehĺbenia jej organizácie, dovtedy poznačenej pečatou kapitalistického vývinu. Nové, oveľa náročnejšie úlohy súvisiace s rozvojom priemyslu, ale i ostatných oblastí výrobnjej a nevýrobnjej sféry, vyžadovali organizačné zmeny cieľovo zamerané na urýchlené vybudovanie jednotnej dopravnej sústavy. Tieto zmeny bolo potrebné uskutočniť v dvoch základných rovinách — v riadiacej sfére a v jednotlivých dopravných podnikoch. Prvé z nich boli zamerané na vytvorenie pevnej organizačnej štruktúry riadiaceho orgánu pre dopravný rezort na Slovensku, ktorým od apríla 1945 bolo Povereníctvo SNR pre dopravu a verejné práce,² a druhé sa týkali zavedenia novej formy dopravného podnikania.

Organizácia dopravy, tak ako bola prevzatá z obdobia kapitalizmu, bola z viacerých hľadísk nedostatočná, novým povojnovým rozvojovým potrebám ako aj celospoločenským cieľom nevyhovujúca. Predovšetkým bolo nevyhnutné odstrániť nejednotnosť v riadení jednotlivých druhov dopravy, a to sústredením všetkých druhov dopravy — železničnej, leteckej, vodnej a cestnej — do jedného ústredného orgánu a aj v rámci neho pod jednu správu. Kapitalistický vývoj v organizácii dopravných vecí v štáte síce priniesol ako nesporný klad sústredenie štátnej dopravnej správy, agend všetkých druhov dopravy, s výnimkou časti vodnej a cestnej dopravy i automobilovej živnostenskej dopravy, v jedinom orgáne — ministerstve a neskôr povereníctve.³ Avšak v rámci neho bola

² Povereníctvo SNR pre dopravu a verejné práce bolo vytvorené nar. SNR č. 27/1945 Zb. n. SNR zo dňa 7. 4. 1945.

³ V období predmníchovskej republiky jednotlivé druhy dopravy boli riadené rôznymi ministerstvami — železníc, verejných prác, priemyslu a obchodu, vnútra a financií. K zlúčeniu štátnej správy v doprave na Slovensku došlo v roku 1939 (VI. nar. č. 4/1939 Sb. z. o zriadení a pôsobení ministerstiev Slovenskej republiky), keď bolo zriadené Ministerstvo dopravy a verejných prác, z ktorého v roku 1944 bolo vytvorené Povereníctvo SNR pre dopravu a verejné práce [nar. č. 3/1944 Zb. n. SNR z 1. 9. 1944], ktoré zahŕňalo aj kompetenciu poštových vecí. Už o niekoľko dní neskôr došlo však k jeho rozčleneniu na 3 samostatné zložky [nar. č. 8/1944 Zb. n. SNR z 9. 9. 1944] — Povereníctvo pre verejné práce, Povereníctvo pre železnice a Povereníctvo pre poštu a telegraf. Agenda dopravy v tomto širšom význame zostala takto rozčlenená až do apríla 1945, keď bolo zriadené opäť Povereníctvo pre dopravu a verejné práce a samo-

železničná doprava riadená samostatne, oddelene od ostatných druhov dopravy. Železničná doprava, ako najstaršia zložka štátnej správy bola aj napriek zjednoteniu štátnej správy v doprave spravovaná svojou, železničnou správou a pripojená zložka dopravy cestnej, leteckej a vodnej zostala však s ostatnou agendou bývalého Ministerstva verejných prác spravovaná samostatne vytvorenou zložkou — verejnou technickou správou. Tieto tzv. rezortné správy sa zachovali aj v novovytvorenom Povereníctve SNR pre dopravu a verejné práce, čo z hľadiska potrieb jednotného riadenia a koordinácie dopravy bolo značnou prekážkou.

Prekonanie tejto vnútornej organizačnej roztrieštenosti sledovalo opatrenie povereníka dopravy a verejných prác z mája 1946, na základe ktorého sa mali všetky druhy dopravy sústrediť v Dopravnej správe Povereníctva SNR pre dopravu a verejné práce. Vzhľadom na to, že v septembri však bolo vytvorené samostatné Povereníctvo techniky a Povereníctvo dopravy, pričom na novovytvorené Povereníctvo techniky prešla fakticky pôsobnosť verejnej technickej správy, pôvodné zjednocovacie zámery bolo potrebné čiastočne skorigovať, pozmeniť. Z hľadiska rozsahu došlo k zúženiu predpokladanej právomoci Povereníctva dopravy o časť agendy vodnej dopravy a agendy rekonštrukčných prác a novostavieb väčšieho rozsahu, úpravy cestnej siete, výstavby prístavov a letísk, ktoré zostali aj naďalej vo verejnej správe technickej. V dôsledku tejto organizačnej úpravy pomaly postupovalo aj sústreďovanie jednotlivých agend rôznych druhov dopravy v Povereníctve dopravy.⁴

Dôležitým predpokladom pre fungovanie národného hospodárstva je vymedzenie vzťahov medzi jednotlivými článkami riadenia. Potreba upraviť delbu kompetencií, t. j. vymedzenie pôsobnosti, právomoci a zodpovednosti, vystúpila s mimoriadnou naliehavosťou práve v uvedených povereníctvách — techniky a dopravy, pretože právomoc Povereníctva techniky nebola presne rozlíšená a stanovená zákonom až do mája 1947. Viedlo to len ku kompetenčným sporom medzi oboma povereníctvami, k roztrieštenosti v rozhodovaní, najmä vo vodnej a leteckej doprave.

Popri organizačných zmenách v riadiacej sfére, riešenie dopravných problémov na Slovensku vyžadovalo zreorganizovať aj štátne dopravné podnikanie s tým, že východiskom týchto zmien malo byť znárodnenie dopravy.

statné Povereníctvo pre poštu. Pozri: ŠŤA SSR, fond Povereníctvo dopravy (PD), č. krab. 77, inv. č. 238.

⁴ Veci plavby, vymedzené zákonom č. 315/1920 Zb. a vl. n. č. 416/1920; t. j. veci obchodné a právne — administratívne, ktoré patrili Povereníctvu priemyslu a obchodu, prešli do pôsobnosti Povereníctva dopravy až v máji 1949. Taktiež veci letecké boli z Povereníctva techniky prenesené do pôsobnosti Povereníctva dopravy až 1. 8. 1948. Agenda automobilovej živnostenskej dopravy koncesovanej a závodnej podľa zákona č. 17/1935 Zb. z. a n. ostala v pôsobnosti Povereníctva priemyslu a obchodu a registrácia motorových vozidiel v pôsobnosti Povereníctva vnútra. Pozri RÁKOŠ, E. — RUDO-HORSKÝ, Š.: Slovenské národné orgány 1943—1968. Bratislava 1973, s. 356.

Dopravné podniky v novom štáte netvorili jednotný systém. Rôzne bolo ich právne, štruktúrne i hospodársko-organizačné postavenie. Popri štátnych dopravných podnikoch — ČSD a ČSA, veľká časť dopravy zostala v súkromnokapitalistickom vlastníctve. Išlo o nezoštátnené železničné trate (z celkového počtu 51 neštátnych železníc v republike pripadlo na Slovensko až 42), ďalej o súkromné podniky, ktoré ostali najmä v oblasti pravidelnej autodopravy — autobusovej i nákladnej — a vo vodnej doprave, kde väčšie podniky boli organizované ako akciové spoločnosti. Nepravidelnú dopravu, v menšej miere i hromadnú autobusovú dopravu na krátke vzdialenosti zabezpečovali živnostenské podniky. Dopravné podniky mali teda rôznorodé zloženie tak z hľadiska svojej vnútornej organizácie, ako aj vo vzťahu k štátu z hľadiska správneho a finančného. Riešenie daných problémov spočiatku spočívalo v realizácii menších organizačných úprav v štátnych dopravných podnikoch, čím sa postupne pripravovala základňa pre zavedenie jednotnej formy štátneho dopravného podnikania.

V dopravnom podniku ČSD prvé organizačné zmeny vyplynuli z potreby oddelenia agendy a právomoci železničného správneho úradu od agendy výkonnej, vedenia podniku v železničných obvodoch. Táto potreba decentralizácie výkonu štátnej železničnej správy vyústila v júli 1945 (nar. SNR č. 72/1945 Zb. n. SNR) do opätovného zriadenia dvoch riaditeľstiev štátnych železníc v Bratislave a v Košiciach, ktoré podliehali Povereníctvu SNR pre dopravu a verejné práce.⁵

Vychádzajúc z predpokladaného vývoja železníc a ich začlenenia do rámca poštátnených podnikov, ako aj z potrieb rozvoja priemyslu, poľnohospodárstva a vývoja automobilovej dopravy, došlo i k úprave organizácie železničnej správy na úrovni riaditeľstiev. Začiatkom roku 1946, podľa výnosu ministra dopravy v Prahe a po dohode s dopravnou správou Povereníctva pre dopravu a verejné práce v Bratislave, bola agenda riaditeľstiev štátnych železníc jednotne rozdelená do 10 oddelení, učtarne a troch ústrední (penzijná, odúčtovacia a nákupná). Podľa tejto reorganizácie išlo o tieto oddelenia: pre službu komerčnú, dopravnú, strojovú a elektrotechnickú, stavebnú, dorozumievaciu a zabezpečovaciu, finančnú, pre veci osobné a zdravotné, pre služby sociálne a kultúrne, právne a správne, pre cestnú automobilovú prevádzku.⁶

Organizačné zmeny vyžadovala aj letecká doprava, ktorej prevádzku po oslobodení zabezpečovali dva dopravné podniky — Československé štátne aerolínie a Slovenská letecká spoločnosť, založená v roku 1939. Keďže letecká doprava má celoštátny charakter, v marci 1946, na zákla-

⁵ Riaditeľstvá štátnych železníc v Bratislave a v Košiciach boli zriadené v roku 1919. Po odstúpení Košíc v novembri 1938 Riaditeľstvo štátnych železníc v Košiciach načas ešte fungovalo v Tatranskej Lomnici a zrušené bolo v januári 1939. Železnice, ktoré boli spravované týmto riaditeľstvom, prešli do správy bratislavského riaditeľstva železníc až do jeho zrušenia vo februári 1940. Jeho pôsobnosť prešla na novozriadené Ministerstvo dopravy a verejných prác. Pozri: ŠÚA SSR, fond PD, krab. č. 70, inv. č. 234.

⁶ Pozri Čas, roč. III, 1946, č. 7; Demokrat, roč. II, 1946, č. 7. ŠÚA SSR, fond PD, krab. č. 94, inv. č. 250.

de rozhodnutia vlády bola zverená jedinému celoštátnemu podniku ČSA, ktorý od júna uvedeného roku sa začal spravovať podľa zásad obchodného podnikania.

Riešenie dopravnej otázky na Slovensku, ktoré v súvislosti s potrebou urýchlenej obnovy malo spočiatku prevažne provizórny charakter, vychádzalo v podstatne zo zabezpečovania krátkodobých, čiastkových úloh, ktorými sme sa v predchádzajúcich texte stručne venovali. Výstavba priemyslu na Slovensku v rámci industrializácie, ako aj celkový hospodársky rozvoj kládli však na dopravu stále väčšie požiadavky, ktoré už nebolo možné prakticky plniť prostredníctvom čiastkových a dočasných riešení, ale len na základe komplexnejšieho, zásadnejšieho a dlhodobejšieho prístupu k rozvíjaniu celej dopravnej sústavy. Základným predpokladom realizácie takto postavených úloh rozvoja dopravy bola reorganizácia štátneho dopravného podnikania, vytýčená v Budovateľskom programe v júli 1946. Podstata tejto reformy spočívala v premene štátnych dopravných podnikov na podniky národné, podľa vzoru obdobných podnikov v znárodnenom priemysle. Nevyhnutnosť organizačnej úpravy vyplynula nielen z potreby začlenenia dopravy v súlade s ostatnými odvetviami materiálnej výroby do formujúceho sa systému plánovitého riadenia národného hospodárstva, ale aj požiadavky sústredenia výlučne dopravnej politiky štátu v povereníctve, resp. v ministerstve. Ministerstvo dopravy ako orgán štátnej správy zahŕňalo aj vedenie podniku ČSD, a preto bolo potrebné organizačne oddeliť tieto dve odlišné činnosti. K zmiešaniu podnikovej činnosti a správy železničnej a automobilovej dopravy ČSD s výkonom štátnej riadiacej a kontrolnej činnosti v celom dopravnom rezorte, t. j. vo veciach leteckých, plavebných a vo veciach súkromnej automobilovej dopravy, došlo v dôsledku začlenenia tohto podniku (ČSD) ešte v období kapitalizmu do štátnej správy. Splynutie vedenia štátneho dopravného podniku s riadením vlastnej dopravnej správy bolo však vážnou prekážkou koordinácie dopravy. Preto sa v rámci reorganizácie štátneho podnikania v doprave mal z Povereníctva dopravy vytvoriť riadiaci, normotvorný a dozorný orgán verejnej dopravnej správy, ktorý by riadil len štátnu dopravnú politiku na Slovensku a vykonával dozor nad hospodársky a právne samostatnými národnými dopravnými podnikmi, k čomu sa v našom článku ešte vrátíme. Išlo o úlohu mimoriadne ťažkú, pretože pri jej riešení bolo treba prihliadať nielen na rozličný obsah a povahu jednotlivých druhov dopravy, ale aj na ich odlišný vývoj a špeciálne potreby.

Realizáciu vytýčeného programu, ktorý bol vypracovaný začiatkom roku 1947, však brzdili pomery, ktoré viedli k politickej kríze. Až jej úspešné prekonanie vo februári 1948 vytvorilo realizačné predpoklady pre ďalšie organizačné úpravy v štátnych dopravných podnikoch, a tým aj pre zjednotenie dopravného podnikania vo všetkých druhoch dopravy na spoločnej základni. Základné podmienky pre jej vytvorenie boli dané novou Ústavou z 9. mája 1948, v ktorej sa stanovilo, že verejná doprava

železničná a pravidelná doprava cestná a letecká, i podniky majúce viac ako 50 zamestnancov, môžu byť len národným majetkom. Ústava rámcovo vymedzila aj pojem národný podnik, prehlásila ho za časť národného majetku, vyslovila jeho podriadenosť vrchnému vedeniu a dozoru štátu a označila ho za samostatnú právnickú osobu. Konkrétna organizácia národných dopravných podnikov, rozsah podnikateľských práv, zásady hospodárenia ap. boli vymedzené až zákonom č. 311/1948 Sb. zo dňa 30. decembra o národných dopravných podnikoch. Na tomto základe boli potom znárodnené poštátnením všetky súkromné železnice pre verejnú dopravu,⁷ podniky pre pravidelnú cestnú motorovú prepravu osôb a nákladov, podniky pre pravidelnú leteckú dopravu a podniky ôsmich väčších plavebných spoločností.

Do znárodnenia neboli zahrnuté len dopravné podniky vo vlastníctve alebo v správe orgánov ľudovej správy, alebo v ktorých boli zväzky ľudovej správy zúčastnené aspoň polovicou. V súkromnom vlastníctve naďalej zostali aj živnostenské dopravné podniky pre nepravidelnú dopravu, ktorých začleňovanie do národného podniku cestnej dopravy sa uskutočňovalo na princípe dobrovoľnosti (n. p. ČSAD začlenil do svojej prevádzky všetky živnostenské podniky pre autobusovú dopravu až v roku 1950). Zo znárodnených a štátnych podnikov bolo (na základe zákona o n. p. v doprave k 1. 7. 1949) vytvorených 6 národných podnikov: Československé železnice [ČSD], Československá automobilová doprava [ČSAD], Československé aerolínie [ČSA], Československá plavba Labská, Československá plavba Dunajská, Československá plavba Oder-ská.⁸

Základným článkom fungovania a riadenia dopravy sa stal národný podnik. Dopravné národné podniky na Slovensku boli riadené tak, že výkonným orgánom správy boli: Oblastné riaditeľstvo Československých štátnych železníc, Oblastné riaditeľstvo Československej automobilovej dopravy a Hlavné riaditeľstvo Československej plavby dunajskej. Sídлом týchto orgánov bola Bratislava. Organizácia riadenia dopravy na Slovensku však bola nedoriešená a trpela určitou dvojkoľajnosťou. „Oblastné

⁷ Znárodnené boli predovšetkým všetky súkromné železnice. K železniciam pre verejnú dopravu patrili tzv. drobné železnice, ktoré dovtedy patrili obciam, okresom, časť patrila národným energetickým podnikom a časť bola v súkromnom vlastníctve. Znárodnené boli len drobné železnice v súkromnom vlastníctve. Ináč sa vychádzalo z toho, že z drobných železníc zväzkov ľudovej správy budú zriadené komunálne podniky.

⁸ Znárodnením vplynuli do národného podniku ČSD všetky doteraz neštátne železnice pre verejnú dopravu (teda aj Košicko-bohumínska železnica). Majetková podstata národného podniku ČSAD bola vytvorená z bývalého autoparku nákladnej automobilovej dopravy ČSD, z autobusov znárodnenej pravidelnej osobnej prepravy, zo začlenených vozidiel súkromných dopravcov. Do Československej plavby Labskej vplynula dovtedajšia Československá plavebná akciová spoločnosť Labská, Pražská paroplavebná spoločnosť, Remorkáže na Vltave a Labe a Vltavsko-labská doprava. Do Československej plavby dunajskej (ČSPD) bola zahrnutá Československá plavebná spoločnosť dunajská a Slovenská moreplavba, úč. spol., ktorá bola založená v roku 1942. Podniky Československá plavba oderská a Československé aerolínie vznikli prevodom dovtedajších podnikov obdobného názvu na formu národných podnikov. Z podnikov leteckej dopravy okrem štátneho podniku ČSA právnický ešte existovala Československá letecká spoločnosť, ktorej majetková podstata však bola prevedená do kmeňového majetku n. p. Škodových závodov, a na Slovensku Slovenská letecká spoločnosť zriadená v roku 1939, ktorej majoritu mal štát.

riadiateľstvá na Slovensku podliehali aj Ústrednému riadiateľstvu v Prahe aj Povereníctvu dopravy... Tento nedostatok komplikovala navyše ešte skutočnosť, že Ústredné riadiateľstvo ČSD bolo včlenené do Ministerstva dopravy ako jeho organická súčasť, čím bol celkom mechanicky zlúčený ústredný orgán správy podniku ČSD so svojim nadriadeným dozorným orgánom v štátnej správe. Naproti tomu Oblastné riadiateľstvo ČSD nebolo včlenené do povereníctva, ale bolo organizované samostatne na podnikovej základni.⁹

Zákomom o národných dopravných podnikoch koordinácia dopravných podnikov na Slovensku a ich vývoj sa stal úlohou štátnej dopravnej politiky, a teda povereníctva. Jeho pôsobnosť sa po vylúčení podnikovej agendy obmedzila len na tvorbu noriem a vydávanie zásadných smerníc, na kontrolu a koordináciu jednotlivých druhov dopravy. Ako sme už uviedli, v rámci Ministerstva dopravy však k takémuto oddeleniu štátnej dopravnej politiky od podnikovej agendy ani v tomto období nedošlo.

Zákonná úprava nemala význam len organizačný, ale keďže určovala zásady hospodárenia národných dopravných podnikov, riešila otázky ich právneho postavenia, vybavenia majetkovou podstatou, spôsobu riadenia a vzťahu ku štátnej správe, mala predovšetkým veľký význam hospodársky. Práve vo vytvorení národných podnikov ako nových prevádzkovo-hospodárskych organizácií spočíval hlavný účel organizačnej zmeny (nového usporiadania). Národné dopravné podniky boli vytvorené analogicky podľa priemyselných podnikov, a to tak v úprave ich organizácie, ako aj vo vytýčení zásady obchodného vedenia ako princípu hospodárenia. Dovtedajšia finančná a rozpočtová závislosť dopravných podnikov od štátu sa však novou reformou neodstránila. Ich finančné hospodárenie bolo založené na priamom zväzku so štátnym finančným hospodárstvom — ich účtovná uzávierka tvorila prílohu štátneho rozpočtu a účtovnú prílohu štátneho záverečného účtu — a finančnú rovnováhu zabezpečoval štát priamym príspevkom jednak na podnikovo neúnosné investičné náklady, jednak na nerentabilné aktivity, súvisiace so zvláštnymi, nie plne honorovanými službami dopravných podnikov. Takto aj pri tejto úprave finančného hospodárenia chýbala možnosť objektívneho posúdenia hospodárenia národných dopravných podnikov.

Rozvoj národného hospodárstva po druhej svetovej vojne v súvislosti s potrebou jeho urýchlenej výstavby a prestavby kládol na dopravu mimoriadne veľké nároky. Zvládnutie rastúcich dopravných požiadaviek národného hospodárstva si vyžadovalo už v období rekonštrukcie zavedenie a postupné zlepšovanie plánovania dopravy. Pre plánovanie hospodárstva a v jeho rámci i dopravy pripravoval ľudovodemokratický štát podmienky hneď od začiatku. Základ k nemu bol položený vytvore-

⁹ RÁKOŠ, E. — RUDOHRADSKÝ, Š.: Slovenské národné orgány 1943–1968. Bratislava, Slovenská archívna správa 1973, s. 357.

ním plánovacieho aparátu.¹⁰ Prechodom na plánovité usmerňovanie priebehu rekonštrukcie sa odstránili začiatocné nedostatky spojené s nedostatočným zohľadňovaním poradia naliehavosti pri uskutočňovaní rekonštrukčných prác, pretože sa realizovali aj práce menej naliehavé. Popri plánovaní priebehu rekonštrukčných prác v doprave, plánovite sa začala postupne usmerňovať aj činnosť jednotlivých druhov dopravy.

Už koncom roku 1946 pracovná skupina pre dopravný plán na Ministerstve dopravy konštatovala, že je potrebné pripraviť budovanie dopravných ciest všetkých dopravných odvetví, ktoré musia tvoriť organický celok vyhovujúci tak po stránke hustoty dopravnej siete, ako aj po stránke rýchlosti a hospodárnosti všetkej prepravy potrebám národného hospodárstva. Preto sa už vtedy formulovala požiadavka vypracovania dlhodobého dopravného plánu.¹¹ K jej realizácii sa však prišlo až neskoršie.

V júli 1949 v súvislosti s novou organizačnou úpravou v dopravných rezortoch na Povereníctve dopravy ako jeden zo 4 novovytvorených odborov vznikol plánovací odbor. V jeho rámci oddelenie pre dopravný plán malo okrem iného vypracúvať výhľadové štúdie a podklady pre dlhodobé plánovanie dopravy, najmä pre investičnú činnosť v doprave na Slovensku so zámerom vyústenia do oblastného dopravného plánu.¹²

Doprava ako odvetvie zabezpečujúce distribúciu surovín, polotovarov či hotových výrobkov, bezprostredne závisí — pokiaľ ide o jej bežnú prevádzku — od výroby a spotreby, pričom táto väzba sa rieši prepravnými plánmi. Základným článkom v plánovaní dopravy je preto prepravný plán, určujúci rozsah prepravy, ktorý musia najmä železnice dosiahnuť, aby sa zabezpečil normálny výkon (výroba) vo všetkých ostatných odvetviach národného hospodárstva.

S plánovaním prepravy sa začalo v roku 1946, keď sa v Štátnom plánovacom úrade zriadila komisia pre vnútornú prepravu. V tejto komisii sa začala plánovať železničná preprava, mesačné pristavovanie vagónov podľa substrátov, rozčlenených do väčšieho počtu položiek, a určovali sa v nich priority tovaru a krátenie ohlásených požiadaviek na vagónovú prístavbu.¹³ Plánovanie pristavovania vagónov podľa druhov tovaru neumožňovalo ešte vopred posúdiť a vylúčiť neekonomickú prepravu, keďže sa neuskutočňovala z hľadiska cieľov dopravy, podľa stanice určenia tovaru. Prepravným plánovaním formou pristavovania vagónov sa v tomto období so značnými problémami darilo zabezpečovať i jesennú kampaňovú dopravu, čo v podstate vyžadovalo zaviesť plánované predzásobenie podnikov pred týmto špičkovým obdobím. V tejto súvislosti zlepšenie plánovania prepravy spočívalo vo vypracovaní dlho-

¹⁰ Podrobnejšie pozri JAURA, Z.: O začiatkoch makroekonomického plánovania v Československu. Ekon. Čas., 33, 1985, č. 11, s. 964–977.

¹¹ ŠÚA SSR, fond PD, kr. č. 101, inv. č. 260.

¹² ŠÚA SSR, fond PD, kr. č. 98, inv. č. 254.

¹³ Išlo o rozdelenie tovarov podľa dôležitosti do 39 skupín, ako napríklad uhlie, ruda, železo, hospodárske stroje a podobne.

dobejšieho (ročného) prepravného plánu, ktorý sa však začal — po skúsenostiach nadobudnutých v dvojročnici — zostavovať až v roku 1949. Prepravný plán bol už neoddeliteľnou súčasťou hospodárskeho plánu a určoval rozsah prepravy, ktorý mali železnice dosiahnuť, aby sa zabezpečil normálny výkon (výroba) vo všetkých ostatných odvetviach národného hospodárstva. Ročný prepravný plán sa zostavoval s udaním najdôležitejších druhov tovaru. Rozsah prepravy základných druhov tovaru sa stanovil už na podklade regionálnych, oblastných bilancií výroby a odbytú.

Prechodom k plánovanému hospodárstvu v rámci dvojročného plánu obnovy nadobudlo plánovanie dopravy nový a širší charakter. Doprava sa stala jedným zo základných odvetví, na ktorých bol dvojročný plán vybudovaný, pretože jej nedostatočný rozvoj by brznil rozvoj celého národného hospodárstva. Preto od plánovania prístavby železničných vagónov sa prešlo k plánovitému zvyšovaniu dopravných výkonov vo všetkých druhoch dopravy. Pritom plánovité riadenie dopravy sa nevzťahovalo len na štátne podniky, ale formou menovitých dopravných úloh boli na plnení dvojročného plánu zúčastnené aj súkromné dopravné podniky.

Vypracovaním dvojročného plánu obnovy a výstavby republiky vláda poverila Ústrednú plánovaciu komisiu, v ktorej sa pre čiastkové práce na pláne zriadilo 14 pracovných komisií. Pri ministerstvách boli ešte zriadené dočasné pracovné skupiny, ktoré pripravovali podklady a návrhy pre pracovné komisie. Úlohou pracovnej skupiny v doprave bolo — podľa vládneho nariadenia na vykonávanie budovateľského programu z júla 1946 — zistiť jednak predpoklady, za ktorých dosiahne dopravný výkon do konca roku 1948 úroveň roku 1937, ďalej zistiť predpoklady dobudovania bratislavského a komárňanského prístavu a novej lodenice v Komárne, a nakoniec predložiť návrhy opatrení na rýchle dokončenie opravy poškodených alebo zničených dopravných zariadení a rozostavaných dopravných stavieb, najmä železničných so zreteľom na spojenie so ZSSR. V priebehu príprav dvojročného plánu sa v Ministerstve dopravy urobila organizačná úprava, aby sa plán v doprave dôsledne plnil. V auguste 1946 bolo na Ministerstve dopravy vytvorené samostatné oddelenie pre sledovanie dvojročného plánu, ktoré malo mať na starosti koordinačnú a iniciatívnu činnosť. Na Slovensku koordináciu jednotlivých druhov dopravy a ich plánovanie podľa rozsahu, významu a funkcií z hľadiska národohospodárskeho, i z hľadiska celoštátneho, a zároveň regionálne slovenského, v prvom roku dvojročnice zabezpečoval koordinačný výbor Povereníctva dopravy, ktorý bol zriadený v januári 1947. Pretože však bolo nemysliteľné, aby otázky koordinačné — ktoré v dôsledku jednotnosti dopravnej politiky a dopravného systému mali prevažne celoštátny charakter — boli riešené samostatne jednotlivými ústrednými orgánmi (povereníctva), koncom roku bol vytvorený jeden celoštátny koordinačný výbor.¹⁴

Zákon o dvojročnom hospodárskom pláne (č. 192/1946 Sb.) bol schválený Národným zhromaždením v októbri 1946. Pracovnou skupinou zistené predpoklady a potreby rozvoja dopravy na Slovensku boli v pláne sformulované do nasledovných úloh: „V odbore železničnej dopravy bude rozšírený strojový park, vybuduje sa potrebné zariadenie na zvýšenie výkonnosti košicko-bohumínskej železnice a nové prekladisko. Úplná rekonštrukcia dopravných zariadení, ktoré boli na Slovensku zničené vo väčšej miere než v Čechách, vyžiada si dobu dlhšiu, ako dva roky. Začaté železničné stavby mohli byť prevzaté do plánu len čiastočne

¹⁴ Celoštátny koordinačný dopravný výbor začal svoju činnosť 15. decembra 1947. Na jeho prvej schôdzi (29. 1. 1948) boli rozhodnutím ministra dopravy zrušené dovtedajšie koordinačné výbory v Ministerstve dopravy i v Povereníctve dopravy. Pozri: SÚA SSR, fond PD, krab. č. 96, inv. č. 253.

a v niektorých z nich bude sa pokračovať len do tej miery, pokiaľ to bude možné miestnymi pracovnými silami a z miestnych surovinových zdrojov. V odbore vnútrozemskej plavby sa dobudujú dunajské prístavy a bude postupne doplňovaný lodný park. Cestná doprava sa zlepší zaradením nových vozidiel a zavedením nových spojov.¹⁵ V rámci celkového programu, ktorý obsahoval hlavné črty rozvoja dopravy a najdôležitejšie smerné čísla, boli pre jednotlivé dopravné odvetvia stanovené úlohy, zodpovedajúce ich technickému a hospodárskemu vývoju a významu. Takto mali všetky prevádzky jednotlivých druhov dopravy svoj osobitný plán, zostavený na podklade žiadúcej alebo predpokladanej potreby prepravy a upravený podľa finančných, osobných a materiálnych možností.

Dvojročný plán bol v zásade plánom výroby v kľúčových odvetviach, plánom doplneným najdôležitejšími bilanciami surovín, investícií, pracovných síl i zahraničného obchodu, ktoré mali zabezpečiť zladený, vzájomne sa doplňujúci a navzájom sa nerušiaci vývoj jednotlivých odvetví. Vzhľadom na špecifický charakter dopravnej činnosti, ktorej vlastným účelom a konečným cieľom nie je výroba hotových výrobkov, ale samotná prevádzka, „výrobný plán“ v doprave bol zameraný na zvyšovanie dopravnej kapacity, ktoré mali jednotlivé dopravné podniky dosiahnuť zrýchlením obehu dopravných prostriedkov a s tým súvisiacim zvýšením prevádzkovej výkonnosti dopravných ciest. Tieto plány, stanovujúce zvýšenie prevádzkovej kapacity v každom dopravnom odbore, boli potom doplnené v druhom roku dvojročnice niektorými kvalitatívnymi ukazovateľmi. Pri dopravných výkonoch boli v pláne na rok 1948, schválenom Ústrednou plánovacou komisiou 28. novembra 1947, zavedené ako kvalitatívne znaky predovšetkým tieto údaje: priemerná cestovná rýchlosť vlakov (nákladných, osobných, miestnych, diaľkových a rýchlikov), obeh nákladných vozňov a vlakové km v motorovej i parnej trakcii. Potreba rozvíjania kvalitatívnej stránky dopravnej činnosti aj v ďalších druhoch dopravy nadobudla osobitný význam najmä po februárových udalostiach, a to v súvislosti s vytyčovaním tzv. protiplánov, resp. nadplánov, zameraných na predčasné splnenie dvojročnice — do 28. októbra 1948. Nadplány stanovené v prevádzkach jednotlivých druhov dopravy spočívali prevažne v optimálnom plnení plánov, v úsporách na práci a materiáli, v zintenzívňovaní a v skvalitňovaní výkonu, boli teda istou obdobou dnešných ústretových plánov.

Budovanie národného hospodárstva v podmienkach povojnovej obnovy znamenalo pre dopravu mnoho organizačných zmien. Bolo zároveň potrebné vynaložiť veľa úsilia na zvládnutie vysokých prepravných nárokov. Doprava musela prekonávať ťažkosti, ktoré boli spôsobené jednak vojnovým ničením, jednak veľkým zanedbaním technickej úrovne za buržoáznej republiky. K tomu pristupovali náročné úlohy postupného

¹⁵ Pozri Rozvoj Slovenska v dvojročnici. Bratislava 1950, s. 152.

budovania jednotnej dopravnej sústavy, vyplývajúce z potreby zvýšenia úrovne prepravy. Pritom treba brať do úvahy, že každý druh dopravy má svoje charakteristické vlastnosti, ktoré umožňujú i pri najvyššej technickej vybavenosti len určitú prepravnú úroveň — železnice svojou viazanosťou na koľajnice, cestná doprava menšími dopravnými jednotkami a kratšími prepravnými vzdialenosťami, vodná doprava viazanosťou na splavné toky ap. Preto ďalšie zvýšenie prepravných možností je obťažné dosahovať len na základe technického pokroku, zvyšovaním výkonnosti technickej základne dopravy, potrebné sú aj organizačné opatrenia, a to predovšetkým účinná koordinácia všetkých druhov dopravy. Realizáciou daných úloh povojnový rozvoj dopravy zaznamenal značný kvantitatívny i kvalitatívny vzostup, o čom svedčia výsledky dosiahnuté v dvojročnom pláne.

Prekonať starý, dlhodobým vývojom zakorenený spôsob riadenia dopravy, vytvárať náplň a nové formy plánovania dopravy, nebola úloha, ktorá by sa dala vyriešiť okamžite, ale na svoju realizáciu potrebovala dlhšie časové obdobie. Napriek tomu sa však už organizačnými zmenami v skúmanom období položili základy vytvorenia jednotnej dopravnej sústavy v našej vlasti a vytvorili predpoklady pre jej plánovité fungovanie.

Zo zahraničnej vedy

Možnosti a dilemy rozvoja maďarského hospodárstva v 80. rokoch*

HOÓS, János

Maďarské hospodárstvo bolo v ostatnom desaťročí mimoriadne nepriaznivo zasiahnuté vplyvmi svetového hospodárstva. Na jednej strane sú straty zo zhoršenia terms of trade a zvýšenia reálnej úrokovej miery veľmi vysoké: kumulované straty z obdobia 1974—1983 znamenajú v priebehu desiatich rokov stratu národného dôchodku vytvoreného za jeden rok, čo v absolútnej výške predstavuje stratu vyššiu, ako boli straty druhej svetovej vojny; aj kumulovaná cenová a úroková strata podobného charakteru z krízy rokov 1929—1933 dosahovala len 15 % vtedajšieho ročného národného dôchodku. Na druhej strane technický a technologický rozvoj, ktorý sa dosiahol vo svete, postavil maďarské hospodárstvo pred novú úlohu; ak sa s ňou nevyrovná, môže trvalo zaostávať nielen za vyspelými kapitalistickými, ale aj za socialistickými krajinami. To vyvoláva mnoho úloh konsolidačného charakteru, ktorých riešenie je nevyhnutnou podmienkou, aby naše hospodárstvo mohlo načas a vecne správne odpovedať na túto výzvu svetového hospodárstva. Súčasne možno straty natrvalo vyrovnať, zabrániť vznikaníu nových konsolidačných úloh, resp. znížiť takto vzniknuté straty len vtedy, ak maďarské hospodárstvo v zhode s vyššími technickými a technologickými požiadavkami a požiadavkami efektívnosti nastúpi na novú dráhu rastu. Tieto dve úlohy teda úzko súviseli, z hľadiska času sa však úlohy konsolidácie objavujú skôr, resp. sú prechodné, hoci v dôsledku vývinu okolností môžu byť na dennom poriadku aj viac rokov, kým prispôsobovanie sa ku svetovému hospodárstvu — prechod na novú dráhu rastu a pohyb po tejto dráhe rastu — zostáva stálou úlohou.

* Ide o stať HOÓS, János: Fejldődési lehetőségek és dilemmák az 1980—as években. *Gazdaság*, 18, 1984, č. 1, s. 5—24. Článok bol redakčne skrátený, čím sa však „nezotrel“ jeho diskusný charakter. Zároveň však článok má aj pomerne vysokú informačnú hodnotu — prináša pohľad na konkrétne a aktuálne ekonomické problémy a spôsob ich praktického hospodárskopolitického riešenia v MER [red.].

Závislosť od svetového hospodárstva

Rastúca závislosť maďarského hospodárstva od svetového hospodárstva je neodvratiteľným procesom, neznižuje sa, ale bude rásť so všetkými ekonomickými a politickými dôsledkami. Z toho vyplýva aj to, že vnútorná hospodárska činnosť a hospodárska politika, ktorá ju usmerňuje, bude mať mimoriadne významnú úlohu v hospodárskej politike vôbec, je však nevyhnutné rátať s tým, že objektívne sa bude zužovať priestor jej pohybu. To však neznižuje zodpovednosť hospodárskej politiky, ale nastoľuje ešte väčšie úlohy z hľadiska zhodnotenia objektívnych možností, možností vonkajších ekonomických vzťahov i vnútorných možností, ako aj z hľadiska vypracovania programu reagovania na túto situáciu s cieľom zlepšiť konkurenčnú schopnosť na svetovom trhu.

Súčasná situácia a stav maďarského hospodárstva sa značne odlišuje od jeho predchádzajúcej situácie a stavu. Základy hospodárstva sa zmenili. Výrobné sily sú vyspelejšie a získali sme skúsenosti v riadení. Nemožno ani dostatočne vysoko oceniť skutočnosť, že sme členmi spoločenstva socialistických krajín a toto spoločenstvo, aj keď nevytvára taký dynamizujúci vplyv ako v minulosti, jeho relatívne stabilizačný účinok je určujúci (vo funkcii odbytového trhu a dodávateľa surovín).

Na začiatku 80. rokov sa však maďarské hospodárstvo prevažne pod vplyvom procesov a javov vo vonkajších ekonomických vzťahoch dostalo do zložitej situácie.¹ Starosti sa prehĺbili nielen v dôsledku obrovskej straty, vyvolanej zhoršenými výmennými reláciami (terms of trade) a s tým nevyhnutne súvisiacim vyšším stavom úverov, ale aj pod vplyvom trvalej krízy svetového hospodárstva, ktorá zasiahla predovšetkým priemyselné výroby — hutníctvo, ľahký priemysel — jednak preto, lebo v exporte majú najväčšiu váhu, ale aj v dôsledku veľmi vysokej reálnej úrokovej miery. Štruktúra nášho komoditného obratu zúčtovaného na konvertibilnom základe sa v mnohom podobá štruktúre rozvojových krajín. V tejto súvislosti stačí uviesť, že tieto krajiny v posledných troch rokoch — keď sa znížili ceny základných surovín, kým americká úroková miera sa zvýšila — musia platiť reálne úroky vo výške 20 %.

Relatívne vysoký stav dlhov, vysoké reálne úroky, zvýšili teda povinnosť splácania dlhov krajiny v takom období, keď hlavný zdroj ich splácania, príjem z exportu, bolo možné zvýšiť len v menšej miere a len pri väčších ťažkostiach ako predtým. To samo osebe zvýšilo ťažkosti splácania dlhov, zraniteľnosť vonkajších ekonomických vzťahov krajiny.

Napokon v dôsledku vysokých povinností pri splácaní dlhov, ako aj

¹ Ani pri vyspelejšej, konkurenčne schopnejšej národohospodárskej, priemyselnej štruktúre by nebolo možné vyrovnáť nepriaznivé dôsledky tejto situácie hoci bezpochyby by boli menšie a trvali by kratší čas. V tomto smere — a len v tomto smere — situácia, ktorá sa vytvorila, je do určitej miery aj kritikou minulej rozvojovej, investičnej praxe, v podstate však nebola vyvolaná výlučne uvedenými príčinami.

obmedzených možností získania úveru sme boli nútení predčasne znížiť výšku zadĺženosti — a to v čase, keď ani výrobný potenciál, ani normálne uhradzovanie dlhov neumožňuje urobiť toto opatrenie bez značného zníženia vnútornej spotreby. Čiže z prinútenia sme sa dostali do takej situácie, keď nielenže nemôžeme doplniť svoje zdroje vonkajšími zdrojmi, ale aj časť vlastných zdrojov sme nútení použiť na uhradenie dlhov a na splácanie úrokov. Fakticky nastáva odliv kapitálu z krajiny.

Musí sa dosiahnuť týmto okolnostiam zodpovedajúce aktívum zahraničného obchodu. Keďže v dôsledku špecifik našej krajiny nemožno položkami, činnosťami mimo tovarového obratu získať zdroje, nie je masa zdrojov nachádzajúcich sa vnútri krajiny v súlade s potrebami zdrojov pre normálnu výrobu, rozvoj a spotrebu (v dôsledku zúžených možností získania úveru). Jeden z problémov, problém likvidity, ktorý sa objavuje krátkodobo a treba ho riešiť finančnými prostriedkami (v podstate úverovými), ako sme na to už poukázali, musí vedenie hospodárstva preklenúť zásahom do hospodárskych procesov (trendov spotreby, výroby, rozvoja), a to ich nútenou zmenou, pričom musí nevyhnutne znášať aj ich negatívne dôsledky.

Čo v tejto situácii môže urobiť hospodárske vedenie štátu?

V prvom rade sa usiluje minimalizovať straty spojené s problémami likvidity, predovšetkým zabrániť tomu, aby vzniknuté problémy destabilizovali hospodárstvo, výrobu a spotrebu, aby spôsobili vážne zníženie výroby a spotreby. Čiže odstráni nebezpečenstvo „akútnej“ destabilizácie. V záujme toho reguluje výrobu a spotrebu podľa zdrojov, ktoré sú k dispozícii, zabezpečujúc pritom prioritu plynulej výroby, ktorá je základom exportu a substitúcie importu, ako aj uspokojovania najdôležitejších požiadavok vo vnútornej spotrebe; ak je to nevyhnutné, môže byť oprávnené — aby sa dosiahli vytýčené ciele — aj prechodné oneskorenie tých výrobných a vývojových činností, ktoré slúžia uspokojovaniu niektorých budúcich potrieb. Nemožno to však robiť trvalo, lebo by to podrývalo dlhodobý rozvoj a stabilizáciu. Práve preto treba obmedziť takú spotrebu — pričom treba brať do úvahy základné politické požiadavky — ktorá najmenej obmedzuje schopnosť vytvárať zdroje hospodárstva, a najmenej znižuje jeho efektívnosť. Toto obmedzenie znižuje rozdiel medzi materiálnymi možnosťami, ktoré sú k dispozícii, a požiadavkami, čím sa odbremení a zníži tlak na platobnú bilanciu krajiny.

V priebehu odstraňovania problémov likvidity a krátkodobých problémov treba brať do úvahy trvalé požiadavky a tendencie hospodárskeho vývoja. Tým viac, že v súčasných problémoch likvidity je do určitej miery vyjadrené trvalé napätie hospodárenia a hospodárstva, resp. aj problémy a úlohy, ktoré možno riešiť len v dlhšom období. Treba zdôrazniť, že problémy likvidity by sme mohli zvládnuť omnoho ľahšie, ak by efektívnosť a štruktúra hospodárstva, resp. vlastný spôsob hospodárenia mohli z hľadiska zdrojov úplne alebo z väčšej časti eliminovať cenové straty vyvolané ropným šokom, ak by rentabilná výroba, jej exportná

schopnosť a nižšia náročnosť na import zabezpečili omnoho vyššie dôchodky a ľahšie dosiahnutie aktívnej zahraničnoobchodnej bilancie.

Keď pristúpime k problému z inej strany, môžeme konštatovať, že ani v budúcnosti nemôžeme naše hospodárstvo celkom uchrániť od napätia v oblasti likvidity. Zabrániť však treba tomu, aby tieto problémy a napätia v oblasti likvidity nevyvolali vážne starosti vo výrobe a v spotrebe v prípade, ak je hospodárstvo založené na vysokej výrobnjej základni, ktorá je aj v medzinárodnom meradle schopná konkurencie; takto možno mobilizovať rezervy, pri ktorých možno meritórne minimalizovať negatívne vplyvy problémov likvidity na výrobu a spotrebu. Vychádzajúc z toho, teda druhá dôležitá úloha hospodárskeho vedenia spočíva v posilňovaní a v čoraz väčšom rozvíjaní výrobných, rozvojových a spotrebných procesov zabezpečujúcich trvalú stabilizáciu hospodárstva.

V záujme trvalého riešenia je potrebné zaujať jasné stanoviská v rámci rozvojovej politiky, ako aj k metóde hospodárskeho riadenia. To sú v podstate úlohy rovnakej dôležitosti: bez zodpovedajúcich cieľov, priorít politiky rozvoja nemôže ani riadenie fungovať účinne, tak ako podmienkou uskutočnenia reálnych cieľov je úspešný systém a prax riadenia.²

V súvislosti s politikou rozvoja môžeme vyzdvihnúť tri hlavné úlohy: vytvorenie základov na zvýšenie efektívnosti exportu, na racionálnu substitúciu importu, ako aj na značné zníženie zdrojov strát, resp. všeobecné zlepšenie efektívnosti hospodárenia.

Hospodársky rast, zníženie dlhov nemožno dosiahnuť bez efektívneho exportu v zodpovedajúcom rozsahu. V opačnom prípade možno dosiahnuť rovnováhu len na základe zníženia importu, čo spôsobuje — najmä v dlhšom časovom období — znižovanie výroby a vnútornej spotreby. Preto treba vytvoriť priaznivé podmienky pre rozvoj odvetví, ktoré efektívne exportujú, pričom sa pre nich zabezpečia pracovné sily, možnosť investovania, ako aj výskumné kapacity a kapacity technického rozvoja. O racionálnom znížení importu môžeme povedať v podstate to isté ako o exporte, stabilnú rovnováhu nemôžeme zabezpečiť za daných okolností len na základe zvyšovania exportu. Preto tak vo výrobnjej spotrebe, ako aj v osobnej spotrebe, všade tam, kde je to efektívne možné, je oprávnené uspokojovať potreby domácou výrobou. Dôležitou metódou na zníženie zdrojov strát a zlepšenia efektívnosti môže byť preskupenie prostriedkov, pracovníkov a devízových zdrojov z neehospodárnych odvetví, zníženie tzv. nadmernej zamestnanosti, lepšie využitie kapacít. V tomto smere pôsobí a musí pôsobiť aj vyžadovanie prísnejšej, disciplinovanejšej a kvalitnejšej práce, ďalej väčšia úspornosť pri spotrebe surovín a nositeľov energie.

² V oboch smeroch prebieha intenzívna práca, napr. v dlhodobom a krátkodobom plánovaní, ako aj v rámci pracovného programu *Ďalší komplexný rozvoj riadenia hospodárstva*, ktorý slúži uskutočneniu záverov Ústredného výboru MSRS zo 17. apríla 1984. V tomto článku môžeme upozorniť len na niektoré ťažiskové problémy.

Riešenie týchto úloh predpokladá vytvorenie konkrétnych rozvojových ťažísk a ťažísk utlimovania rozvoja, vytvorenie priorít [zahraničnoobchodné akcie, akcie rozširovania trhu, programy úspor energie a spotreby surovín, koncepcie technického rozvoja, ktoré menia štruktúru, akčné programy zabezpečujúce riešenie štruktúrnych problémov a problémov fungovania nehospodárnych jednotiek atd.).

Mimoriadne dôležitou a ťažkou úlohou je vytvorenie základov pre rozvojovú politiku. Bez toho nie je možné ani v prípade efektívnej výroby udržať zodpovedajúce tempo rastu exportu a importu a stabilný hospodársky rozvoj. To je — v období, keď sa závislosť od svetového hospodárstva stala ešte intenzívnejšou — predpokladom stabilizácie hospodárstva, zodpovedajúceho rastu vo väčšej miere ako kedykoľvek predtým. Vytvorenie podmienok realizácie na vonkajších trhoch je omnoho dôležitejšou úlohou, ako bolo doteraz. Vo vzťahu k RVHP je udržanie doterajšej stabilizácie minimálnym cieľom, bolo by však mimoriadne priaznivé, ak by v tejto relácii bolo možné znovu zapojiť novšie dynamizujúce sily. Je nevyhnutné rozšíriť vzťahy s rozvojovými krajinami. Rozšírenie hospodárskych vzťahov s vyspelými kapitalistickými krajinami, na základe vzájomných výhod, je tiež našim záujmom.

Ďalší rozvoj riadenia hospodárstva

Uvedené úlohy predpokladajú značný rozvoj úrovne a inštrumentária riadenia hospodárstva, tak národohospodárskeho plánovania, systému ekonomických regulátorov, ako aj inštitucionálneho a organizačného systému.

V priebehu ďalšieho rozvoja je však účelné hľadať určité ťažiská, uzly a určité prvky, ktoré najviac pôsobia záporne, lebo ich vylúčením alebo modifikáciou možno meritórne i v čase zlepšiť systém hospodárskeho riadenia. Tým vzniká aj možnosť určitého stupňovitého uskutočňovania zlepšovania riadenia.

Najdôležitejšou požiadavkou kladenou na riadenie je odstrániť zdroje strát. V tomto smere treba dosiahnuť v prvom rade základné zmeny v hospodárení s pracovnými silami a s výrobnými prostriedkami, lebo v súčasnosti možno v týchto dvoch oblastiach nájsť najväčšie rezervy, ktoré sa dajú najrýchlejšie mobilizovať. V dôsledku uplatňovania zásady plnej zamestnanosti v súčasnej praxi je počet pracovníkov vo všeobecnosti stabilný, resp. rastúci nielen na národohospodárskej úrovni, ale aj v najdôležitejších oblastiach ich využívania, a aj v tom prípade, ak to nie je odôvodnené konkrétnymi podmienkami hospodárenia (zúženie trhov, vývin skutočných výkonov). To súčasne brzdí uspokojenie nárokov tých odvetví, kde by bolo možné zamestnať viac ľudí. Tak sa môže vytvoriť nedostatok pracovných síl aj na národohospodárskej úrovni, hoci pri efektívnej zamestnanosti by bola charakteristická rovnovážna situácia. V podstate sa to isté vzťahuje aj na vývin nominálnych miezd. Preto sa materiálne neuznávajú výkony väčšie ako priemerné, alebo len v obmedzenej miere, kým priemerné dôchodky sa chcú zabezpečiť aj tam, kde to výkony — vytvorené zdroje — neodôvodňujú. Dôchodky sa potom odčerpávajú tam, kde skutočne vznikli, čiže vo všeobecnosti od tých, ktorí dosiahli väčšie ako priemerné výkony. Udržanie rovnováhy na trhu spotrebných predmetov v tejto situácii vyžaduje obmedziť rast

nominálneho dôchodku jednotlivých pracovníkov, čo oslabuje aj zainteresovanosť na výkonoch.

Tento praxi slúži aj systém mzdového regulovania, ktorý vykonáva dve funkcie: na úrovni jednotlivých hospodáriacich subjektov, podnikov, obmedzuje rast miezd, t. j. kúpnu silu reguluje na národohospodárskej úrovni; na druhej strane, súčasne s tým a v rámci takto stanovených hraníc, stimuluje k lepšej práci, resp. k vyšším výkonom (spájajúc rast miezd a vývin podnikového efektu). V dôsledku uvedených okolností môže nevyhnutne fungovať druhá spomenutá funkcia len obmedzene, tak, že tam, kde sa nevytvorí dostatočný zisk, rast miezd sa zabezpečí systematicky aj na úkor nákladov, rentability, resp. umožňuje na základe rôznych dotácií vznik takého zisku, jeho realizáciu, ktorá v konečnom dôsledku vytvorí krytie pre „požadovaný“ tok miezd. Prax totiž v žiadnej oblasti neumožní trvalú stagnáciu nominálnej mzdy, ale predovšetkým nie jej zníženie a ešte menej značné zníženie počtu pracovníkov, a takto potom nevznikne úspora miezd (meritórne pôsobiaca na zisk, t. j. na rast miezd); tok kúpnej sily teda nie je v týchto miestach v súlade s vytvorenými zdrojmi. V záujme toho, aby to nevyvolalo problémy na národohospodárskej úrovni na iných miestach — kde vznikli zdroje zodpovedajúcej veľkosti — treba obmedziť použitie zdrojov, čo sa uskutočňuje jednak bezprostredným obmedzením rastu miezd (napr. regulovanie priemernej mzdy), jednak nepriamo odčerpaním časti realizovaného zisku (v dôsledku toho znížením možnosti rastu miezd).

Prostredníctvom komplikovaného a široko rozvetveného systému dotácií a odvodov sa v konečnom dôsledku celý systém ekonomického regulovania zúčastňuje vytvárania takejto situácie, a napokon sa podriaďuje uvedenému chápaniu plnej zamestnanosti, ako aj vzostupnému pohybu nominálnych miezd. V dôsledku toho regulačný systém v nemalej miere stráca mnoho zo svojho orientačného, stimulačného, prinucujúceho účinku. Tento regulačný systém totiž vyvoláva v zásade stimulačný účinok len v pozitívnom zmysle (sľúbením a zabezpečením vyšších miezd), negatívny účinok však nevyvoláva (podstatné zníženie dôchodku), alebo ho vyvoláva len v malej miere. Tento obmedzený účinok je oslabený ďalej tým, že sa zabezpečuje nielen práca, ale aj konkrétne pracovné miesto, preto je mobilita pracovných síl malá. V dôsledku uvedených skutočností neexistuje dostatočná stimulačná sila, ktorá by na danom pracovisku nútila k efektívnej práci, ako aj k preskupeniu pracovných síl, ktoré sú k dispozícii.

V dôsledku tohto nedostatku existujú malé možnosti aj pre vedomé preskupenie pracovných síl. Lahko uznáme, že to vyžaduje nahromadenie značnej „rezervy“ národohospodárskej efektívnosti.³ Pre sformovanú prax hospodárenia je charakteristické, že prostriedky, ktoré viaže neefektívna činnosť — a veľmi často sú to pre spoločnosť zbytočné, nepotrebné činnosti (čiže také, ktoré nie sú podložené ani kúpyschopným dopytom), alebo také, ktoré sa v dôsledku neexistujúcich potrieb nepoužívajú — neprechádzajú, alebo prechádzajú len v obmedzenej miere (meškajúc a čiastočne) do tých oblastí, kde je možné zabezpečiť ich

³ Dobré odhaľujú tieto rezervy hospodárske pracovné spoločenstvá, ktoré v poslednom čase vznikli a pre ktoré nie je platný uvedený spôsob „obmedzujúceho“ mzdového regulovania.

efektívne využitie uspokojujúce skutočné potreby. Ešte viac je to charakteristické pre prechod zdrojov z menej aktívnych oblastí do efektívnejších oblastí. Preto nové potreby, nároky na prostriedky, na rozšírenie existujúcich činností, možno vo všeobecnosti uspokojiť len z dodatočných zdrojov. To všetko neoprávnene zvyšuje nároky na prostriedky vo výrobe a v hospodárení.

Uvedené faktory majú, popri neefektívnom využití zdrojov, ktoré sú k dispozícii, aj taký negatívny vplyv, že do hospodárenia vstupuje nadmerné rozdeľovanie, ktoré prekračuje skutočné možnosti. Nedostatočné možnosti preskupenia zdrojov zvyšujú nároky na investície. Nadmerné rozdeľovanie a znovurozdeľovanie vyvoláva zvýšený dopyt, výrobcov a predávajúcich stavia do neoprávnene priaznivejšej situácie, umožňiac im cenové uznanie vyšších nákladov, čo by pri vyrovnanejšej situácii v dopyte nebolo možné. To samo osebe znižuje citlivosť z hľadiska nákladov a v dôsledku toho nevyhnutnosť racionálneho hospodárenia so zdrojmi. Takto sa vytvára začarovaný kruh: súčasná prax uplatňovania plnej zamestnanosti, ako aj obmedzenosť preskupenia zdrojov brzdí efektívnejšie využívanie výrobných činiteľov, vyvolávajúc nadmerné rozdeľovanie a znovurozdeľovanie, čo zhoršuje efektívnosť hospodárstva.

Radikálne zlepšenie hospodárenia s pracovnými silami a zdrojmi nevyhnutne vyžaduje predovšetkým značnú zmenu cenového, mzdového a daňového systému, ako aj regulovania podnikového dôchodku. Vyžaduje odstránenie neoprávnených dotácií, na základe toho reálne hodnotenie mzdových nákladov. Takto — ako aj na základe zdaňovania osobných dôchodkov — možno mzdový systém oslobodiť od jeho funkcie vytvárania rovnováhy tovarových fondov a kúpnej sily. Tým sa môžu mzdy v priebehu výroby zhodnotiť ako skutočné náklady, zanikne obmedzenosť pôsobenia miezd vo vzťahu k jednotlivým pracovníkom, podniky sa zásadne stávajú zainteresovanými na minimalizácii mzdových nákladov a tým aj na minimalizácii počtu pracovníkov, čo sa stáva jedným zo základných predpokladov zvýšenia ich zisku.

Je však potrebné aj to, aby cenový systém a regulovanie dôchodkov umožnilo realizáciu dôchodkov len pri rentabilnej a efektívnej výrobe. Keď sa však uplatnia výnimky, preferencie [čomu sa vo fungujúcom hospodárstve nikdy nemožno vyhnúť], majú byť vytvorené vhodne stanoveným spôsobom, vychádzajúc z určitých požiadaviek, a nemajú sa prejavovať, alebo len čo najzriedkavejšie, ako cenové preferencie (a to spôsobom, ktorý by nerušil adekvátnosť pohľadu na hospodárstvo). V tomto systéme by sa menil, a v mnohých prípadoch — tam, kde je to odôvodnené v záujme racionálneho hospodárenia — by klesol počet pracovných síl.

Treba rátať s politickými dôsledkami týchto zmien. Prechodne sa môže vždy vyskytnúť nedostatočný kúpyschopný dopyt, alebo sa môžu zmeniť podmienky účinného uspokojovania dopytu. V takomto prípade sa viac vyplatí prechodne nevyužiť naplno zdroje. A tak ako sú potrebné kapa-

citné rezervy, tak je do istej miery potrebná aj rezerva vo vzťahu k pracovným silám. Túto rezervu netreba považovať za nezamestnanosť a netreba s ňou tak zaobchádzať. Inštitucionálne možno zabezpečiť metódy preskupenia pracovných síl aj v súlade s požiadavkami hierarchie hodnôt socializmu a s požiadavkami efektívnosti — predovšetkým na základe preškolenia, vytvorením podmienok na zmenu pracoviska a i. — a tým sa možno vyhnúť negatívnym dôsledkom charakteristickým pre kapitalizmus, ktoré ponížujú ľudskú dôstojnosť.

V prípade zmien, ktoré sme naznačili, nadmerné rozdeľovanie a znovurozdeľovanie znižujúce efektívnosť, ktoré bolo tak charakteristické pre doterajší vývin socialistického hospodárstva, bolo by možné vo veľkej miere zmierniť. Treba si uvedomiť, že ani v našich podmienkach socializmu nemožno vždy, v každom roku a za všetkých okolností zvyšovať reálne mzdy a reálne dôchodky. Historický prehľad vonkajších ekonomických vzťahov, veľká a rastúca závislosť hospodárstva od medzinárodných ekonomických činiteľov to dosť presvedčivo dokazujú. Na takejto platforme by bolo možné vytvoriť prax politiky životnej úrovne, sociálnej politiky lepšie zodpovedajúcej skutočne existujúcim zdrojom, resp. aj rozumný systém spotrebiteľských cien, lepšie zodpovedajúci ekonomickým zákonitostiam. Vznikli by väčšie možnosti pre pôsobenie, resp. zmenu všetkých ekonomických kategórií, teda cien, miezd a rôznych podpôr a odvodov, úveru, lepšie zodpovedajúcich reálnym procesom, ktoré by zlepšili schopnosť hospodárstva vytvárať zdroje, jeho efektívnosť.

To, čo sme uviedli, týka sa aj hodnôt socializmu a nevyhnutne vyžaduje ich konkretizáciu zodpovedajúcu súčasným pomerom. Tým viac, lebo doterajší vývin socialistickej spoločnosti ukazuje, že spotrebu a ekonomické kategórie (cena, mzda, úrok atď.) — pri objektívne existujúcej socialistickej tovarovej výrobe — nemožno v konečnom dôsledku odtrhnúť od reálnej schopnosti vytvárať zdroje v hospodárstve, od objektívnej reality; rozdeľovanie sa zase v dlhom období vždy prispôbovalo zdrojom, ktoré sú k dispozícii, tieto kategórie sa zase prispôbovali ekonomickým zákonitostiam. To sa, samozrejme, v mnohom smere neuskutočňovalo vedome, ale spontánne a následne, v dôsledku čoho vznikali veľké straty. Straty v takom zmysle, že jednak systém nevyužil rezervy efektívnosti, alebo sa vytvorili také poruchy rovnováhy, ktoré bolo možné odstrániť len za cenu veľkých spoločenských, resp. politických obetí. Ak to trochu vyostríme, môžeme povedať, že naše hospodárenie má v mnohých smeroch dvojakú tvár: udržuje také hodnotové usporiadanie v oblasti rozdeľovania a znovurozdeľovania, ktoré nemá za sebou vždy zodpovedajúcu a efektívnu výrobu. Súčasne však hospodárske vedenie nalieha, aby sa uskutočnili zmeny napomáhajúce efektívnosť, jej rýchlejšie rozvinutie. Na základe toho sa snaží rozvíjať plánovanie, riadenie, systém ekonomických regulátorov, avšak ak tie v praxi ich fungovania narazia na sformované hodnotové usporiadanie a zásady rozdeľovania, tak takmer vždy „znásilnia“ tieto kategórie.

Z toho vyplýva aj to, že uvedené otázky vyžadujú nielen úzko riadiace, ale aj hospodárskopolitické rozhodnutia, ktoré sa dotýkajú aj hierarchie hodnôt socialistickej spoločnosti. V dôsledku toho je nevyhnutné aj hospodárskopolitické ciele a povinnosti v rozdeľovaní prispôbiť reálnym podmienkam hospodárenia. Len takto možno uskutočniť veľké zmeny, ktoré umožňujú konsolidáciu, ako aj nastúpenie na novú dráhu rastu.

Ide o uplatňovanie reálneho obrazu — a nie o ideálny obraz — zodpovedajúceho chápania socializmu väčšinou občanov. Znovu môžeme zdôrazniť, že realistická konkretizácia hierarchie hodnôt by len posilnila, a nie znížila príťažlivosť socializmu. O to viac, lebo takéto chápanie hodnôt nás môže uchrániť od toho, že by sa praktická hospodárska politika mohla odchyliť od reality v takej miere, že by spôsobila deformáciu a zastavenie vývinu. Na toto sme mali aj v dejinách našej krajiny varovný príklad.

Podmienky pokroku

Proces konsolidácie hospodárstva sa začal v podstate už roku 1978, keď sa určili a prijali priority, ktoré dali prednosť zlepšeniu rovnováhy vonkajších ekonomických vzťahov, ochrane dosiahnutej životnej úrovne a zvýšeniu schopnosti národného hospodárstva vytvárať dôchodok.

V súlade s týmito prioritami sa hospodársky rast a vnútorná spotreba podriadili obnoveniu rovnováhy vonkajších ekonomických vzťahov, ako aj zvýšeniu exportného potenciálu. Na základe toho bol zostavený aj 6. päťročný plán.

Výsledky rozvoja maďarského národného hospodárstva v rokoch 1979–1982 a medzinárodné skúsenosti dokazujú, že zmena hospodárskopolitickej línie v roku 1978 bola potrebným a správnym krokom. Bez toho by naša medzinárodná platobná schopnosť bola neudržateľná. Za postupne sa zhoršujúcich podmienok sa úplne nepodarilo splniť každý cieľ a ukázalo sa potrebným použiť aj metódy odlišné od pôvodných predstáv.

Najdôležitejším výsledkom zmeny hospodárskopolitickej línie bolo to, že pri schvaľovaní 6. päťročnice sa podarilo aj pri zásadne horších podmienkach vonkajších ekonomických vzťahov dosiahnuť podstatné zlepšenie relácie medzi tvorbou národného dôchodku a jeho vnútorným použitím. V porovnaní s pasívom importu vo výške 57 miliárd forintov v roku 1978, podarilo sa i pri zhoršujúcich sa výmenných pomeroch dosiahnuť na konci roku 1982 prebytok exportu vo výške 7 miliárd forintov. Je zvlášť dôležité, že sa podarilo zmeniť zhoršujúcu sa tendenciu bilancie zahraničného obchodu s konvertibilným zúčtovaním, dosiahnuť najprv vyrovnanú, neskoršie aktívnu rovnováhu: v porovnaní s pasívom vo výške 1,2 miliárd dolárov v roku 1978 vzniklo v roku 1982 aktívum 410 miliónov dolárov. Rozhodujúca časť zlepšenia sa dosiahla v rokoch 1979 a 1982. Významné aktívum dosiahlo maďarské hospodárstvo aj v roku 1983.

Nepodarilo sa uskutočniť zámer, že v rámci zlepšenia rovnováhy zahraničného obchodu má byť obmedzovanie vnútorného použitia síce významné, má však klesať, a zvýšenie efektívnosti výroby a jej exportnej schopnosti, čiže zvýšenie schopnosti hospodárstva v tvorbe zdrojov, má nadobudnúť rastúcu, a neskôr rozhodujúcu úlohu. Pri zlepšovaní rovnováhy zahraničného obchodu malo preto obmedzujúce vnútorné použitie väčšiu úlohu, ako sa očakávalo (v dôsledku naďalej značne sa zhoršujúcich podmienok vonkajších ekonomických vzťahov).

V spomalení zvyšovania spotreby obyvateľstva malo dôležitú úlohu zvýšenie spotrebiteľských cien [tab. 1].

Napriek zlepšeniu rovnováhy zahraničného obchodu, v dôsledku vysokých splátok dlhov, horších možností získania úverov, naša vonkajšia finančná situácia sa veľmi vyostřila; hlavnou úlohou hospodárskeho riadenia bolo udržať platobnú schopnosť. To v podstate pôsobilo aj na vývin v roku 1983, resp. v roku 1984.

Tabuľka 1

Vývoj peňažného dôchodku pripadajúceho na 1 obyvateľa (ročné tempo rastu v %)

Ročný priemer	Nominálny peňažný dôchodok	Spotrebiteľské ceny	Reálny peňažný dôchodok
1971—1975	8,4	2,8	5,5
1976—1978	7,5	4,5	2,9
1976	5,5	5,0	0,5
1977	9,3	2,9	5,2
1978	7,8	4,6	3,0
1979	8,7	8,9	-0,2
1980	9,0	9,1	-0,1
1981	7,7	4,6	3,0
1982	6,8	6,9	-0,1
1983	7,9	7,3	0,9

Prameň: Zmena spotrebiteľských cien vo vzťahu k hlavným skupinám obyvateľstva v roku 1982 a v prvom štvrtroku 1983. Ústredný štatistický úrad MLR 1983, s. 7.

Plán na rok 1983 rátať s tým, že treba ďalej znižovať akumuláciu, v rámci toho investície, treba však znížiť aj verejnú spotrebu a spotrebu obyvateľstva. Medzi tvorbou národného dôchodku a jeho vnútorným použitím predpisoval dosiahnutie 4 % rozdielu v prospech národného dôchodku. Na základe tohto rozdielu predpokladal taký stupeň rovnováhy vo vonkajších ekonomických vzťahoch, najmä v tovarovom obrate v konvertibilných menách, pri stabilizácii ktorého už za 1—2 roky by existovala reálna možnosť udržať platobnú schopnosť krajiny a znížiť stav dlhov krajiny v žiadúcej miere. Plán na rok 1983 totiž predpokladal, že sa vytvorí „medzera“ žiadúcej veľkosti medzi vytvorenými zdrojmi a ich použitím, resp. na základe toho sa vytvorí aktívum zahraničného obchodu v konvertibilných menách v príslušnej výške. To na jednej strane znamená, že úroveň vnútornej spotreby sa „prispôbi“ schopnosti hospodárstva vytvárať zdroje (v dôsledku toho zaniká „nadmerná spotreba“), na druhej strane sa vytvorí aktívum zahraničného obchodu v konvertibilných menách, a to pri takom objeme exportu a importu, ktoré neskoršie umožní nielen rastúci export, ale aj v prípade rastúceho importu umožní udržanie likvidity, ba dokonca zníženie stavu dlhov.

Vychádzajúc zo súčasného stavu však vidíme, že takúto situáciu možno vytvoriť len postupne, ako výsledok viacročného procesu. Národohospodársky plán považoval rok 1983 za dôležitý východiskový rok. V pláne predpokladané priaznivé okolnosti však vo viacerých základných oblastiach nastali, preto ani v roku 1984 nie je možné vyhnúť sa ďalšiemu zníženiu vnútornej spotreby v záujme zlepšenia rovnováhy vonkajších ekonomických vzťahov.

Rozdiel medzi tvorbou a použitím národného dôchodku bol v roku 1983 v skutočnosti nižší ako plánovaný, čo vyplýva v prvom rade z nižšieho skutočného rastu národného dôchodku ako bol plánovaný rast. Súčasne v znížení vnútorného použitia národného dôchodku malo zníženie zásob omnoho väčšiu úlohu, ako sa predpokladalo; úroveň investícií sa síce znížila, bola však omnoho vyššia ako plánovaná; aj zníženie

spotreby obyvateľstva je menšie ako plánované. Aktívum v konvertibilných menách bolo tiež menšie ako plánované a v jeho tvorbe malo zníženie importu väčšiu úlohu ako sa predpokladalo.

Je pravdepodobné, že v období 7. päťročného plánu (1986–1990) bude ešte uvedená situácia charakteristická, hoci rozšírenie vnútornej spotreby, hlavne však rozšírenie spotreby obyvateľstva bude možné dosiahnuť až v druhej polovici tohto obdobia. Na väčšiu stabilizáciu tvorby zdrojov — čiže na jej zvýšenie — je potrebný minimálne takýto čas, vzhľadom na to, že bude potrebné vytvoriť na to štruktúrne predpoklady tak vo vnútornej výrobe, ako aj z hľadiska vonkajších trhov, čiže exportných možností. Toto všetko dobre ilustrujú údaje tabuľky 2.

Tabuľka 2

Vývoj hlavných ekonomických ukazovateľov (priemerné ročné tempo rastu v %)

Položka	1970—1978	1979—1984	1985—1990
národný dôchodok	5,7	1,4	1,5— 3,2
vnútorné použitie národného dôchodku	5,6	—1,8	2,3— 4,4
spotreba	4,4	1,4	1,2— 3,1
netto spotreba	9,0	—15,0	8,0—11,0

V rokoch 1978—1982 sa vnútorné použitie národného dôchodku podstatne znížilo, pričom jeho tvorba sa zvýšila, aj keď v menšom rozsahu ako bolo plánované. Hlavným prvkom zníženia vnútornej spotreby bolo zníženie akumulácie (najmä investícií), na základe čoho sa vytvoril veľký pozitívny rozdiel medzi výrobou a spotrebou, ktorý môžeme použiť na zlepšenie rovnováhy, na konsolidáciu hospodárstva.

Údaje ukazujú aj to, že v roku 1984 sa — podľa nášho dnešného posúdenia — môže vytvoriť taký pozitívny rozdiel medzi produkciou a jej použitím, na základe ktorého môžeme zvýšiť každý prvok vnútornej spotreby, ďalej nielen export, ale aj import z kapitalistických štátov, čiže zmiernime sprísnené obmedzenia v tejto oblasti. To je významný krok v prospech trvalej konsolidácie. Ak sa podarí ustáliť tento stav, čiže vytvoriť aktívum na základe relácie exportu a importu na zodpovedajúce zníženie stavu zahraničných dlhov (a to dokonca takým spôsobom, že daná dynamika exportu a importu bude spojená s malým zvýšením vnútorného použitia národného dôchodku), bude možné udržať adekvátne investičné a importné podmienky potrebné na postupné zlepšovanie schopnosti hospodárstva vytvárať zdroje. Po čase bude potom možné uskutočniť kroky umožňujúce lepšiu ekonomickú stimuláciu v oblasti spotreby obyvateľstva a politiky životnej úrovne.

Pokiaľ ide o podmienky vonkajších hospodárskych vzťahov a medzi-

národného trhu, je účelné aj v tomto smere rátať — v priaznivom prípade — s viacerými zmenami a s ich účinkom na maďarské hospodárstvo.

Jedným z variantov možného vývoja je, že po zahraničnopolitickom napätí bude zasa nasledovať tendencia zmiernenia a paralelne s celým svetovým obchodom sa oživia aj hospodárske vzťahy medzi Východom a Západom. Systém podmienok vzťahov v rámci RVHP sa bude taktiež vyvíjať priaznivo, naša spolupráca sa môže prehĺbiť vo viacerých oblastiach. To všetko môže vytvoriť priaznivé predpoklady pre rast a ďalší rozvoj maďarského hospodárstva.

V súčasnom a budúcom vývoji má však rozhodujúcu úlohu hospodárske riadenie. Zmeny v tejto oblasti závisia v zásade od vnútorných rozhodnutí. Avšak vytvorenie podmienok pre ďalšie napredovanie vo sfére riadenia nie je jednoduché, veď podstatná modernizácia môže vyvolať napätie v našej spoločnosti. Takéto počínanie je zdôvodnené nielen dosiahnuteľnými výsledkami a výsledkami, ktoré nevyhnutne musíme dosiahnuť, ale aj vážnymi dôsledkami nášho prípadného ekonomického zaostávania.

Preložil *Laurinec Greiner*

Z novej ekonomickej literatúry

HUBÁLEK, Rostislav: **Cílově programové řízení v podnikové praxi.** Praha, Svoboda 1984. 140 s.

„Medzi podnikovou praxou a teóriou je — obrazne povedané — priepasť, ktorej šírka a hĺbka sa nezmenšuje. To je už viac rokov známy problém. Žiadna zo strán stojacich na opačnej strane priepasti nie je bez viny.“ Už tieto úvodné vety publikácie prilákajú pozornosť čitateľa, ktorý očakáva príspevok k riešeniu tohto ozaj vážneho a dosiaľ neprekonaného problému. Autor v práci vychádza z vlastných skúseností pri zavádzaní cieľovoprogamového riadenia (CPR) do praxe a delí sa o svoje poznatky s čitateľom, ako sám hovorí, s cieľom „uľahčiť všetkým jej budúcim používateľom jej zavedenie vo vlastnom podniku“.

• Práca je rozdelená do troch častí. V prvej časti sa stručne vysvetľuje miesto CPR v teórii riadenia, ako aj vzťah k princípom a k štruktúre riadenia. Táto rozsahom najmenšia časť je účelná pre pochopenie ďalšieho výkladu autora. Druhá, ťažisková kapitola oboznamuje s podstatou metódy CPR. Z nej potom autor vychádza pri určovaní hlavných, programových cieľov organizácie, zaoberá sa ich me-

rateľnosťou a kontrolou. Z praktického hľadiska sú zaujímavé poznatky (pozitívne i negatívne) zo zavádzania metódy, ako aj naznačené možnosti ich prekonávania. Tretia časť publikácie je venovaná porovnávaniu skúseností zo zavádzania CPR v zahraničných a v československých podnikoch. Prácu vhodne dopĺňa množstvo príloh rozpracovaných do podoby praktického využitia v podnikovej praxi.

Možno sa plne stotožniť s myšlienkou autora vyslovenou v závere práce, že „zásada pôsobenia subjektu na objekt riadenia je v metóde CPR podrobne rozpracovaná do zásad konštruktívneho dialógu, v ktorom ukladanie cieľov nie je vecou prevažne jednostranného pôsobenia subjektu riadenia na objekt, ale stáva sa od začiatku procesom, v ktorom sa objekt, na ktorý sa pôsobí, zúčastňuje na samej tvorbe cieľov a ďalej na jeho rozpracovaní, čo u neho okrem iného vyvoláva veľký záujem a iniciatívu“.

Eva Gollvitzarová

Prodovolistvennaja programma: problemy razrabotki i realizacii. Moskva, Nauka 1983. 344 s.

Predložená monografia, ktorá je kolektívnym dielom popredných sovietskych ekonómov, predstavuje jeden z prvých pokusov v sovietskej ekonomickej literatúre o komplexné chápanie Potravinového programu ZSSR. V centre pozornosti autorov je skúmanie podstaty a hlavných problémov Potravinového programu, otázky rozvoja agrokomplesu a zdokonaľovania jeho hospodárskeho mechanizmu.

Úvodná kapitola objasňuje špecifikum potravinového problému v ZSSR, ktorý sa prejavuje v narušení rovnováhy medzi rastúcou výrobou a ponukou potravín a ešte rýchlejšie rastúcim kúpyschopným dopytom obyvateľstva po potravinárskych výrobkoch.

Dôležitou osobitosťou Potravinového programu ZSSR je použitie cieľového prístupu k riešeniu potravinového problému s cieľom:

- zabezpečiť spoľahlivé zásobovanie obyvateľstva potravinami, ktoré by objemom i štruktúrou zodpovedali racionálnym normám spotreby;

- dosiahnuť sebestačnosť krajiny v strategicky dôležitých potravinárskych zdrojoch, predovšetkým v obilninách;

- vytvorí stabilné exportné zdroje poľnohospodárskych surovín a potravín.

V druhej kapitole autori rozoberajú podstatu agrokomplesu, jeho ekonomické a sociálne funkcie, funkčnú a odvetvovú štruktúru a hlavné smery jej zdokonaľovania; analyzujú vertikálne výrobné podkomplexy, výrobnú infraštruktúru agrokomplesu.

V tretej kapitole sú vymedzené tendencie a zákonitosti rozvoja štruktúry agrokomplesu:

- prehlbovanie spoločenskej deľby práce v agropriemyselnej sfére národného hospodárstva;

- rast podielu odvetví I. a III. sféry

- ry a znižovanie podielu II. sféry v hodnote konečnej produkcie;

- neustály rast úrovne industrializácie poľnohospodárstva a odvetví podkomplexov;

- rast podielu zhmotnenej práce v hodnote jednotky poľnohospodárskej produkcie;

- neustály rast efektívnosti výrobných podkomplexov.

Štvrtá kapitola sa zaoberá otázkami ďalšieho rozvoja poľnohospodárstva, čo je základom Potravinového programu. Intenzifikácia poľnohospodárskej výroby si vyžaduje ďalšie zvýšenie investícií do tejto oblasti, uskutočnenie komplexu opatrení na zvýšenie úrodnosti pôd. Podáva sa tu charakteristika výroby najdôležitejších poľnohospodárskych produktov a vysvetľuje sa ekonomická nevyhnutnosť fungovania individuálnych hospodárstiev.

Otázkam zdokonaľovania štruktúry materiálno-technickej základne agrokomplesu, kvalifikačnej štruktúry pracovných zdrojov, ako aj otázkam ochrany životného prostredia je venovaná piata kapitola.

Náplňou šiestej kapitoly je skúmanie vedecko-technického rozvoja ako najdôležitejšieho intenzifikačného činiteľa rozvoja agrokomplesu a jeho úlohy pri vytváraní nových progresívnych technológií výroby potravín, analyzujú sa tu aj základné smery vedeckých výskumov v odvetviach agrokomplesu.

Predmetom siedmej kapitoly je hospodársky mechanizmus riadenia agrokomplesu. Agrokomples sa po prvý raz vyčleňuje ako samostatný objekt plánovania a riadenia. Autori zdôrazňujú, že dozrela potreba prechodu od prevažne odvetvového k prevažne cieľovo-programovému plánovaniu, vychádzajúc pritom z úlohy maximalizácie nie odvetvových výsledkov, ale

konečného produktu agrokomplexu pri zabezpečovaní jeho racionálnej štruktúry. Ďalej sa v tejto časti skúma sústava hospodárskych zmlúv, priame väzby poľnohospodárskych podnikov so spracovateľským priemyslom, problematika zdokonaľovania cenovej tvorby v odvetviach agrokomplexu.

V predposlednej, ôsmej kapitole autori skúmajú rozvoj agrokomplexu ZSSR v kontexte s vonkajšími ekonomickými vzťahmi, analyzujú štruktúru exportno-importných operácií

v rámci potravinárskeho komplexu ZSSR v uplynulom období.

Záverečná kapitola pojednáva o rozvoji sovietskeho poľnohospodárskeho zákonodarstva a o význame agrárno-právnej vedy pri plnení agrárnej politiky KSSZ.

Publikácia sovietskych autorov je vysoko aktuálna obsahom spracúvanej problematiky i komplexným prístupom k nej a prináša významné podnety aj pre našu ekonomickú teóriu a hospodársku prax.

Vladimír Gonda

Nový vedecký časopis *Teorie socializmu*

Od 1. januára 1986 bude Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSČ v Prahe spolu s Ústavom marxizmu-leninizmu ÚV KSS v Bratislave vydávať časopis *Teorie socializmu*. Roku 1986 bude vychádzať štvrťročne, od roku 1987 dvojmesačne. State, ostatné príspevky, ako aj správy a informácie v českom a v slovenskom jazyku sa budú zameriavať najmä na interdisciplinárne skúmanie troch problémových okruhov, ktoré v iných vedeckých (alebo populárno-vedeckých) časopisoch nemajú profilujúci charakter: dejiny KSČ, teória a prax výstavby rozvinutého socializmu a história a súčasnosť svetového revolučného procesu.

Poslaním časopisu bude umožňovať a podnecovať výmenu názorov vo forme vedeckej diskusie z pozícií marxizmu-leninizmu a proletárskeho internacionalizmu, najmä pri rozvíjaní teoretickej práce v oblasti spoločenských vied, kri koncipovaní teoretických základov ideologickej práce strany a pri vytváraní účinného systému marxisticko-leninskej svetonázorovej výchovy.

V časopise *Teorie socializmu* sa budú uverejňovať čiastkové výsledky vedeckovýskumnej práce kolektívov i jednotlivých pracovníkov obidvoch ústavov; budú doň prispievať i autori pracujúci v stranických a štátnych orgánoch, v ČSAV, SAV a na vysokých školách.

Nový časopis sa iste stane významným pomocníkom členov a pracovníkov stranických a štátnych orgánov, vedúcich pracovníkov spoločenských organizácií a politického aparátu ČSLA, učiteľov stranických škôl, lektorov KSČ a Socialistickej akadémie ČSSR, pracovníkov ústavov marxizmu-leninizmu na vysokých školách, vedeckých pracovníkov spoločenskovedných ústavov ČSAV a SAV, učiteľov spoločenskovedných fakúlt vysokých škôl a všetkých knižníc spoločenskovedného zamerania v ČSSR a SSR.

Správy

20 rokov organizovaného výskumu životnej úrovne v ČSSR

Rozbor siete ekonomického výskumu, vykonanie ktorého uložilo predsedovi ČSAV v spolupráci s predsedom vtedajšej Štátnej komisie pre vedu a techniku a predsedovi Štátnej plánovacej komisie vládne uznesenie č. 606/62, ukázal, že jednou z významných oblastí budovania socialistickej spoločnosti, ktorá dovedy zostala výskumne nepokrytá, bola aj problematika *životnej úrovne*. Rozbor zdôraznil potrebu rozvinutia takéhoto výskumu v súlade s potrebami spoločenskej praxe i s úlohami rozvoja economickej vedy.

Na základe toho vláda ČSSR prijala uznesenie č. 135 zo dňa 11. marca 1964, ktorým uložila postupne vybudovať Výskumný ústav životnej úrovne s cieľom rozvinúť výskum danej problematiky v jej komplexnosti a mnohorozmernosti. Dôvodová správa k vládnemu uzneseniu zdôrazňovala, že pôjde o ekonomický výskum, ktorý však bude úzko nadväzovať na neekonomické vedné odbory, zaoberajúce sa skúmaním potrieb ľudí.

Ústav, so sídlom v Bratislave, zriadilo Predsedníctvo Slovenskej národnej rady svojím uznesením č. 202 dňom 1. novembra 1965.

Vtedy sa začal v Československu organizovaný výskum jednotlivých prvkov životnej úrovne a podmienok plánovitého zabezpečovania jej rozvoja. Výsledky tohto výskumu dosiahnuté za uplynulých 20 rokov zhodnotil na ve-

deckom seminári v novembri 1985 v Bratislave Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce v Bratislave, ktorý pokračuje vo výskume týchto otázok po organizácii ekonomického výskumu od 1. 1. 1984 na základe uznesenia Predsedníctva vlády ČSSR č. 112/83.

Seminár analyzoval zameranie a výsledky výskumu, zdôraznil súčasne teoretické i praktické problémy účelného rozvoja životnej úrovne a formuloval námety na ich ďalšie výskumné riešenie.

Do štátneho programu základného výskumu bola daná problematika zaradená už v rokoch 1966—1970 ako samostatná hlavná úloha X-2-10 *Súhrnné problémy perspektívneho rozvoja životnej úrovne*.

Koncepcia výskumu vychádzala z viacerých kritérií:

— z nevyhnutnosti chápať životnú úroveň v jej komplexnosti a vnútornej vyváženosti jej rozvoja pri súčasnej potrebe skúmať v dostatočnej hĺbke jej súčasť;

— zo skutočnosti, že bolo potrebné súbežne riešiť i základné otázky teoretického poznania sociálno-ekonomickej kategórie *životná úroveň* i problémy zabezpečovania rozvoja životnej úrovne v spoločenskej praxi;

— zo zložitosti vednej príslušnosti uvedenej kategórie: s jej ťažiskom v oblasti ekonomických vied, avšak pri zodpovedajúcom uplatnení poznatkov

vedeckého komunizmu, sociológie, psychológie, demografie, architektúry (uspokojovanie potreby bývania), pedagogiky, medicíny (medicínske aspekty uspokojovania potreby výživy) atď.

V takomto koncepcionom zameraní, pri súčasnom prehlbovaní i rozširovaní obsahového záberu, sa výskum rozvíjal v celom dvadsaťročnom období.

Už v roku 1970 Výskumný ústav životnej úrovne iniciatívne vypracoval koncepciu výskumu socialistického spôsobu života, pretože sa ukázalo nevyhnutným odvodzovať perspektívy rozvoja životnej úrovne od širších cieľov spôsobu života členov socialistickej spoločnosti. V rokoch piatej päťročnice (1971–1975) sa daná problematika stala súčasťou plánu výskumu.

Keď v roku 1972 bol vytvorený samostatný program *ekonomického* výskumu, výskumná činnosť ústavu sa začlenila do neho ako samostatný VI. program. Súbežne však zostali aj v ŠPZV samostatné čiastkové úlohy z problematiky životnej úrovne aj socialistického spôsobu života (ich riešiteľom a koordinátorom bol Výskumný ústav životnej úrovne).

V rokoch 1975–1980 sa výskumná problematika ďalej rozšírila o spoločensko-ekonomické aspekty tvorby a ochrany životného prostredia. V tomto období sa ústav zapojil aj do Jednotného programu spoločenských vied po XV. zjazde KSČ riešením troch tém.

V súčasnej päťročnici je problematika výskumu začlenená do štátneho plánu ekonomického výskumu v širšom cieľovom zameraní. Šiesty program ŠPEV sa nazýva *Sociálny rozvoj ako cieľ budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti*. S týmto výskumným programom bol po spomenu-

tej reorganizácii ekonomického výskumu Výskumný ústav životnej úrovne začlenený do novozriadeného Výskumného ústavu sociálneho rozvoja a práce v Bratislave.

Do konca roku 1983 publikoval uvedený ústav výsledky svojej práce v 296 výskumných štúdiách. Ďalšie výskumné úlohy sa dokončujú v roku 1985. Významný je prínos tejto práce pre rozvoj teórie životnej úrovne, teórie socialistického spôsobu života i sociálnej politiky (boli publikované samostatné monografie), pre rozvoj metodiky merania, prognózovania a plánovania životnej úrovne, pre poznanie čiastkových problémov životnej úrovne. Ťažisko výskumnej práce bolo však v aplikovanom výskume, zameranom na analýzy partiálnych problémov, predpokladov a možností ich riešenia v spoločenskej praxi, na prognózy budúceho vývoja.

Významná bola účasť ústavu na riešení úloh medzinárodnej spolupráce, predovšetkým v programe spoločných výskumov ústavov plánovacích orgánov štátov RVHP a akadémií vied.

V etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti zostáva životná úroveň naďalej základným strategickým cieľom sociálneho rozvoja. Akcent na kvalitatívnejšie a rovnomernejšie uspokojovanie potrieb ľudí, ktoré musí byť na jednej strane zamerané na ciele všestrannosti rozvoja človeka a na druhej strane na zvýšenie spoločenskej efektívnosti procesu spotreby, kladie nové, náročnejšie úlohy na poznávanie cieľov rozvoja spotreby, spôsobov jej účelného zabezpečovania i metód a nástrojov riadenia tohto procesu.

V takomto zameraní je koncipovaný program ďalšieho výskumu životnej úrovne ako podmienky a prostriedku rozvoja človeka.

Filip Hronský

Sympóziu v Lipsku o výskume kapitalizmu

Problematika výskumu súčasného kapitalizmu a využitie jeho výsledkov vo výučbe politickej ekonómie je v trvalej pozornosti učiteľov politickej ekonómie na vysokých školách v NDR. Je už tradíciou, že v Lipsku každoročne usporadúvajú sympóziu k aktuálnym otázkam súčasného kapitalizmu za širokej účasti nielen učiteľov politickej ekonómie z NDR, ale i pozvaných zahraničných účastníkov, najmä z tých vysokých škôl zo socialistických krajín, s ktorými majú vysoké školy v Lipsku družobné styky. Organizáciu sympóziá je poverená vždy jedna z vysokých škôl v Lipsku (Handelshochschule, Technische Hochschule, Karl-Marx Universität) v spolupráci s Ústavom Franza Mehringa.

V dňoch 6.—7. decembra 1984 konalo sa v poradí už 9. sympóziu (hlavným usporiadateľom bola Vysoká škola technická) na tému *Konkurencia a monopolizácia v podmienkach vedecko-technického pokroku v súčasnom kapitalizme*. Jej cieľom bolo prispieť vzájomnou výmenou poznatkov a názorov k pochopeniu dialektiky vzťahov monopolu a konkurencie, poukázať na mechanizmus pôsobenia ekonomických zákonov v súčasnosti, na hybné sily, hranice a dôsledky vedecko-technického pokroku v procese monopolizácie.

V úvodnom referáte v pléne profesor Thieleke (z Vysokej školy technickej) poukázal na aktuálnosť teoretického a metodologického odkazu klasikov pre skúmanie týchto procesov v súčasnosti. Naznačil aj niektoré otvorené, a nie celkom jednoznačne vysvetľované otázky, ktoré by mali byť predmetom rokovaní v jednotlivých sekciami. S ďalšími referátmi v pléne vystúpili profesor Osipov (z MGU v Moskve) a profesor Speer z Drážďan.

Potom pokračovalo rokovanie v sek-

ciách. Náplňou prvej sekcie boli teoretické a metodologické problémy vzťahu konkurencie, monopolu a štátu v mechanizme pôsobenia ekonomických zákonov v podmienkach vedecko-technického pokroku. Druhá sekcia sa zaoberala centralizačnými a decentralizačnými tendenciami vo vývine kapitálu v národnom a medzinárodnom rámci. Aktuálne otázky novej úlohy malých a stredných podnikov a tovarových malovýrobcov v procese monopolizácie v podmienkach vedecko-technického pokroku boli predmetom diskusie v tretej sekcii. Napokon vo štvrtej sekcii sa poukázalo na hybné sily a hranice, ako aj na ekonomické a sociálne dôsledky VTP v monopolizačnom procese.

V referátoch v pléne i v sekciami sa poukázalo na dominujúce postavenie monopolov v ekonomike súčasného kapitalizmu, na základné tendencie i smery prispôsobovania sa kapitalistických výrobných vzťahov súčasnému VTP, na hranice a možnosti tohto prispôsobovania a jeho negatívne sociálno-ekonomické dôsledky. Už sám výber problémov, možnosť konfrontácie výsledkov výskumu súčasného kapitalizmu na vysokých školách znamenal veľký prínos pre ďalšie zameralie výskumu. Osobitne cenné boli i odporúčania hlavných foriem a spôsobov, využitie týchto nových poznatkov vo výučbe politickej ekonómie.

Lipské sympóziá o problematike výskumu súčasného kapitalizmu sú veľkým prínosom pre učiteľov politickej ekonómie na vysokých školách v NDR. Koordinácia výskumu, význam, ktorý prikladajú skúmaniu nových javov vo vývine kapitalizmu i jeho spojenie s výučbou na vysokých školách — to sú pozitíva, ktoré sú inšpirujúce aj pre ČSSR.

Mária Melišová

O službách v agrokomplexe

V efektívnej intenzifikácii poľnohospodárskej výroby majú významnú úlohu aj organizácie služieb. A v podmienkach špecializovanej a koncentrovanej rastlinnej a živočíšnej veľkovýroby sa význam poľnohospodárskych služieb ešte zvyšuje. Skúsenosti ukázali správnosť postupného budovania technických, biologických a ostatných špecializovaných služieb v agrokomplexe. Viaceré organizácie služieb začali svoju činnosť už na začiatku a v priebehu uplynulého desaťročia. Teraz dozrel čas, aby sa komplexnejšie posúdila problematika služieb v agrokomplexe. Preto Katedra ekonomiky poľnohospodárstva Vysokej školy poľnohospodárskej v Nitre v spolupráci s detašovaným pracoviskom jej Prevádzkovo-ekonomickej fakulty a Domom techniky ČSVTS v Košiciach usporiadala v dňoch 21. a 22. mája 1985 v Tatranskej Lomnici celoštátnu konferenciu o základných smeroch rozvoja služieb v agrokomplexe, na ktorej odborníci z vedeckovýskumnej základne, vysokých škôl, riadiacich orgánov, zástupcovia organizácií poľnohospodárskych služieb a poľnohospodárskej prvovýroby zo SSR i z ČSR poukázali na doterajšie výsledky, ale aj otvorené miesta, a zároveň načrtli základné tendencie a možnosti ďalšieho efektívneho rozvoja služieb pre poľnohospodárske podniky.

Na konferencii odznelo 21 referátov, v ktorých autori vysvetlili veľmi širokú problematiku poľnohospodárskych služieb v podmienkach zdokonaľovania plánovitého riadenia poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu. Dom techniky ČSVTS v Košiciach vydal z konferencie zborník prednášok.

V rokoch 8. päťročnice sa nepredpokladajú zásadnejšie inštitucionálne zmeny v oblasti poľnohospodárskych služieb. Ale ak organizácie služieb majú dôsledne plniť stanovené úlohy z hľadiska nových požiadaviek koncentrovanej a špecializovanej poľnohospodárskej výroby, v ďalšom období bude potrebné riešiť viacero vecných, organizačných aj ekonomických otázok. Len tak podniky služieb môžu poskytnúť služby včas, kvalitne a ekonomicky výhodne. V referátoch sa upozornilo i na niektoré faktory, ktoré brzdia rozvoj poľnohospodárskych služieb.

Rokovanie prvej celoštátnej konferencie potvrdilo, že služby umožňujú zintenzívňovať výrobu poľnohospodárskych produktov, prostredníctvom nich sa zvyšuje odbornosť a kvalita vykonaných prác i efektívne využitie výrobných prostriedkov a pracovných síl. Rozvinuté služby zrýchľujú efektívnu intenzifikáciu poľnohospodárstva a sú mostom, po ktorom sa do poľnohospodárskych podnikov dostáva vedecko-technický pokrok. Mnohé príklady dokumentujú podnikový i spoločenský prínos poskytovaných služieb. V závere konferencie sa konštatovalo, že prevažná časť súčasných problémov služieb v agrokomplexe vyplýva z doteraz uplatňovaného ekonomického mechanizmu dodávateľsko-odberateľských vzťahov, ktoré dostatočne nerešpektujú špecifiky poľnohospodárskych služieb. Služby sú však neoddeliteľnou súčasťou poľnohospodárstva a ich rozvoj je jednou z rozhodujúcich podmienok ďalšej intenzifikácie rastlinnej a živočíšnej výroby.

Ivan Zoborský

Bibliografia

NOVÉ KNIHY

- ABALKIN, L. L.: Dialektika socialistickej ekonomiky. Bratislava, Pravda 1984, 384 s.
- BAUCH, V.: Dve etapy života slovenskej dediny. Bratislava, VEDA 1984, 100 s.
- BUŠKA, J. — ČERNÝ, M. — GLÜCKAUFOVÁ, D.: Interaktivní postupy rozhodování. Praha, Academia 1984, 168 s.
- ČÁP, V. a kol.: Fakta o sociálně ekonomickém rozvoji Československa po roce 1945. Praha, Svoboda 1985, 216 s.
- Čísla pro každého 1984. Praha—Bratislava, SNTL—ALFA, 1984, 304 s.
- Dějiny hutnictví železa v Československu 1. Od nejstarších dob po průmyslové revoluce. Praha, Academia 1984, 296 s.
- DERCO, M.: Práca a mzdy v podmienkach intenzifikácie. Bratislava, ALFA 1984, 232 s.
- FÁREK, J.: Energetická krize a socialistické společenství. Praha, Academia 1984, 184 s.
- FREMER, M. a kol.: Základy politickej ekonomie. Bratislava, Pravda 1984, 528 s.
- GALBRAITH, J. K.: Ekonomía a spoločenské ciele. Bratislava, Pravda 1984, 445 s.
- GULÁŠ, Š.: Iniciatíva a tvorivosť pracujúcich jako faktor efektivity. Praha, Práce 1984, 240 s.
- HÁČIK, V. — PETŘIVALSKÝ, J.: Finanice. Bratislava, ALFA 1985, 376 s.
- HÄUFLER, V.: Ekonomická geografie Československa. Praha, Academia 1984, 640 s.
- HOFFMANN, P.: Priestorové súvislosti a faktory reprodukčného procesu. Bratislava, Pravda 1984, 362 s.
- HORVÁTH, Š. — VALACH, J.: Peňažníctvo na Slovensku (1945—1950). Bratislava, Alfa 1983.
- IŠA, J.: Štátnomonopolistická hospodárska politika na rázcestí. Bratislava, Veda 1984, 240 s.
- JANÁČKOVÁ, S.: Kritika neoklasické teorie optimality kapitalistickej ekonomiky. Praha, Academia 1984, 180 s.
- KAPUSTIN, J. I. a kol.: Organizácia súfaženia a zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu. Bratislava, Práca 1984, 192 s.
- KSČ a budovanie socializmu v 60. rokoch. Bratislava, Pravda 1984, 440 s.
- KSSS v rezoluciách a usneseniach sjezdů, konferencií a plenárnych zasadání ÚV 1898—1924. Praha, Svoboda 1984, 740 s.
- LACINA, V.: Velká hospodářská krize v Československu (1929—1934). Praha, Academia 1984, 222 s.
- LUBELEC, L.: Sociálne plánovanie a sociálny rozvoj socialistickej spoločnosti. Bratislava, Pravda 1985, 232 s.
- MIHÁLIK, J.: Ekonomika práce. Bratislava, Práca 1984, 456 s.
- NEMYNĀŘ, B. a kol.: Slovník řízení vědeckotechnického rozvoje. Praha—Bratislava, SNTL—ALFA 1984, 136 s.
- OLÁH, M.: Ceny a riadenie kultúry. Bratislava, ALFA 1984, 216 s.
- Otázky národohospodárskeho plánovania. Bratislava, Pravda 1984, 632 s.
- PROKUDIN, V. A. — ŘÍHA, L.: Vědeckotechnická integrace. Praha, SNTL 1984, 200 s.
- PŮSA, E.: Koncentrácia a špecializácia v priemyselňovacom poľnohospodárstve. Bratislava, Príroda 1984, 157 s.
- RENDOŠ, L. a kol.: Ekonomika služieb. Bratislava, SPN 1984, 396 s.
- Reprodukční proces v ČSSR v 80. letech. Praha, Academia 1984, 224 s.
- SABOLČÍK, M.: Ceny v procese intenzifikácie československej ekonomiky. Bratislava, Pravda 1984, 368 s.
- SYNEK, Z.: Výpočty v ekonomice a řízení průmyslového podniku. Praha—Bratislava, SNTL—ALFA 1984, 256 s.
- ŠAFĀŘ, J.: Surovinové zdroje a jejich racionální využití. Praha, SNTL 1984, 200 s.
- ŠARMÍR, E. a kol.: Aktuálne otázky vedecotechnického pokroku. Bratislava, Pravda 1984, 249 s.
- ŠČERBICKIJ, V. V.: Starostlivosť o vedecotechnický pokrok — stranícka úloha. Bratislava, Pravda 1984, 440 s.
- ŠKORICA, L.: Socialistický spôsob života. Bratislava, Smena 1984, 172 s.

ŠREIN, Z.: Plánovité řízení a efektivnost investiční výstavby. Praha—Bratislava, SNTL—ALFA 1984. 192 s.

ŠTOURAČOVÁ, J.: Efektivnost československých vnějších ekonomických vztahů. Praha, Academia 1984. 120 s.

TOMAŠČIN, M.: Plánovité řízení mezd v národním hospodářství. Praha, Práce 1984. 237 s.

Veda a vedecko-technický rozvoj v uzneseniach a prejavoch. Bratislava, Pravda 1984. 360 s.

VOLKONSKIJ, V. A.: Problémy zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu. Bratislava, Pravda 1984. 224 s.

Zvyšovanie kvality práce a efektívnosti — hlavný smer rozvoja agrokomplexu. Bratislava, Pravda 1984. 208 s.

PREHLAD OBSAHOV ZAHRA NIČNÝCH ČA-SOPISOV

VOPROSY EKONOMIKI, 1985, č. 5

PANOV, V.: Sovietyjskij priemysel v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny — GATOVSKIJ, L.: Ekonomické základy víťazstva ZSSR vo Veľkej vlasteneckej vojne — BOROVIK, F.: Republika obnovená z ruín — DAVYDOV, J. — FIGUROVSKAJA, N.: Poľnohospodárstvo v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny — KALININ, V.: Socialistické súťaženie v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny — VYGODSKIJ, V.: Vznik druhého zväzku Kapitálu K. Marxa — AFANASIEV, V. — GALČINSKIJ, A.: Otázky metodológie hodnotových vzťahov v druhom zväzku Marxovho Kapitálu — POPOV, G.: Zdokonaľovanie centralizovaného hospodárskeho riadenia — BAČURIN, A.: Výrobné komplexy a hospodársky mechanizmus — KRASOVSKIJ, V.: Súčasné priority investičného komplexu — ROZENOVÁ, L.: Úloha ceny v riadení technického pokroku — BUZDALOV, I.: Hospodársky mechanizmus agrokomplexu a tvorba cien — MITTAG, G.: Ekonomika a vedecko-technická spolupráca NDR a ZSSR [prevzaté z časopisu Einheit]

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1985, č. 5

OLECHNOVIČ, G.: Ekonomické zákony socializmu v podmienkach vojnového hospodárstva — VOROBIEV, J.: Plánovitý systém hospodárstva ZSSR v období Veľkej vlasteneckej vojny — KANTOR, L.: Priemysel ZSSR v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny — GRIGOROVSKIJ, V.: Pracovné hr-

dinstvá vynikajúcich pracovníkov poľnohospodárstva — KOTOV, V.: Progresívne metódy urýchlenej výstavby v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny — VOLYNSKIJ, G.: Odmena za prácu a chozrasčot — ČERŇAK, V.: Fungovanie, rozvoj a zdokonaľovanie výrobných vzťahov — TOMAŠKEVIČ, V.: Mechanizmus bezprostredného spoločenského spojenia pracovníkov s výrobnými prostriedkami — ZOLOTOTOVA, I.: Niektoré aspekty formovania špecifického socialistického typu spotreby (modely spotreby) — KOLESOV, N. — PO-TAPOV, V.: Obsah a kritériá intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie — VOLODIN, V.: Agrokomplex oblasti: meranie parametrov a analýza efektívnosti — KARLIK, J. — ANDREJEV, J.: Prehľadovanie vedecko-technickej spolupráce ZSSR s členskými krajinami RVHP — LIDVANOVÁ, L.: Zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu spolupráce členských štátov RVHP pri rozvoji ich výrobných kooperácií — MASLENIKOV, V.: Agrárne reformy a ich vplyv na spoluprácu roľníkov v afrických a ázijských krajinách socialistickej orientácie — DEJNEGA, V.: Bružoázne falzifikácie príčin hospodárskeho víťazstva ZSSR vo Veľkej vlasteneckej vojne.

EKONOMIKA I MATEMATIČESKIJE METODY, 1985, č. 3

VOROBIEV, J. F.: Hospodárske víťazstvo ZSSR vo Veľkej vlasteneckej vojne (roky 1941—1945) — VIŠNEV, S. M.: Problémy prognózovania potrieb zdrojov — SMIRNOV, S. V.: Koncentrácia výroby a odvetvová norma zisku — FAJLMAN, V. K. — OŽEGOV, A. J. — SYČEV, G. B. — BORISOV, V. N.: Komplexné prognózovanie štruktúry investícií — PETROVSKIJ, S. A.: Jeden prístup k zostaveniu komplexnej prognózy — POMANSKIJ, A. B.: Analýza modelov stimulovania a lognormálne rozdelenie dôchodku — JEMELJANOV, A. S.: Komplexné prognózovanie hospodárskeho rozvoja zväzovej republiky — MALKOV, U. CH. — PUŠKAREVOVÁ, N. V. — RIUMINOVÁ, J. V.: Analýza úloh zosúladenia oblastných a národohospodárskych plánov s ekologickými ukazovateľmi — DŽIKIJA, I. J.: Komplexný ekonometrický model prognózovania poľnohospodárskej výroby — DUKARSKIJ, O. M. — LEVIT, B. J.: Model zosúladenia lehôt zavedenia výrobných kapacít do prevádzky na základe minimalizácie funkcií rizika — KRIUKOV, M. M. — KRIUKOVÁ, L. I.: O otázke klasifikácie ekonomických hier — VEN, V. L.: Čiastočné agregovanie

v úlohách celočíselného lineárneho programovania s variabilnými parametrami — NOVIKOV, A. I.: Niektoré otázky dekompozície ekonomických časových radov — LOSEV, A. K.: Otázka analýzy Leninových tabuliek socialistickej reprodukcie — DEMENTIEV, V. J. — SUCHOTIN, J. V.: Dynamika dvoch skupín spoločenskej výroby [metodologický aspekt] — Problémy a perspektívy rozvoja automatizovaných systémov riadenia.

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1985, č. 5

Výzva k vedcom celého sveta v súvislosti so 40. výročím víťazstva nad fašizmom — Víťazstvo, ktoré zachránilo civilizáciu — SKRYENIK, A.: Leninská strana — organizátorka a inšpirátorka veľkého víťazstva — SVETLOV, A.: Varšavská zmluva v službách mieru a bezpečnosti — BABIN, A.: Triumf sovietskeho vojensko-strategického myslenia — VORONCOV, G.: USA, NATO a preteky klasického zbrojenia — ABALKIN, L.: Leninová teória imperialismu vo svetle súčasnej reality — TOCHIN, F.: MER — na ceste socialistickeho budovania — JANIN, A.: 40 rokov ľudového Československa — ABAJEVOVA, L. — CEDILIN, L.: Bratský zväz ZSSR a NDR — Protirečennia novej etapy vývoja Latinskej Ameriky — JUDANOV, J.: Problém „technologickéj zaostalosti“ NSR — IŠTAGIN, L.: Fašizmus — zvrhnutý a znovuzrodený — LEBEDEVOVÁ, J. — NEDOTKO, P.: USA: „venture capital“ a malé podniky vo výskume

KÜZGAZDASÁGI SZEMLE, 1985, č. 5

ROMÁNY, P.: 40 rokov maďarského poľnohospodárstva — SÁGHY, V.: Inflácia, anti-inflácia a realizmus — MUNKÁCSY, F.: Populácia, zamestnanosť a vývin maďarskeho hospodárstva — FAZEKAS, K. — KÖLLÖ, J.: Kampane na trhu pracovných síl v 70. rokoch — FORGÁCS, I.: Zmeny v ekonomickej teórii a dilemy v praxi [Diskusia okolo „reaganomics“ na začiatku 80. rokov] — VÉKÁS, I.: Organizácia bánk, systém bánk a regulovanie — HALPERN, L. — MOLNÁR, Gy.: Poznámky k článku Ivana Majora „Mylné názory o infraštruktúrach“ — MAJOR, I.: Nová metóda pre realnejšie hodnotenie národného hospodárskych nákladov a výkonov — MAGLÓDI, L.: Súčasná a budúca poľnohospodárskych špecializovaných družstiev

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1985, č. 5

BRENDEL, G. — DUBROWSKY, H. J.: Úloha ZSSR v medzinárodných hospodárskych vzťahoch po 2. svetovej vojne — BRAUN, H. J. — DÖRSCHEL, E.: Rozsiahla inntenzifikácia a zospoločnenie výroby a práce v priemysle NDR — KINZE, H. H. — STREICH, R.: O efektívnej príprave a realizácii národohospodárskych inovačných procesov — SCHLIESSER, W. — ZUFELDEOVÁ, U.: O funkciách peňazí v socialistickom plánovanom hospodárstve — ESPENHAYN, R.: Vedecko-technický pokrok a problém akceptácie vo svete kapitálu.

EKONOMISTA, 1984, č. 3

GOŚCIŃSKI, J.: Koncepcia tvorby cien v decentralizovanom hospodárstve — WIERZBICKI, A. P.: Mechanizmus decentralizovanej tvorby cien a riadenie hospodárstva v podmienkach nerovnováhy — KELER, J.: Kríza svetového hospodárstva a mechanizmy hospodárenia — BELKA, M.: Monetarizmus — popieranie keynesovstva? — KWIATKOWSKI, E.: Neoklasická koncepcia plnej zamestnanosti: A. C. Pigou proti J. M. Keynesovi — SKOWRONSKI, S.: Malé hospodárstva v súčasnej ekonomike — WORONIECKI, J.: Skúsenosti ZSSR z kooperácie so zahraničným kapitálom v rokoch 1917—1937 — TOPÍŃSKA, I.: Problémy teórie úspor — ŚLIWA, M.: Prevzatie „plánu práce“ Hendrika de Mana v robotníckom hnutí v Poľsku v 30. rokoch

EKONOMIST, 1984, č. 4

SECOMSKI, K.: Svetové a národné hranice rozvoja a prírodné zdroje a ochrana životného prostredia — CHOLAJ, H.: Teória Karola Marxa o internacionalizácii spoločensko-ekonomického života a súčasný globálny ekologický problém — CHACATUROV, T. S.: Problémy ekonomiky využívania prírodných zdrojov — CZERWIŃSKI, Z. — JUREK, W.: Meranie stupňa nerovnováhy na trhu spotrebných predmetov [pokus o ekonometrické vyhodnotenie] — DĄBROWSKI, M.: Inštitucionálne formy pôsobenia štátu na ekonomický život — LIBERDA, B.: Marxistická iniciatíva v súčasných koncepciách svetového hospodárstva — TOMASZEWSKI, J.: Dejiny a súčasnosť — DOMAŃSKA, E.: Spor o úlohu peňazí v hospodárstve [na margo knihy J. K. Galbraitha] — BOHDZIEWICZ, P.: Trhová situácia z hľadiska individuálnych návrhov tlače

EKONOMISTA, 1984, č. 5

KUZIŃSKI, S.: Stratégia a metódy industrializácie — SZUL, R.: Priestorová ekonomika — WOS, A.: Problémy rozvoja poľnohospodárstva — ŚWITALSKI, W.: Interaktívny model trhových javov v ekonomickom priestore — NASIŁOWSKI, M.: Vzťahy medzi investíciami a zvýšením národného dôchodku — GOŚCINSKI, J.: Funkcie peňazí pri rozmiestnení kapitálových zdrojov v poľskom hospodárstve — ROSATI, D.: Výroba a zahraničný obchod v podmienkach neúplného využívania výrobných kapacít — WELFE, A.: Analýza dopytu v podmienkach nerovnováhy trhu — DOBROCYŃSKI, M.: Stredne rozvinuté krajiny vo svetovom hospodárstve — JEDRZEJCZAK, G.: Hľadanie teórie rastu socialistického hospodárstva — KOWALAK, T.: Sociálna politika v podmienkach hospodárskej krízy vo vyspelých kapitalistických krajinách

VOPROSY EKONOMIKI, 1985, č. 6

CHAČATUROV, T.: Metódy zvyšovania efektívnosti spoločenskej výroby — ABALKIN, L.: Vzájomné pôsobenie výrobných síl a výrobných vzťahov — IVANČENKO, V.: Plán a stimuly technického pokroku — SMECHOV, B.: Efektívnosť výroby a národohospodárske optimum — GLIČEV, A.: Kvalita výroby a intenzifikácia — ETMEK-DŽIJAN, A.: Rezervy intenzifikácie investičnej výstavby — KLEMYŠEV, P.: Vedecko-technický pokrok a intenzifikácia poľnohospodárstva — LOJTER, M.: Intenzifikácia a fondová účinnosť v melioráciách — RŽANICYNOVÁ, L.: Zvýšenie stimovania efektívnosti práce — LUŠNIKOV, O.: Vzájomné hospodárske vzťahy medzi ZSSR a ČSSR — GRINBERG, R. — LUBSKIJ, M.: Ceny a menové vzťahy pri spolupráci krajín RVHP — SEDOV, P.: Maloburžoázne ekonomické „modely“ pre rozvojové krajiny — Metódy určovania ekonomickej efektívnosti novej techniky — ORLOV, J.: Úloha priemyslu a obchodu pri uspokojovaní dopytu obyvateľstva — KUBIK, L. — NYKRŮN, J.: Rozvoj priamych vzťahov hospodárskych organizácií krajín RVHP

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1985, č. 6

TARASOV, A. — BOJKO, A.: Ekonomická samostatnosť socialistických podnikov — STERLIKOV, F.: Ekonomické problémy zvýšenia kvality výroby — OFMANIS, J.:

Dialektika rozvoja obsahu hodnoty a plánované ceny — KAFAROVOVÁ, J.: Vysvetľovanie chápania „výrobných síl“ a „výroby“ — TATARKIN, A.: Efektívnosť socialistickej výroby: orientácia na uspokojovanie potrieb — ŠEVČUK, A.: Ekonomický experiment a zdokonalenie štruktúry výroby — ROTOVÁ, R.: Pracovné zdroje a tvorba — TAGIJEV, K.: Otázka koordinácie činnosti rôznych druhov dopravy — ŠURUBOVIČ, A.: Niektoré metodologické aspekty pôsobenia zákonov koncentrácie výroby vo svetovom socialistickom hospodárstve — LUKINOVÁ, L.: Základné hospodárske protirečenia kapitalizmu — VASILIEV, N.: Automobilový biznis a jeho protirečenia — DONIJELAN, K.: Neokoloniálna „periféria“ japonského centra svetového kapitalizmu — JASKO, A.: Využívanie štátneho kapitalizmu v ZSSR v podmienkach prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu — NAUČITEĽ, M. — TITOVÁ, N.: Neudržateľnosť lavicovradikálnych interpretácií vedecko-technického pokroku v socializme

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1985, č. 8

PETROVSKIJ, V.: Hlavná cesta k bezpečnému svetu — Zasadnutie Vedeckej rady pre sledovanie problémov mieru a odzbrojenia — SILIN, J.: Aktívne hnutie v súčasnosti — ALIMOV, J.: Spojenie doby a udalostí [K 30. výročiu Bandunjskej konferencie] — STOLAROV, J. — ŠMYREVA, A.: Tichý oceán v stratégii imperializmu — GROMOV, L. — ČETYRKIN, J.: Formovanie priemyselno-informačného komplexu v kapitalistických krajinách — VALTUCH, K.: Zákon hodnoty pôsobí — JUDANOV, J.: O probléme „technologickéj zaostalosti“ v NSR — GORODECKAJA, I.: Organizácie ochrancov životného prostredia vo Veľkej Británii — SKOROCHODOV, V.: Hnutie ochrancov životného prostredia vo Francúzsku — SEMENENKO, I.: Ekologické hnutie v Taliansku: hľadanie novej „kvality života“ — JASOVSKAJA, M.: Trvalý základ sovietsko-rakúskej spolupráce — BYKOV, A.: Medzinárodná výmena technológie a svetové hospodárske vzťahy — BATURIN, J.: Politická mlčanlivosť Grónska zaniká — Zasadnutie v Ústave svetového hospodárstva a medzinárodných vzťahov, venované pamiatke V. L. Ťagunenka

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1985, č. 6

XIII. kongres maďarskej socialistickej ro-

botníckej strany o hospodárskom živote — Z predbežnej správy Ústredného výboru Maďarskej socialistickej robotníckej strany — Z referátu Ústredného výboru Maďarskej socialistickej robotníckej strany — Z prejavu súdruha Jána Kádára, ktorým sa začala diskusia — Z ústneho príspevku Andreja Gyenesa ku správe Ústrednej revíznej komisie — Z diskusných príspevkov — Zo zhrnutia diskusie na kongrese Jánom Kádárom — Z uznesenia XIII. kongresu Maďarskej socialistickej robotníckej strany — HÁMORI, B. — SZABÓOVÁ, K.: „Spoločenské vlastníctvo“ jednotlivca a individualita spoločenského vlastníctva — GÁBOR, R. I. — KÖVÁRI, Gy.: Regulovanie miezd a stimulovanie na pracovisku [Pokus o odstránenie mylného názoru] — EHRlichová, E.: Svetová konferencia o otázkach rozvoja a životného prostredia

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1985, č. 6

WENZEL, S.: Otázky rozsiahlej intenzifikácie na základe vyhodnotenia 9. zasadnutia Ústredného výboru SED — SCHOLL, G.: Rozsiahla intenzifikácia a nové požiadavky na vývoj, plánovanie a meranie efektívnosti — BEYER, H. J. — SCHMIDT, H.: Zdokonaľovanie riadenia, plánovania a chozrasčotu pri prechode na všestrannú intenzifikáciu z hľadiska politickej ekonomie — KRAFT, M. — LUDWIG, U.: Metodológia kvantitatívneho určenia zhodnocovania v národohospodárskom procese intenzívnej rozšírenej reprodukcie — HILDEBRANDT, W. — SCHWARZ, K.: K vzťahu hodnoty a ceny

Laurinec Greiner

Založenie Nadácie profesora Šauera

Profesor Českého vysokého učení technického v Prahe JUDr. Ing. Leopold Šauer (1901—1983) sa celý svoj život zúčastňoval na výchove vysokoškolsky vzdelaných odborníkov v oblasti štatistiky a demografie. Bol aj jedným z spoluzakladateľov Československej demografickej spoločnosti pri ČSAV.

1. Hlavný výbor Československej demografickej spoločnosti pri ČSAV (ČSDS) založil 7. 1. 1985 na uctenie pamiatky profesora Šauera — na základe peňažného daru jeho sestry Ireny Šauerovej v súlade s jej želaním — Nadáciu profesora Leopolda Šauera.

2. Účelom nadácie je podporovať rozvoj demografie v Československu formou peňažného ocenenia autorov pôvodných prác z oblasti demografie, so zvláštnym zreteľom na výsledky vedeckej práce mladých autorov.

3. Ceny nadácie sa udeľujú raz ročne československým autorom za práce publikované v posledných troch rokoch alebo za práce dokončené a doteraz nepredložené na publikovanie.

4. Návrh na udelenie Nadácie profesora Šauera môže podať člen ČSDS sám alebo spoločne s inými členmi. Na ocenenie môže byť navrhnutá jedna práca, ale i viac prác, individuálnych alebo kolektívnych. Každý návrh musí obsahovať stručné zdôvodnenie, prečo sa práca navrhuje, 1 výtlačok prác už publikovaných alebo 3 exempláre prác nepublikovaných (originál a 2 kópie). Nepublikované práce musia byť predložené vo forme vyžadovanej pri zadávaní rukopisov do tlače (napr. časopisom *Demografie*), vrátane tabuľkových a grafických príloh. Návrhy s požadovanými prílohami sa podávajú do konca každého kalendárneho roka (doporučene) predsedovi Hlavného výboru ČSDS, nám. A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3.

5. Výbor nadácie rozhodne o udelení cien (spravidla 1—3 ceny) a rozdelí sumu vo výške 4000.— Kčs ročne na tieto ceny, príp. rozhodne o ponechaní tejto sumy na ďalší rok. O svojom rozhodnutí výbor informuje odmenených i navrhovateľov. Ceny sa budú vyhlasovať obvykle na pravidelných májových konferenciách ČSDS a informácie o ich udelení uverejní časopis *Demografie*.

6. Ceny sa nemôžu udeliť členom výboru nadácie, pokiaľ trvá ich členstvo vo výbore.

7. Členmi výboru nadácie sú vždy 3 členovia Predsedníctva ČSDS (predseda, vedec-ký tajomník, hospodár) a 3 členovia Hlavného výboru ČSDS, zastupujúci rôzne oblasti demografie.

8. Hlavný výbor ČSDS pri ČSAV ako zakladateľ Nadácie profesora Šauera je oprávnený robiť zmeny v spôsobe udeľovania cien.

OBSAH 33. ROČNÍKA EKONOMICKÉHO ČASOPISU

Na okraj X. celoštátneho zjazdu JRD — L. Pósa — — — — —	1	3
Okáli, Ivan, Poučenie z krízového vývoja a cesty economickej teórie —	12	1052
Šikula, Milan, Význam Poučenia pre rozvoj teórie a praxe vonkajších ekonomických vzťahov — — — — —	12	1064
ŠTYRIDSÄT ROKOV OD OSLOBODENIA ČESKOSLOVENSKA — — — — —	5	412
Z rozšíreného zasadnutia Vedeckého kolégia SAV pre ekonomické vedy: K zvyšovaniu úlohy a účinnosti slovenskej economickej vedy pri urýchľovaní obratu k intenzívnemu hospodárskemu rozvoju SSR v jednotnej československej ekonomike — — — — —	3	220

S T A T E

Ambroš, Pavol, Kritérium podnikovej efektívnosti a osobitosti jeho využívania v družstevných poľnohospodárskych podnikoch — — — — —	1	23
Brhlovič, Gerhard, Premeny práce družstevných roľníkov — — — — —	1	50
Fillo, Milan, Niektoré teoretické otázky štruktúrnych zmien v procese intenzifikácie ekonomiky — — — — —	10	891
Fronková, Viola — Lenčzová, Terézia, O problémoch účinného pôsobenia trhu spotrebných predmetov na ekonomický rozvoj — — — — —	4	336
Goga, Marián, Určovanie podielu extenzívnych a intenzívnych faktorov na raste národného dôchodku v priemysle SSR — — — — —	5	446
Grznár, Miroslav, Produkčný potenciál a rezervy rastu efektívnosti poľnohospodárskej výroby — — — — —	1	7
Hronský, Filip, Postavenie človeka v spoločensko-ekonomickom rozvoji ČSSR za uplynulých 40 rokov — — — — —	5	426
Hubková, Katarína, Neoklasické chápanie úlohy štátneho sektora v kapitalistických krajinách — — — — —	7	630
Iša, Jan, Inštitucionalistická koncepcia ekonomických cyklov a prognózy konjunktúry — — — — —	4	324
Jaura, Zdeno, O začiatkoch makroekonomického plánovania v Československu — — — — —	11	964
Jurášek, Prokop, Niektoré otázky merania úrovne poľnohospodárskej výroby krajín — — — — —	1	61
Jurík, Dušan, Doktoré otázky štruktúry národného hospodárstva a štruktúrnej politiky — — — — —	7	596
Kociánová, Helena, Ke spekuláciám o dobrovoľnom charakteru nezaměstnanosti — — — — —	2	135
Kubačka, Jozef, Všeobecné tendencie v tvorbe finančnej základne socialistických priemyslových podnikov — — — — —	9	792
Lenčzová, Terézia, pozri Fronková, Viola — — — — —	4	336
Lukínov, Ivan, Úspechy doterajšieho rozvoja národného hospodárstva ZSSR a zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu riadenia socialistickej ekonomiky — — — — —	5	438
Majtán, Michal, Prognostický model nevýrobnej spotreby SSR 1 — — — — —	7	612
Markuš, Jozef, Štruktúrna adaptácia ako funkcia hospodárskeho mechanizmu — — — — —	9	780
Mokrášová, Viera, pozri Štrauch, Dušan — — — — —	4	351
Olexa, Michal, pozri Šujan, Ivan — — — — —	9	804

Orságová, Judita, pozri Šujan, Ivan — — — — —	9	804
Perlamutrov, Vilen — Rakitskij, Boris — Rasmich, Ladislav, Zvláštnosti socialistického hospodárenia v súčasnej etape a zdokonalovanie hospodárskeho mechanizmu — — — — —	12	1068
Pevzner, Jakov Aleksandrovič, Štátnomonopolistické regulovanie ekonomiky v Japonsku a jeho osobitosti — — — — —	10	875
Rakitskij, Boris, pozri Perlamutrov, Vilen — — — — —	12	1068
Rapoš, Pavel, Styridsaťročná cesta socialistického budovania v Československu — — — — —	5	413
Rapoš, Pavel, Vlastníctvo pôdy v buržoáznej a v socialistickej revolúcii —	1	36
Rendek, Ignác, K funkciám centra v doterajšej sústave riadenia československej ekonomiky — — — — —	12	1081
Rasmich, Ladislav, pozri Perlamutrov, Vilen — — — — —	12	1068
Smolík, Radek, Kritika monetarizmu jako jedného z teoretických zdrojů neokonzervatismu — — — — —	11	978
Suchý, Juraj, Dynamika sociálneho rozvoja a jeho prognózovanie — —	3	271
Sestáková, Monika, Úloha malých a stredných podnikov vo vedecko-technickom rozvoji a v štruktúrnej adaptácii v súčasnom kapitalizme — —	3	284
Štrauch, Dušan, Metodológia experimentálnej ekonometrickej analýzy vzájomného obchodu európskych krajín RVHP so surovinami, s materiálmi a s palivami — — — — —	2	117
Štrauch, Dušan — Mokrášová, Viera, Vybrané výsledky experimentálnej ekonometrickej analýzy vzájomného obchodu európskych krajín RVHP so surovinami, s materiálmi a s palivami — — — — —	4	351
Šujan, Ivan — Olexa, Michal — Orságová, Judita, Analýza nerovnomerného vývoja produkcie v odvetviach priemyslu v prvých troch rokoch 7. päťročnice — — — — —	9	804
Trávník, Igor, Stavebná produkcia v intenzifikácii československej ekonomiky — — — — —	5	453
Tutka, Jozef, O možnostiach odvodenia (vyčíslenia) diferenciálnej renty v lesnom hospodárstve — — — — —	8	709
Vlachynský, Karol, Národohospodárska rentabilita v socialistickej ekonomike — — — — —	8	692

О ЕКОНОМИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМАХ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА

Dančo, Ján, Medzinárodná socialistická ekonomická integrácia ako faktor intenzifikácie reprodukčného procesu — — — — —	12	1097
Đurkovič, Herbert, Efektivnost využívanja výskumno-vývojovej základne a urýchľovanie vedecko-technického rozvoja — — — — —	9	823
Markušová, Mária, Problematika licencií z hľadiska interakcie vedecko-technického rozvoja a vonkajších ekonomických vzťahov (so zameraním na ČSSR) — — — — —	8	720
Papulová, Emília, Uplatňovanie vedecko-technického pokroku v obnove základných fondov — — — — —	11	992

DISKUSIA

Borzová, Alžbeta, Zospoločštenie výroby a realizácia plánovitosti za socializmu — — — — —	7	645
Dančo, Jozef, Problémy a dôsledky matematizácie economickej vedy — —	4	368
Gál, Fedor, Ešte raz o otvorených problémoch prognózovania — — — —	8	734
Kačír, Klement, O aktuálnych problémoch uplatňovania matematických metód v ekonómii — — — — —	11	1002
Kocman, Michael, O koncentracii a centralizácii kapitálu (resp. fondů) a výroby — — — — —	10	919
Kubačka, Jozef, Optimalizácia veľkosti priemyslových podnikov — významný faktor intenzifikácie reprodukčného procesu — — — — —	6	543
Mikuláš, Vladimír, Úvahy o synergii a o rovnovážnosti ekonomických systémov — — — — —	2	148

Plachtinský, Dušan, K chápaniu intenzívneho rozvoja — — — —	6	526
Schmögnerová, Brigita, Vybilancovanosť investičného plánu, investičný mechanizmus a organizačná štruktúra hospodárstva — — — —	10	904
Šikula, Milan, Intenzifikácia a efektívnosť reprodukčného procesu ako kategórie politickej ekonomie socializmu — — — —	6	508
Šibl, Drahoš, Mechanizmus imperialistickej integrácie a jeho zložky — —	11	1014

Z DEJÍN NÁRODNÉHO HOSPODÁRSTVA A EKONOMICKÉHO MYSLENIA NA SLOVENSKU

Jaura, Zdeno, Začiatkové problémy organizácie a riadenia znárodneného priemyslu na Slovensku — — — —	2	157
Repčíková, Jindra, Organizácia a plánovanie rozvoja dopravy na Slovensku v rokoch 1945—1948 — — — —	12	1111

EKONOMICKÉ OTÁZKY VOJNY A MIERU A HOSPODÁRSKA SPOLUPRÁCA KRAJÍN S ROZDIELNYM SPOLOČENSKÝM ZRIADENÍM

Barcík, Vladimír, Teoretické a metodologické východiská skúmania vojensko-ekonomickej sily štátu [koalície] — — — —	4	379
Nedbal, Jiří, Zbrojením jako faktor zesílení nerovnoměrnosti poválečného ekonomického vývoje kapitalismu — — — —	1	74

KONZULTÁCIE

Černá, Jana, Súčasná tendencie v procese koncentrácie a monopolizácie kapitalistického bankovníctva (na príklade západnej Európy) — — — —	10	942
Komínková, Zora, Makroekonomické prognózovanie v praxi štátnomopolistického regulovania vo Francúzsku — — — —	2	173
Křovák, Jiří, Úloha vícekritériálního hodnocení — vymezení pojmu a souvislosti s jinými úlohami — — — —	10	930
Perlaki, Ivan, Kolektívne rozhodovanie a riešenie problémov — — — —	6	556
Petričová, Jarmila, Haberlerova teória medzinárodného obchodu a substitučných nákladov — — — —	1	88
Podkrivacký, Rudolf, O ekonomických kritériách optimálneho rozsahu a optimálnej kvality prepravy — — — —	7	656
Štrba, Jozef, Konceptia školy N. A. Cagolova v skúmaní východiskového vzťahu sústavy socialistických výrobných vzťahov (v kontexte diskusie v sovietskej ekonomickej literatúre) — — — —	4	390
Zajac, Jaroslav, Vplyv zvyšovania akosti produkcie na náklady — — — —	11	1025

Z ROZŠÍRENÉHO ZASADNUTIA VEDECKÉHO KOLÉGIA SAV PRE EKONOMICKÉ VEDY

Andrášik, Ladislav, K problémom hospodárskej spolupráce s kapitalistickými krajinami — — — —	3	252
Cirbes, Vladimír, Výstavba rozvinutého socializmu a aktuálne aspekty dialektiky teórie a praxe v spoločenskovednom výskume — — — —	3	225
Haluška, Ivan, O otázkach rastu účinnosti vedy a výskumu v zdokonaľovaní riadenia národného hospodárstva — — — —	6	552
Mikuláš, Vladimír, Úvodné slovo — — — —	3	221
Nagy, Kazimír, Intenzifikácia hospodárskeho rozvoja SSR a využívanie ľudského činiteľa — — — —	3	260
Okáli, Ivan, O potrebe ekonomickej teórie a o predpokladoch jej uplatnenia v súčasnom období — — — —	3	236
Rapoš, Pavel, Úlohy (kategoriálneho) výskumu politickej ekonomie pri prehlbovaní vzájomného prepojenia ekonomickej teórie a hospodárskej praxe — — — —	3	255
Rendoš, Ladislav, Zvýšenie účinnosti vedeckovýskumného potenciálu VŠE a skvalitňovanie výchovy inžinierov—ekonomov — — — —	3	266

Pokrovskij, V. A., Uskorenije naučno-techničeskogo progressa — organizacija i metody — P. Kozák — — — — —	6	584
Polaschewski, E. — Hoffmann, V. — Šafář, J. a kol., Měření efektivnosti socialistických průmyslových podniků — J. Švantnerová — — — — —	2	197
Polakov, R. I., Obobščestvlenije proizvodstva v uslovijach razvitogo socializma — J. Štrba — — — — —	11	1043
Průmyslové oblasti Slovenska za kapitalismu — J. Repčíková — — — — —	6	580
Soľus, G. P. (red.), Sovremennyje transnacionalnyje korporacii — J. Černá — — — — —	8	771
Sorokin, G. M., Očerki političeskoj ekonomii socializma — A. Borzová — — — — —	5	488
Šafář, J., pozri Polaschewski, E. — — — — —	2	197
Šarmír, E. a kol., Aktuálne otázky vedecko-technického pokroku — G. Hegedúsová — — — — —	9	853
Šestáková, M., Monopoly v podmienkach VTR a ich odzrkadlenie v buržoázných teóriách — M. Melišová — — — — —	3	296
Vintrová, R. a kol., Reprodukční proces v ČSSR v 80. letech — R. Krč — — — — —	11	1037

Z NOVEJ EKONOMICKEJ LITERATÚRY

Balázs, J., Die Türkei. Das Phänomen des abhängigen Kapitalismus — J. Markus — — — — —	8	774
Beckmann, M. J., Tinbergen Lectures on Organization Theory — J. Sojka — — — — —	1	105
Combeaud, J. L., pozri Décaillot, M. — — — — —	7	682
Damme, E. van, Refinements of the Nash Equilibrium Concept — M. Horniaček — — — — —	2	209
Décaillot, M. — Combeaud, J. L., Krizis kapitalizma segodňa i zavtra — J. Černá — — — — —	7	682
Dobozi, I. — Mándi, P., Emerging Development Patterns: European Contributions — R. Pavlidou de Carrera — — — — —	2	207
Dolejší, B., Rovnováha vnitřního spotřebitelského trhu — příklad Československa sedmdesátých let — V. Išová — — — — —	9	861
Formovanie triedy družstevného roľníctva v Československu — K. Rybanská — — — — —	1	100
Grootaert, Ch., The Relation Between Final Demand and Income Distribution with Application to Japan — V. Fronková — — — — —	2	208
Háčík, V. — Petřiválský, J., Financie (úvod do financií) — E. Kohútiková — — — — —	10	958
Hlavatý, E. — Zámečník, A., Efektivnost vonkajších ekonomických vzťahov — J. Švantnerová — — — — —	5	493
Hroník, K. a kol., Posílení úlohy a pravomoci národních výborů ve městech — K. Pavlovská — — — — —	2	204
Hubálek, R., Cílové programové řízení v podnikové praxi — E. Gollvitzzerová — — — — —	12	1134
Chriapčenkov, V. G. — Vojtkevič, J. I., Mechanizm stimulirovanija intensivifikacii proizvodstva — J. Švantnerová — — — — —	1	103
Ivanička, K., Základy teórie a metodológie socioeconomickej geografie — F. Zeman — — — — —	3	303
Ivanova, R. K., Prerastanije socialističeskogo truda v kommunističeskij — Z. Fusko — — — — —	4	400
Koropečký, O., Stát a osobnost v období rozvinuté socialistické společnosti — K. Pavlovská — — — — —	7	681
Kraus, J. — Tuček, P. — Vološin, J., Výživa jako surovinový problém — V. Lančaričová — — — — —	1	101
Kubaš, P. a kol., ASR v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe — J. Kondáš — — — — —	8	773
Leščišin, M. — Líbal, V. — Šperlich, A., Organizácia a riadenie výroby — K. Pavlovská — — — — —	9	859
Líbal, V., pozri Leščišin, M. — — — — —	9	859
Mándi, P., pozri Dobozi, I. — — — — —	2	207
Mikoláš, J. — Moucha, B., Energetika — prostredie — recyklizácia v programoch rozvoja riadenia — H. Belková — — — — —	5	495
Mokrov, G. G., Dialektika poznanija ekonomičeskich javlenij — J. Čorný — — — — —	9	862
Moucha, B., pozri Mikoláš, J. — — — — —	5	495

Novacká, L., pozri Viestová, K. — — — — —	3	302
Paňkov, V. C., FRG v ekonomike sovremennogo kapitalizmu — J. Černá	5	496
Petřivalský, J., pozri Háčik, V. — — — — —	10	958
Ponsard, C., History of Spatial Economic Theory — K. Danková — —	4	402
Produkčivnennaja programma: problemy razrabotki i realizacii — V. Gonda	12	1135
Statistický lexikon obcí CSSR 1982 — J. Pecka — — — — —	2	204
Šišajeva, A. V., Transnacionálne korporácie v ekonomike malých stran		
Zapadnoj Evropy — E. Jakešová — — — — —	2	206
Šperlich, A., pozri Leščišin, M. — — — — —	9	859
Štofilová, J., pozri Viestová, K. — — — — —	3	302
Tammer, H., Monopole — Profite — Ausbeutung — I. Figura — B. Ma-		
gerstädt — — — — —	4	401
Tietz, R. (ed.), Aspiration Levels in Bargaining and Economic Decision		
Making — J. Markuš — — — — —	9	863
Toman, J., Jak zlepšit organizaci a techniku duševní práce — K. Rosiva-		
lová — — — — —	7	679
Tuček, P., pozri Kraus, J. — — — — —	1	101
Vančík, A., Financovanie investícií a fakturácia prác a dodávok — K.		
Pavlovská — — — — —	3	304
Válek, V., Spoločná investičná činnosť členských štátů RVHP — E. Dolgoš	10	959
Veblen, T. B., Teória prázdného klasy — Š. Kireta — — — — —	9	865
Viestová, K. — Štofilová, J. — Novacká, L., RVHP a vnútorný ob-		
chod — J. Šmidová — — — — —	3	302
Vojtkevič, J. I., pozri Chriapčenkov, V. G. — — — — —	1	103
Volkonskij, V. A., Problémy zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu		
— M. Horniaček — — — — —	7	680
Vološin, J., pozri Kraus, J. — — — — —	1	101
World Labour Report 1 — L. Turošíková — — — — —	1	104
Zámečník, A., pozri Hlavatý, E. — — — — —	5	493

SPRÁVY

Celoštátna vedecká súťaž o najlepšie vedecké práce mladých ekonómov		
a medzinárodná konferencia mladých ekonómov v Harrachove (L. Mikuš)	4	405
20 rokov organizovaného výskumu životnej úrovne v ČSSR (F. Hronský)	12	1137
Ekonomické podmienky a formovanie spoločenského vedomia pracujúcich		
pri budovaní rozvinutej socialistickej spoločnosti (P. Kozák) — — —	9	867
Medzinárodná konferencia o ekonometrických modeloch v socialistickej		
krajinách (I. Šujan) — — — — —	3	312
Medzinárodná konferencia o výrobnéj infraštruktúre krajín RVHP (J. Filip)	5	498
Medzinárodná vedecká konferencia Úloha zahraničného obchodu v ekono-		
mistickej integrácii krajín RVHP (J. Blišák) — — — — —	6	590
Nový vedecký časopis Teorie socializmu — — — — —	12	1136
O službách v agrokomplexe (I. Zoborský) — — — — —	12	1040
O zvyšovaní úlohy a účinnosti slovenskej ekonomickej vedy pri urýchľovaní		
obratu k intenzívnemu hospodárskemu rozvoju SSR v jednotnej českoslo-		
venskej ekonomike (V. Krajčovičová) — — — — —	2	212
Obhajoba doktorskej dizertačnej práce inžiniera Ladislava Lysáka (L. Hollý)	6	589
Obhajoba doktorskej dizertačnej práce inžiniera Milana Šikulu (B. Schmög-		
nerová) — — — — —	3	309
Obhajoba doktorskej dizertačnej práce profesora Jozefa Košnára (V. Gonda)	3	307
Poprední predstavitelia sovietskej ekonomickej teórie na Slovensku (J. So-		
kira) — — — — —	6	587
Prémia Slovenského literárneho fondu za II. polrok 1984 — — — — —	6	592
Prémia Slovenského literárneho fondu za vedecké prvotiny mladých autorov		
za rok 1985 — — — — —	11	1048
Seminár o využívaní rentových vzťahov pri zdokonaľovaní systému riadenia		
socialistického poľnohospodárstva a ťažobného priemyslu v podmienkach		
SEI (J. Filip) — — — — —	1	109
Seminár o zdokonaľovaní plánovacej činnosti a o využívaní tovarovo-peňaž-		
ných nástrojov v podmienkach medzinárodnej socialistickej ekonomickej in-		
tegrácie (E. Lysá) — — — — —	11	1046

Sympóziu v Lipsku o výskume súčasného kapitalizmu (M. Melišová) —	12	1139
Za Josefom Niklom (J. Markuš) — — — — — — — — —	8	776
Za Pavlom Rapošom (J. Iša — J. Markuš) — — — — — — — — —	7	684
Založenie Nadácie profesora Šauera — — — — — — — — —	12	1145
Zasadnutie pracovnej skupiny 2.1 Problémovej komisie AV socialistických krajín pre zdokonaľovanie plánovania a riadenia (E. Hlavatý) — —	1	107
Životné jubileum Vladimíra Mikuláša (M. Buček — A. Moravčík) — —	3	306
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — —	1	111
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — —	2	214
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — —	3	317
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — —	5	500
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — —	9	870
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — —	12	1141
Obsah 33. ročníka Ekonomického časopisu — — — — — — — — —	12	1146

POKyny PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Redakcia nepríjma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: člen korešp. SAV OKÁLI, Ivan, Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – Ing. ŠIKULA, Milan, DrSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – prof. PERLAMUTROV, Vilen, doktor ekon. vied, Centraľnyj ekonomiko-matematičeskij institut AN SSSR, Krasikova 32, 117 418 Moskva, ZSSR – RAKITSKIJ, Boris, doktor ekon. vied, Centraľnyj ekonomiko-matematičeskij institut AN SSSR, Krasikova 32, 117 418 Moskva, ZSSR – Ing. RUSMICH, Ladislav, CSc., Ústřední ústav národohospodářského výzkumu, nám. Hrdinů 4, 140 96 Praha 4 – JUDr. RENDEK, Ignác, CSc., Moyzesova 7, 811 05 Bratislava – Ing. DANČO, Ján, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – Ing. REPČIKOVÁ, Jindra, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – Dr. HOÓS, János, DrSc., Országos Terhivatal, Roosevelt tér, Budapest, MÉR.

